

DIN PUBLICATIILE CASEI ȘCOALELOR

19
let
174

MANUAL

4474

DE

TEOLOGIE DOGMATICA

INTOCMIT CONFORM PROGRAMEI IN VIGOARE

PENTRU

CLASA VI-a DE SEMINAR

DE

Preotul

IOAN MIHALCESCU

PROFESOR LA FACULTATEA DE TEOLOGIE

PAROH AL BISERICII AMZA

DIN

BUCUREȘTI

EDIȚIA III

BUCUREȘTI

—
Editura «CASEI ȘCOALELOR»

Prețul Lei 30,—

14474

DIN PUBLICAȚIILE CASEI ȘCOALELOR

56812
MANUAL

DE

TEOLOGIE DOGMATICA

INTOCMIT CONFORM PROGRAMEI IN VIGOARE

PENTRU

491751
CLASA VI-a DE SEMINAR

DE

Preotul

IOAN MIHALCESCU

PROFESOR LA FACULTATEA DE TEOLOGIE
PAROH AL BISERICII AMZA

DE
BUCUREȘTI

EDITAȚIA III

BUCUREȘTI

„TIPOGRAFIILE ROMANE UNITE”, S. A.

Centrala : Câmpineanu, 9 — Telefon 55/0

1924

1956

Bibliot. 56919 Kard
Cris
Inventar 157164

RC 142/02

B.C.U. Bucuresti

C157164

23

PREFAȚĂ LA EDIȚIA I

Intocmind manualul de față, am avut în vedere două lucruri: a) că elevii seminarști, înainte de a învăța Dogmatica, mai dobândesc câteva noțiuni asupra învățăturii de credință a bisericii, în clasa IV, la Catehism; și b) că absolvenții de Seminar, cari se fac preoți și nu urmează mai departe cursurile facultății de Teologie, rămân numai cu cunoștințele de Dogmatică dobândite în Seminar. M'am străduit dar, ca în limitele programei și ale numărului de ore hotărât predării studiului Dogmaticii, să dau o icoană cât mai complectă a edificiului dogmatic al sfintei noastre biserici ortodoxe de răsărit. N'am scăpat nici un moment din vedere cui mă adresez. De aceea am căutat să dau chestiunilor forma și extinderea potrivită cu înțelegerea unor elevi de 17—19 ani, cari nu aud întâia oară vorbindu-li-se de dogme, dar cari totuș nu sunt prea mult familiarizați cu ele. Am pornit dela principiul, că o carte pentru clasele superioare, pe care elevul nu mai are nevoie s'o consulte după ce a terminat școala, nici n'ar trebui scrisă. De oarece nu pentru școală, ci pentru viață învățăm, trebuie ca manualele didactice din ultimele clase ale școalelor — mai ales ale celor speciale, ca Seminarul, — care pregătesc pentru o anume carieră, să cuprindă acele lucruri care sunt trebuitoare în îndeplinirea carierii și în măsura necesară. Cartea de

școală trebuie să fie, și după părăsirea băncilor școlii, un tovarăș nedespărțit, prietenul impersonal, la lumina căruia să se poată recurge oricând. Dacă se întocmește cartea astfel, ca să fie epuizat tot cuprinsul ei de către elev în școală, ea nu merită după aceea decât soarta lămâiei stoarse de zeamă. Repet, că asemenea cărți nu merită osteneala de a le scri.

În tratarea tuturor chestiunilor m'am ținut strâns de program, cu toate că el mi-a părut, în unele părți, necomplet sau greșit. Pentru a putea aprecia întru cât m'am putut apropia de ținta unei cărți didactice ideale, rog pe cetitorul competente să pună alături manualul meu, atât cu tratatele mari de Dogmatică, ca al lui Silivestru de Canev, Macarie, Comorășanu, Olaru, cât și cu cel care a fost în uz până acum în Seminarul și va vedea dacă e vreo deosebire, care e aceea și de ce parte e superioritatea. Am ținut mai ales seama de arătarea diferențelor interconfesionale, cum se cere de programa analitică în instrucțiuni, și cum e absolut necesar și de mare folos, dar cum nu se făcuse aproape de loc în manualul, care s'a predat până acum în Seminarul.

Pentru a fi și mai folositor, am pus la sfârșitul cărții și o bibliografie, atât în general, cât și asupra fiecărei chestiuni mai importante, pentru ca cetitorul care va voi să aprofundeze o chestiune, să știe la ce izvoare să recurgă. Am adăugat, ca anexă, și expunerea câtorva chestiuni absolut trebuitoare preotului, dar neprevăzute în program, și anume: combaterea unor teorii, false asupra originii și ființei religiei, a darwinismului în general și a argumentelor lui pentru descendența omului din maimuță, etc.

E de prisos, cred, să spun, că nu mi-am închipuit, scriind această carte, că profesorii de Dogmatică vor cere elevilor să știe pe de rost toate citatele dela fiecare chestiune. Am pus mai multe — dar întotdeauna numai de cele cu adevărat clasice — pentru că dovedirea cu citate se obișnuiește în toate tratatele de Dogmatică și pentru că am avut în vedere ca manualul să serviască și de carte de consultat mai târziu, după ieșirea din școală.

Cu multă amărăciune sufletească și nu fără oarecare ezitare îmi permit să atrag deosebita luare a minții a cititorilor competenți asupra faptului, că lucrarea de față a fost aspru criticată în Consistoriul Superior Bisericesc și să-i rog cu, după ce o vor citi, să se pronunțe dacă am izbutit să dau, în cele ce urmează, o iconă fidelă a învățaturii dogmatice a științei noastre biserici ortodoxe. La cetitorii competenți fac apel, pe ei îi iau ca judecători ai lucrării mele. Sentința lor, iar nu glasul patimii care a răsunat în Consistoriu, mă va osândi sau aproba și pe ea o aștept plin de încredere, pentru ca să știe și urmașii, dacă am făcut bine că am scris această carte sau dacă aș fi făcut mai bine să n'o scriu.

Autorul.

București, 25 Ianuarie 1916.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA II

Ediția întâi a acestei lucrări a fost foarte bine primită și de profesori și de elevi. Am primit numeroase aprecieri măgulitoare, pe care numai vremurile grele prin care am trecut și trecem m'am împiedicat de a le da publicității. Cea mai mare satisfacțiune mi-au dat-o elevii clasei VI a Seminarului Central din 1916, cari au repetit materia, la sfârșitul anului, după acest manual, deși o învățaseră după altul. Nu m'am înșelat dar în așteptările și convingerile mele și nu doresc nimic mai mult. Edițiunea de față se prezintă cu puține schimbări față de cea precedentă. Fie ca ea să facă aceleași servicii și să găsiască aceeași primire ca cea dintâi!

Autorul.

București, 21 Noembrie 1919.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA III

Această ediție nu se deosibește aproape prin nimic de cea precedentă, căci mici îndreptări de stil, de ortografie, de greșeli de tipar etc. nu se pot socoti ameliorări în adevăratul înțeles al cuvântului. Această nu însemnează că manualul este perfect și n'are trebuință de îndreptări, adăogiri, îmbunătățiri, căci nimic omenesc nu e desăvârșit și eu cel dintâi recunosc, că sunt atâtea lucruri care trebuiesc să fie revăzute în cartea de față. N'am făcut-o însă, pentrucă n'am fost încunoștințat mai din vreme, că s'a epuizat ediția doua și urmează să se scoată alta nouă, ci am aflat de aceasta abia după ce se culeseseră 3 coale, și când ele mi-au fost trimise să le corectez. Rămâne dar ca revizuirea să se facă la o viitoare ediție și, cum sper că reorganizarea Seminarului se va întâmpla în cursul acestui an școlar, ceea ce va aduce după sine și modificarea programei analitice, sper că noua ediție se va înfățișa cu totul altfel de cât cea de față. Până atunci urez celor ce se vor folosi de această ediție tot folosul sufletesc ce se poate trage dintr'o modestă carte de școală.

Autorul.

12 Dechembrie 1923.

INTRODUCERE

Definițiunea, obiectul, împărțirea, importanța și raportul Teologiei Dogmatice cu celelalte științe.

1. *Teologia* (dela vorbele grecești Θεός = Dumnezeu și Λόγος = cuvânt sau învățătură) este acea ramură a științei sau cunoștințelor omenești care tratează despre Dumnezeu și despre adevărurile pe care Dumnezeu a binevoit a le descoperi oamenilor pentru mântuirea lor; iar *Teologia Dogmatică* este o parte a Teologiei și anume aceea care are de obiect expunerea sistematică a dogmelor.

2. *Dogmele* (grecește δόγμα dela verbul unipersonal δοκέω = a se părea) sunt adevăruri de credință descoperite de Dumnezeu, hotărâte și explicate de biserică. Ele formează esența religiunii, pentru că în ele se cuprinde tot ceea ce Dumnezeu a descoperit lumii atât despre sine însuși cât și despre ceea ce trebuie să creadă și să facă omul, pentru ca să se mântuiască. Fără dogme nu poate exista religiune, iar societatea religioasă-morală, care se chiamă biserică, nu s'ar putea închea și dăinui, dacă n'ar exista dogmele, ca adevăruri indiscutabile și neschimbătoare.

Acest caracter și această putere o au dogmele, pentru că sunt date de însuși Dumnezeu, adevărul absolut și perfecțiunea deplină și sunt definite, păstrate și propoveduite de biserica învățătoare, care nu poate greși niciodată, pentru că este condusă în chip nevăzut de Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Christos.

Numai biserica noastră ortodoxă a rămas credincioasă învățaturii — întemeiate pe Sfânta Scriptură și observate timp de mai multe veacuri de întreaga biserică — despre neschimbarea dogmelor. *Protestanții* susțin că dogmele se pot schimba, iar *romano-catolicii* nu susțin aceasta pe față, dar o practică, căci au admis mai multe dogme nouă. Dacă dogmele se schimbă, atunci se naște nesiguranță și confuziune cum s'a și întâmplat cu protestanții, cari au ajuns să-și aibă aproape fiecare crezul său aparte.

3. Teologia Dogmatică expune dogmele religiunii creștine pe temelia Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradițiuni. Înainte dar de a trata despre fiecare dogmă în parte trebuie să se trateze despre religiunea creștină și despre Sfânta Scriptură și Sfânta Tradițiune, ca cele două forme prin care vine la expresiune revelațiunea sau descoperirea dumnezească. Partea Teologiei Dogmatice în care se vorbește despre aceste chestiuni premergătoare sau generale se numește *Teologie Dogmatică generală* sau mai simplu *Dogmatică generală*, iar partea în care se vorbește despre dogme în deosebi se numește *Teologia Dogmatică specială* sau *Dogmatică specială*.

4. Știind cât de mare însemnătate au dogmele pentru fiecare creștin în parte și pentru biserică în general și că Teologia Dogmatică are de obiect expunerea sistematică și amănunțită a dogmelor, e limpede că ea este disciplina teologică cea mai impor-

tantă. Într'adevăr, pecând filosofia și știința profană în genere ne pun înainte adevăruri în mare parte trecătoare, nu destul de sigure și care privesc mai mult viața noastră materială sau satisfac numai interesele vremelnice ale firii noastre spirituale, Teologia Dogmatică ne învață adevărurile veșnice, neschimbătoare, absolut sigure, adevărurile mântuitoare, acelea fără de care sufletul flămânzește și însetează aici pe pământ și e pierdut dincolo de mormânt. Chiar celelalte discipline teologice tratează chestiuni de mai mică importanță pentru viața religioasă a omului, iar la dogme se referă numai indirect, pecând Teologia Dogmatică tratează chestiunile care formează însăși inima Teologiei în genere și a religiei creștine în deosebi. Ea ne vorbește apoi despre dogme nu numai din punctul de vedere general creștin, ci din punctul de vedere special al bisericii ortodoxe, dându-ne astfel puțința să cunoaștem deosebirile cu privire la învățătura de credință dintre diferitele confesiuni și secte creștine și să prețuim după cuviință sfânta noastră biserică, păstrătoarea credincioasă a adevărilor dumnezeiești, descoperite de Mântuitorul Christos.

5. Teologia Dogmatică stă în strânsă legătură cu toate celelalte discipline teologice și în deosebi cu Morala, cu Dreptul Bisericesc, cu Pastorală cu Istoria Bisericească și Istoria Dogmelor și cu Exegeza.

Cu *Morala*, Dogmatica stă în cea mai apropiată legătură, pentru că și Morala are de obiect dogmele. Deosebirea e că, pecând Dogmatica le expune și lămurște în ordine sistematică, din punctul de vedere al valorii lor intrinsece și al legăturii logice dintre ele, Morala le privește din punctul de vedere al valorii lor pentru viață, ca principii și factori ai moralității, ca germenii ai credinței active, care se

arată prin fapte. Din cauza acestei intime legături dintre ele, Dogmatica și Morala au fost tratate până nu de mult la un loc. Cu toate acestea nu trebuie să socotim că Dogmatica este o știință pur teoretică sau abstractă, nici că Morala e o simplă latură a ei, un fel deosebit de a privi dogmele. Orice dogmă cuprinde un adevăr care e necesar pentru dobândirea mântuirii, ca atare ea implică în sine folosul pentru viața sufletească și îndemnul de a face din acel adevăr un principiu, o normă de viață. Cunoașterea teoretică a dogmelor, credința stearpă, nu e de nici un folos, cum spune Mântuitorul: „Nu celce-mi zice: Doamne! Doamne! va intra în împărăția cerurilor, ci celce face voia Tatălui meu, celuice m'a trimis”. (Mat. 7,21). Credință stearpă au — după sfântul apostol Iacob — și dracii, dar în loc de vreun folos de pe urma ei, dimpotrivă au pagubă, căci se cutremură (2,19) și acelaș apostol numește *moartă credința care nu e însoțită de fapte* (2,26). Prin urmare, Dogmatica nu e și nu poate fi pur teoretică sau abstractă, fără contact și legătură cu viața, fără de influență directă asupra moralității. Morala nu e apoi numai o latură sau anexă a Dogmaticii, pentru că obiectul ei nu-l formează numai dogmele, ci și adevărurile speciale morale, coprinse în mare parte în revelațiune, ca și dogmele.

Dreptul Bisericesc, stabilind normele de conducere ale membrilor bisericii și raporturile în care trebuie să stea unii cu alții, este în mare parte aplicarea Dogmaticii și legiferarea principiilor de Morală, deci dar are legătură îndoită cu Dogmatica.

Tot asemenea și *Pastorală și Catihetica* sunt în cea mai mare parte răspândirea, explicarea și clarificarea dogmelor înaintea credincioșilor vârstnici.

sau a școlarilor, și în formă cu totul liberă și potrivită împrejurărilor, sau în chip sistematic.

Toate aceste discipline teologice își au dar în parte izvorul în Dogmatică, sau sunt, până la un punct, punerea ei în practică.

Istoria Bisericească și *Istoria Dogmelor* arătând de cine, când și în ce împrejurări s'au formulat dogmele și cum au fost înțelese în decursul vremii, iar *Exegeza* și *Teologia Biblică*, arătând, una înțelesul fiecărui text al Sfintei Scripturi, iar cealaltă suma textelor biblice pe care se întemeiază fiecare dogmă, stau toate în strânsă legătură cu Dogmatica, și unele sunt chiar auxiliarele ei.

PARTEA I

DOGMATICA GENERALĂ

Religiunea creștină.

1. Religiunea în general este legătura conștientă și liberă a omului cu Dumnezeu. Această legătură se manifestă prin cunoașterea și adorarea lui Dumnezeu, care sunt cele două momente esențiale ale religiunii. De aceea religiunea a fost definită și ca *modus cognoscendi et colendi Deum*.

Cunoașterea lui Dumnezeu este partea teoretică a religiunii și e cuprinsă în doctrină sau învățătura religioasă. Adorarea este partea practică și constă din viață morală și acte de cult. *Doctrina, morală și cult* sunt dar cele trei părți constitutive ale religiunii și stau între ele în legătură indisolubilă.

În vorbirea zilnică se înțelege de obicei prin religiune numai îndeplinirea actelor cultului. E ușor de înțeles că o asemenea concepțiune a religiunii e cu totul unilaterală și duce la un formalism sec și primejdios.

Etimologia cuvântului religiune (latinește *religio*) nu e absolut sigură. Cicero și unii filologi susțin că *religio* vine dela *relegere* și ar însemna *frică pioasă*. Scriitorii bisericești Lactanțiu și Augustin o deduc din *religare*, cu însemnarea de *legătură, care unește pe om cu Dumnezeu*. «...*Hoc vinculo pietatis obstricti Deo et religati sumus, unde ipsa religio nomen accepit*», zice Lactanțiu, iar Augustin se exprimă: «*Religet nos religio uni omnipotenti Deo*». Această derivare este admisă de cei mai mulți teologi. Afară de aceste două etimologii mai sunt și altele care au aflat mai puțini adherenți.

2. Din definițiunea religiunii, ca legătură conștientă și liberă a omului cu Dumnezeu, decurge că nu orice idee despre Dumnezeu și om e compatibilă cu noțiunea de religiune. Pentru ca omul să poată sta în legătură cu Dumnezeu, se cere ca Dumnezeu să fie înțeles ca o ființă mai presus de lume, spirituală și personală. Religiunea sau sistemul de cugetare, în care Dumnezeu n'are vreuna din aceste însușiri, e falsă și nu merită numele de religiune. Astfel, dacă Dumnezeu nu e mai presus de fire, avem în față *fetishișmul* sau idolatria cea mai josnică, dacă nu e spiritual, are dreptate *materialismul*, iar dacă nu e personal, cădem în *panteism*. Dumnezeu presupus de religiune trebuie mai departe să între el întâi în legătură cu noi, să ne lumineze mintea și să se sporiască puterile, ca să-l cunoaștem, să ne vie într'ajutor în nevoi și să ne descopere sfânta sa voie, ca să știm ce trebuie să facem, pentru a-i fi plăcuți și a întreține vie legătură dintre el și noi. Dacă Dumnezeu nu ni s'ar face cunoscut, nu l-am putea cunoaște niciodată numai prin propriile puterile noastre și n'ar avea nici un amestec în mersul ale sufletului nostru, iar dacă n'ar asculta rugăciuni-

lumii, ci ar sta deoparte nepăsător, atunci n'ar avea dragoste față de făptura sa și n'ar fi Dumnezeu adevărat.

Omul iarăș nu poate sta în legătură cu Dumnezeu, nu e capabil de religieune decât ca ființă spirito-corporală, adică dacă, pe lângă trup muritor, se socotește că are și suflet rațional și nemuritor.

3. Religieunea se prezintă sub două forme sau aspecte diferite: internă și externă. Sub aspectul intern, religieunea este o stare sufletească a omului, stare care — ca orice act psihic — nu se poate defini, dar pe care o exprimăm prin cuvintele: religiozitate, pietate, credință, adorare, etc. Sub aspectul extern, religieunea este o sumă de acte și atitudini morale, rituri, ceremonii, practici, etc. Sub primul aspect religieunea se mai numește și *subiectivă*, sub cel de al doilea *obiectivă*. Ambele stau între ele în cea mai strânsă legătură, ca efectul cu cauza, ca sufletul cu trupul, ca miezul cu învelișul unui fruct, etc. Numai amândouă împreună formează religieunea deplină.

Când religieunea internă sau subiectivă se dezvoltă în detrimentul celei externe sau obiective, atunci ia naștere *misticismul sau quietismul qoolnav*, iar când se dezvoltă sau cultivă cea obiectivă în paguba celei subiective, atunci se ajunge la *ritualism sau formalism sec*. Religieunea sănătoasă constă dar din cultivarea și dezvoltarea ei armonică sub ambele aspecte. La închegarea ei în suflet și exprimarea în afară ia parte întregă ființa omului: mintea aduce lumină prin cunoașterea adevărilor sau doctrinei religioase, voința adaugă tărie și dă putere prin îndeplinirea prescripțiilor morale, sentimentul aduce căldură prin dezvoltarea plăcerii și atârării omului

de Dumnezeu, a adorării sale, a împlinirii voiei sale, etc. iar trupul împlinește actele de cult și toate practicile externe.

4. Fiind sădită în însăși ființa omului, religiunea este nedeșlipită de firea lui. Oricând și oriunde s'au aflat și se vor afla oameni, se află și religiune. Din cele mai îndepărtate vremuri preistorice și până la sfârșitul veacurilor, dela polul nordic până la cel sudic, în pustiile arzătoare din centrul Africei ca și în ghețurile Siberiei sau Grönlandei, în insulele Oceaniei, ca și pe platoul Tibetului sau al Mexicului, la Europeanul care stă pe cea mai înaltă treaptă a culturii, ca și la Indienii sălbateci, ori la canibaliții Papuași, etc. pretutindeni întâlnim religiunea. Ea este dar *generală*, atât din punct de vedere istoric cât și geografic.

5. La diferite popoare și în diferite timpuri, religiunea a luat forme diferite în manifestarea sa în afară sau ca religiune obiectivă, ceeace arată că și religiunea subiectivă, sau ceeace simte omul religios în inima sa, diferă foarte adesea dela popor la popor și chiar dela om la om. Oricât de multe și variate sunt aceste forme, cu descrierea cărora se ocupă Istoria Religiunilor, ele se pot reduce la trei grupe sau categorii de religiuni: *monoteism*, *dualism* și *politeism*.

Monoteiste se numesc acele religiuni în care se adoră un singur Dumnezeu. Așa a fost religiunea dată de Dumnezeu celor dintâi oameni și sunt azi religiunile creștină, mozaică și mahomedană. Urme de Monoteism, rămase din religiunea primilor oameni, se găsesc aproape în toate religiunile, dar sunt năbușite de credințele și practicile politeiste, așa că

rolul lor e foarte puțin însemnat sau chiar cu totul șters.

Dualiste se numesc acele religii în care se adoră numai două divinități. Așa a fost religia dată vechilor Irani de către Zoroastru, în care se adorau două principii: Ahuramazda sau Ormuz, principiul binelui și Angromainius sau Ahriman, principiul răului. Cu timpul ea a degenerat în Politeism, căci au început a fi adorate și spiritele bune și rele dimprejurul lui Ahuramazda și al lui Angromainius, precum și focul, care la început era numai simbolul curăției.

Politeiste se numesc acele religii în care se adoră mai multe zeități. Cele mai multe religii din vremile vechi au fost, iar ale triburilor sălbatice de azi sunt încă, politeiste. Religiiunile cuprinse în această grupă se deosebesc mult unele de altele. Așa d. p. într'unele din ele, divinitățile sunt înfățișate prin tot felul de obiecte naturale sau artificiale, precum: lemne, pietre, coji de scoici, pene, un baston, un cutit, o păpușă, etc. Astfel sunt religiiunile populațiilor inculte din centrul și sudul Africei, din insulele Australiei, din nordul Asiei și din pădurile Americii centrale și de sud. Ele se numesc *fetișiste*, după numele ce-l poartă înfățișările divinităților, *fetiși*. Alte religiiuni socotesc ca divinități soarele, luna, stelele, cerul, apa muntii, pământul, marea, izvoarele, animalele, etc. și și-le înfățișează în chip de om sau animal. Așa au fost religiiunile celor mai multe popoare din vechime, ca: Indienii, Asiro-Babilonienii, Arabii, Fenicienii, Egiptenii, Grecii, Romanii, Galii, Germanii, Slavii, etc. Aceste religiiuni se numesc *naturaliste*. După cum în aceste religiiuni predomină mai mult divinitățile soarelui sau ale stelelor, ori ale pământului, etc. se mai numesc și *solare*, *siderale*

sau *htonice*. După cum zeii sunt înfățișați sub formă de om sau de animal, se mai numesc și *antropomorfe* sau *zoomorfe*, etc. Unele din religiunile politeiste s'au ridicat la o înaltă concepțiune religioasă, au avut o morală curată și s'au apropiat astfel de monoteism. Așa au fost d. p. religiunea lui Zoroastru, religiunea națională a Chinezilor, reînnoită de Cong-fu-ce și religiunea Grecilor și Romanilor, cum o întâlnim în scrierile înțelepților Anaxagoras, Socrate, Plato, Aristotel și ale filosofilor stoici ca Epictet, Marcu Aurel, Seneca ș. a.

6. Religiunea prin excelență, singura adevărată și perfectă, care coprinde adevărul absolut și care deci nu va putea fi niciodată înlocuită de o alta mai superioară, este religiunea creștină. Ea coprinde cea mai înaltă și mai potrivită concepțiune despre Dumnezeu, pe care-l numește spirit absolut și dragoste. Între Dumnezeu și om e cea mai durabilă legătură, legătura dragostei dintre tată și fiu. Morala sa este deasemeni mai curată decât a oricărei alte religiuni sau școale filosofice, iar cultul cu desăvârșire spiritual și demn, așa cum se cuvine adevăratului Dumnezeu.

Aceste eminente însușiri le are religiunea creștină, pentru că ea este pe de o parte religiunea dată de Dumnezeu celor dintâi oameni, păstrată cu fidelitate în sânul poporului ebru și spiritualizată treptat prin descoperirea făcută de Dumnezeu prin proroci, iar pe de altă parte este reînnoită, întregită, lărgită, aprofundată și ridicată la culmea perfecțiunii de întemeitorul ei, Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Christos, Fiul lui Dumnezeu și Dumnezeu adevărat.

Singură religiunea creștină este dar cu adevărat și în totul de origină dumnezească, pecând celelalte

religiuni sunt o prelucrare omenească mai mult sau mai puțin izbutită a resturilor păstrate pe cale naturală din religiunea primilor oameni și expresiunea însușirilor care fac din om o ființă religioasă.

5. Revelațiunea dumnezească.

1. Bazele, sau mai exact baza religiunii creștine, pentrucă e una singură, este revelațiunea sau descoperirea dumnezească.

Revelațiune sau descoperire în general (revelatio, ἀποκάλυψις) este desvelirea sau cunoașterea a ceva ascuns. *Revelațiunea dumnezească* este actul prin care Dumnezeu se face cunoscut pe sine, ființa sa, voia sa, planurile sale, creaturilor raționale. Fiindcă Dumnezeu este ființă absolut spirituală și care deci nu cade sub simțuri, omul n'ar fi putut ajunge nici odată să-l cunoască, dacă el — Dumnezeu — n'ar fi binevoit să se descopere, să se facă cunoscut omului.

În două feluri s'a descoperit Dumnezeu omului : pe cale naturală și supranaturală.

Revelațiunea naturală este cea făcută în natură și care poate fi cunoscută cu ajutorul minții. Din observarea naturii înconjurătoare, a sufletului omenesc și a desfășurării evenimentelor istorice în lume, putem deduce o serie de adevăruri privitoare la Dumnezeu și la raportul său cu lumea și cu omul. Astfel, din ordinea și regularitatea ce domnesc în lume deducem, că trebuie să fie o Ființă prea înțeleaptă, atotputernică și bună, care a făcut lumea și îngrijește de ea. «*Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor lui o vestește tăria*», zice Psalmistul (psalm 18, 1), iar sfântul apostol Pavel scrie Romanilor :

«Cele nevăzute ale lui Dumnezeu dela facerea lumii, din creaturi înțelegându-se, se văd, adică veșnica lui putere și dumnezeire...» (Rom. 1,20), și în cuvântarea ținută în Areopag spune că «Dumnezeu nu e departe de fiecare din noi» și «în el viem, ne mișcăm și suntem». (Acta, 17, 27—28).

Revelațiunea supranaturală, numită și *pozitivă*, este aceea în care Dumnezeu se face cunoscut prin mijloace ce sunt mai presus de fire și care nu poate fi primită și înțeleasă decât prin credință. Ea cuprinde dar adevăruri la a căror cunoaștere n'am putea ajunge numai prin puterile minții și multe din ele rămân neînțelese pe deplin și după ce se descoper.

Dacă o asemenea revelațiune se face prin semne minunate, perceptibile simțurilor, se numește *externă*, iar dacă se adresează deadreptul sufletului, împărtășindu-i idei, simțăminte sau îndemnuri la care n'ar fi ajuns de sine, ori luminându-l, ca să pătrundă înțelesul unor lucruri neînțelese de el mai înainte, atunci se numește *internă*, sau i-se mai zice și *inpirație sau însuflare dumnezească*.

Contra *posibilității revelațiunii* dumnezeiești, sub orice formă, nu stă nimic, pentru că noțiunea de revelațiune nu contrazice în nici un fel nici pe Dumnezeu, autorul-ei, nici pe om, prămitorul ei, și nici adevărurile descoperite.

Dumnezeu, ca ființa personală, absolută, atotștiitoare și atotputernică, care a creat lumea în mod liber și a pus omului un scop înalt, poate împărtăși acestuia adevăruri care să-i ajute la atingerea mai repede și mai sigură a scopului său. După cum orice om poate comunica altuia cugetările, sentimentele, hotărârile sale, după cum cel învățat poate instrui pe cei neștiutori, tot astfel și cu mult mai mult poate

face Dumnezeu aceasta cu creatura sa rațională. Ar fi mai mult decât absurd a tăgădui lui Dumnezeu această posibilitate pe care n'o putem tăgădui celui din urmă om.

Omul deasemeni, putând să împărtășiască altora și să primiască, când i-se împărtășesc de alții, ideile, sentimentele, afectele sale. poate primi asemenea împărtășire și dela Ființa supremă. Nu se poate zice că prin revelațiune s'ar mărgini ori jieni libertatea de cugetare sau de acțiune a omului, ori că s'ar atinge demnitatea lui, pentrucă din cunoștințele împărtășite lui prin revelațiune, omul învață ce trebuie să creadă și ce să facă, prin urmare cum să-și întrebuișteze mai bine libertatea, pentru a atinge mai sigur ținta existenței sale.

În sfârșit adevărurile revelate nu pot fi o piedică împotriva revelațiunii, pentrucă Dumnezeu împărtășește omului adevăruri absolut necesare pentru mântuirea lui, împărtășirea o face în așa fel încât el (omul) să le poată primi prin credință și înțelege din ele atât cât îi e de trebuință pentru mântuire. Dacă e nevoie, Dumnezeu luminează mintea omului într'un grad deosebit, pentru a putea înțelege ceea ce-i descoperă. Trebuie știut apoi că Dumnezeu nu i-se descoperă omului cum este în ființa sa, nici nu-i împărtășește adevăruri care n'ar putea fi spre folosul lui sufletesc, ci numai atât cât și ceea ce este absolut trebuitor pentru mântuire, treptat-treptat, potrivit gradului priceperii sale în materie de religiune. Aceasta o spune sfântul apostol Pavel: *«In multe părți și în multe chipuri de demult grăind Dumnezeu părinților prin prooroci, în zilele acestea mai de pe urmă a grăit nouă întru Ființă»*, (Ebrei 1,1).

Din posibilitatea sau realitatea revelațiunii rezultă:

necesitatea ei, pentrucă Dumnezeu nu face nimic de prisos, sau care să nu corespundă unei trebuinți bine simțite.

Revelațiunea supranaturală, adică revelațiunea în înțelesul strâns al cuvântului, a fost necesară pentru om atât că o continuare a celei naturale, ca să deschidă sfere mai înalte și mai largi ochilor sufletului său, cât și ca premergătoare a revelațiunii naturale, fiindcă fără ajutorul ei, omul n'ar fi putut ajunge la nici un fel de religiuine.

Viața omului are un scop supranatural: preamărirea lui Dumnezeu, prin cunoașterea și iubirea sa, scop care e cu mult mai presus de puterile omului. Pentru cunoașterea și mai ales pentru atingerea acestui scop, omul are absolută nevoie de ajutorul descoperirii dumnezeiești. În starea sa originală, înainte de a pierde harul dumnezeesc, el ar fi putut atinge acest scop, dar în starea de înjosire și slăbiciune în care l-a aruncat păcatul, îi este absolut imposibil. Pentru aceasta are nevoie de ajutorul dumnezeesc, care i-se comunică în parte prin revelațiune.

Tot din cauza slăbirii pricinuite de păcat, omul nu-și poate atinge pe deplin, numai prin propriile sale puteri, nici măcar scopul natural al existenței sale și duce o viață religioasă-morală demnă de el, ca creatură aleasă a lui Dumnezeu. Și pentru aceasta este nevoie de ajutorul revelațiunii.

Istoria ilustrează pe deplin acest adevăr. Ea ne arată că nici una din religiunile păgâne sau naturale n'a putut să se ridice la adevărata idee de Dumnezeu, de religiuine și de moralitate. Istoria acestor religiuni este istoria rătăcirilor sufletului omenesc în general. Numai în lumina revelațiunii depline a creștinismului se poate vedea în total cât de mari și grozave au

fost acele rătăcirii, cu toate sforțările sincere și încordate ale celor mai buni dintre păgâni de a afla adevărul. Cu drept cuvânt s'a zis că omenirea păgână s'a ridicat, în materie de religie, numai până la formularea întrebării puse de Pilat Mântuitorului: «*Ce este adevărul?*» dar răspunsul, adevăratul răspuns, nu l-a dat decât Cel care a zis despre sine: «*Eu sunt calea, adevărul și viața*».

Această tristă stare de lucruri, pe care o vedem în păgânism, au recunoscut-o și unii dintre înțelepții sau filosofi păgâni. Nemulțumiți cu ideile josnice și contrazicătoare pe care diferitele religii le aveau despre dumnezeire și cu morala lor materialistă, aceștia și-au muncit mintea, au făcut cercetări întinse și multiple, au gândit profund, dar rezultatul a fost sau recunoașterea zădărnicii sforțărilor lor, mărturisită cu amărăciune în declarațiunea lui Socrate «*Știu că nu știu nimic*», sau desnădejdea care nu cunoaște margini, sau în fine mulțămirea cu frânturile ori licăririle de adevăr, care se găseau în vreo școală sau în vreun sistem filosofic.

Chiar după strălucirea în lume a adevărului deplin, adus de Mântuitorul, rațiunea care n'a voit să se adape din acest adevăr, ci și-a închis ochii în fața luminii și a mers pe căile ei aparte, n'a putut scăpa de rătăcire. Istoria filosofiei ne dovedește aceasta cu prisosință. Deismul, panteismul, materialismul, agnosticismul, solipsismul, pesimismul, pragmatismul, etc., sunt roadele rațiunii lipsite de lumina revelațiilor pozitive.

4. Izvoarele revelațiunii dumnezeiești.

1. Revelațiunea dumnezească supranaturală sau pozitivă se cuprinde în *Sfânta Scriptură și în Sfânta*

Tradițiune, care din această cauză se zic și izvoare ale revelațiunii.

1. **Sfânta Scriptură** este cartea care cuprinde toate scrierile întocmite de prooroci și de apostoli, sub inspirația Sfântului Duh. Fiind dar opera Sfântului Duh, Sfânta Scriptură poartă și numele de *cuvântul lui Dumnezeu* și este cel mai curat și mai însemnat izvor din care curge, depozitul cel mai bogat în care e colectată, revelațiunea dumnezească și din care se alimentează credința creștină.

Atât Vechiul cât și Noul Testament, ca cele două părți care constituie Sfânta Scriptură, au deopotrivă valoare pentru credință, fiindcă și unul și altul sunt cuvântul lui Dumnezeu. Vechiul Testament este pregătire către cel Nou, iar acesta este împlinirea celui Vechiu, căci cum zice **fericitul Augustin**: «*Novum Testamentum in Vetere latet, Vetus in Novo patet*». **Mântuitorul** citează adesea din vechiul Testament, vorbește cu respect de el și zice: «*N'am venit să stric Legea ori proorocii. N'am venit să stric, ci să plinesc*». (Mat. 5.¹⁷), iar **sfântul apostol Pavel** arată raportul ce există între Vechiul și Noul Testament, când îl numește pe cel dintâiu «*conducător către Christos*», (Galat. 3.²⁴).

Cât despre Noul Testament, el fiind **opera Mântuitorului** și a sfinților apostoli, cari au fixat în scris și explicat, sub conducerea Sfântului Duh, cele primite dela dumnezeescul lor Invățător, nu poate fi nici umbră de îndoială că e de neprețuită valoare pentru credința creștină.

2. Cu privire la inspirațiunea Sfintei Scripturi este adevărat că în Vechiul Testament nu se afirmă nicăiri că el este inspirat, dar sfinții scriitori mărturisesc de numeroase ori, că ei au vorbit sau au scris

ceea ce li s'a descoperit de Dumnezeu, fie prin inspirație, fie prin viziuni. Apoi faptul că Mântuitorul citează din el și vorbește despre Lege ca de ceva dumnezeesc, constituie o nouă dovadă, absolut sigură, că Vechiul Testament este inspirat.

Despre inspirația Noului Testament avem destule dovezi. Astfel Mântuitorul făgăduiește sfinților apostoli că va fi cu ei până la sfârșitul veacurilor și că le va trimite pe Sfântul Duh, «*care-i va învăța toate*» (Ioan 14,²⁶). Conștient de aceasta, sfântul apostol Pavel scrie Galatenilor că: «*Evanghelia propovăduită de el nu este omenească, pentru că n'a primit-o sau învățat-o dela vreun om, ci prin descoperire dela Iisus Christos*» (1,¹¹⁻¹²) și într'altă parte spune că «*toată Scriptura este inspirată*» (II Tim. 3,¹⁶).

Inspirațiunea se întinde asupra tuturor cărților canonice ale Sfintei Scripturi și nu trebuie înțeleasă numai ca o simplă asistare a lui Dumnezeu la compunerea cărților sfinte, ci ca o înrâurire launtrică și pozitivă asupra sfințiilor scriitori. Ea nu implică în sine anihilarea voinții și libertății scriitorului, ci e o influențare supranaturală, o luminare a voinții și a minții de a scrie fără greșeli ceea ce Dumnezeu voeste și așa cum el voeste. Dupăcum în vorbirea de toate zilele, când zicem d. p. că un articol de jurnal e inspirat de cineva, nu înțelegem că el a fost dictat cuvânt cu cuvânt, ci numai că ideile au fost împărtășite scriitorului de altcineva, tot astfel trebuie să se înțeleagă și inspirațiunea Sfintei Scripturi: Sfântul Duh a pus în sufletul sfințiilor scriitori anumite idei, iar aceștia le au exprimat cum au putut și au crezut mai nimerit.

II 1. **Sfânta Tradițiune** este, alături de Sfânta Scriptură, al doilea izvor al revelațiunii dumnezeiești

supranaturale și odată cu acesta și al credinței creștine.

Prin Tradițiune în general se înțelege în biserică transmiterea orală de învățături, obiceiuri, practici, etc., dela o persoană la alta, dela un timp la altul. După origină, ea poate fi: dumnezească sau omească, apostolică sau bisericască, religioasă, sau profană, etc., iar după coprins: dogmatică, morală, istorică, etc.

Prin *Sfânta Tradițiune* se înțelege totalitatea acelor adevăruri descoperite, care nu se coprind în Sfânta Scriptură, ci au fost predate bisericii de sfinții apostoli prin viu graiu și păstrate de ea neschimbate până astăzi. Pentru că este descoperită de Dumnezeu și propoveduită de sfinții apostoli, ea se mai numește și *Tradițiune dumnezească* sau *apostolică*.

2. Socotirea Sfintei Tradițiuni ca izvor al revelațiunii rezultă din următoarele :

a) Mântuitorul Christos n'a propoveduit învățatura sa prin scris, ci prin viu graiu. El n'a lăsat nimic scris și n'a poruncit ucenicilor săi să scrie, ci să învețe prin viu graiu (Mat. 28, 10). Sfinții apostoli au urmat exemplul și porunca Învățătorului lor și au cerut urmașilor lor să facă la fel. Așa d. p. **sfântul Pavel** scrie către Timoteiu: «*Celece ai auzit dela mine prin multe mărturii, încredințează-le la oameni credincioși, cari vor fi în stare să învețe și pe alții*» (II Tim. 2, 2). Dacă unii dintre ei au și scris, acele scrieri sunt ocazionale și a avut fiecare un anume scop, dar nu pe acel de a expune întreaga învățătură a Mântuitorului, fără să lase ceva afară din ea. Aceasta o spune despre Evanghelia sa, **sfântul evangelist Ioan**: «*Sunt și alte multe pe care le-a făcut Iisus, care dacă s'ar fi scris fiecare, mi se pare că lumea n'ar fi*

coprins cărțile ce s'ar fi scris (Ioan 21, 25). Tot el scrie în două din epistolele sale, aproape neschimbat, următoarele cuvinte: «*Multe având a vă scrie, n'am voit a le scrie pe hârtie și cu cerneală, căci nădăjduesc a veni la voi și a grăi gură către gură . . .*» (II, 12, III, 13); iar **Sfântul Pavel**, deși trimisese Corintenilor două epistole, totuși scrie într'una: «*Iar celelalte le voi rânduî, când voi veni*» (I Cor 11, 34). Din toate acestea rezultă că scrierile sfinte ale Noului Testament nu copriind întreagă învățătura Mântuitorului și că predica orală a sfinților aposoli a complectat scrisul lor. De aceea și recomandă ei în chip deosebit urmașilor lor păstrarea cu sfințenie a celorce li s'au împărtășit prin viu graiu. Astfel **sfântul Pavel** scrie Corintenilor: «*Vă laud, fraților, că de toate ale mele vă aduceți aminte și țineți celece v'am predat, așa cum vi le-am încredințat*» (I Cor. 11, 2), iar Tesalonicenilor le dă sfatul: «*Drept aceea, fraților, stați și țineți predaniile pe care le-ați învățat ori prin cuvântul ori prin epistola noastră*» (II Tes. 2, 15). Aceste predanii care nu sunt altceva decât Sfânta Tradițiune, le numește **Apostolul** în epistola II către Timoteiu (1, 13) «*depozitul cel bun*», și sfătuiește pe Timoteiu să-l păzească cu multă luare aminte (I Tim. 6, 20).

b) *Sfinții Părinți* au învățat asemeni că Sfânta Scriptură este izvor al revelațiunii; «*Este evident, zice sfântul Ioan Gurădeaur, că apostolii n'au predat toate prin scrisori, ci multe fără de scrisori; dar și acestea sunt vrednice de credință*». «*Din dogmele și practicele ținute de biserică — zice sfântul Vasile cel Mare — pe unele le avem din învățătura scrisă, iar pe altele le-am primit din Tradițiunea apostolilor. Și unele și altele au aceeași putere*», etc.

c) Practica bisericii de a afunda de trei ori în apă pe ceice se botează, de a unge anume părți ale trupului la taina mirungerii, de a pune cununii pe capul celorce se cunună, de a face semnul crucii la frunte, umeri și piept, de a ne întoarce cu fața spre răsărit când ne închinăm, etc., dovedește iarăș existența Sfintei Tradițiuni; pentrucă în Sfânta Scriptură nu se dă nici o lămurire asupra acestor practici și nici nu se pomenește de ele și totuși biserica le are dela începutul ei.

3. Sfânta Tradițiune s'a fixat de timpuriu și astfel s'a putut păstră neschimbată până în zilele noastre: în sfânta liturghie și în cult în genere, în actele martirilor, în simboalele de credință, în canoanele și hotărârile sinoadelor ecumenice și ale celor locale, admise de biserică, în scrierile sfinților părinți și în Istoria Bisericească.

4. Pentru a putea deosebi adevărata Tradițiune de tradițiunea sau de tradițiunile false, — cum erau d. p. la gnostici cari-și întemeiau ereziile lor pe preținse tradițiuni apostolice și cum s'a întâmplat adesea în decursul vremii, — trebuie să ne ținem de următoarele reguli :

a) Tradițiunea Sfântă sau apostolică este aceea care nu stă în contradicere cu Tradițiunea apostolică sigură și cu Sfânta Scriptură ;

b) Despre existența căreea se află mărturii în bisericile întemeiate direct de sfinții apostoli și din timpurile apostolilor ;

c) Care s'a păstrat întotdeauna de întreaga biserică și

d) Asupra căreea sunt de acord toți, sau, cel puțin, cea mai mare parte din părinții și scriitorii bisericesti vechi.

III. Sfânta Scriptură și Sfânta Tradițiune, fiind cele două izvoare ale revelațiunii, stau una cu alta în cea mai strânsă legătură și anume: Sfânta Scriptură cuprinde cea mai mare parte din adevărurile descoperite și într'o formă cu totul pozitivă, pe când Sfânta Tradițiune cuprinde mai puține din aceste adevăruri și într'o formă care nu e întotdeauna absolut precisă. În schimb însă, Sfânta Tradițiune completează și lămurește Sfânta Scriptură. Din acest d'n urmă punct de vedere, putem împărți Sfânta Tradițiune în *completivă* și *explicativă*. Scriptura și Tradițiunea formează dar împreună un tot, sunt cele două izvoare ale revelațiunii dumnezeiești, deopotrivă de necesare și de prețioase pentru credința creștină și deci vrednice de aceeaș cinste.

Așa învață biserica noastră ortodoxă și în principiu și cea romano-catolică. *Protestanții* zic că *Sfânta Scriptură* este *unicul izvor, unicu normă și regulă de credință*, sau, cu termenul lor favorit — *unicul principiu formal de credință*. — Sfânta Tradițiune n'are pentru ei nici o valoare dogmatică, ci cel mult istorică. Dacă unii dintre ei admit întru câțva Tradițiunea explicativă, sunt cu toții de acord în a respinge Tradițiunea completivă. Dar și cu privire la Sfânta Scriptură, ei se deosebesc de noi și de romano-catolici. Pecând noi și romano-catolicii zicem că biserica învățătoare sau autoritatea bisericăască este singura în drept să explice Sfânta Scriptură și numai în spiritul Sfintei Tradițiuni, ceea ce înseamnă că Sfânta Scriptură e numai izvor al credinței, pecând norma sau regula de credință este învățătura bisericii, protestanții pretind că orice creștin are dreptul să explice Sfânta Scriptură și că ea e și izvorul bă încă unic, și regula de credință. Lipsindu-se astfel de ajutorul și luminile Sfintei Tradițiuni în explicarea Sfintei Scripturi, protestanții au păreri diferite cu privire la felul în care creștinul, neversat într'ale

Teologiei, poate explica sau înțelege drept Sfânta Scriptură. Astfel teologii lor mai vechi învățau că Sfântul Duh luminează mintea și inima fiecărui creștin, ca să înțeleagă drept Sfânta Scriptură, dar faptul că acelaș pasagiu scripturistic este înțeles foarte diferit de protestanți, vădește falsitatea acestei păreri. Teologii mai noi învață că Sfânta Scriptură este absolut înțeleasă și că se explică prin ea însăș, adică un pasagiu lămurește pe altul, dar neînțelegerea la fel a aceluiaș text de către toți dovedește că și această părere este greșită. O bună parte dintre teologii protestanți mai noi recunosc numai rațiunii dreptul de a explica Sfânta Scriptură. Cu luminile ei naturale și armată cu critica istorică și cu critica textelor, rațiunea poate nu numai să explice, ci și să modifice, să taie, să adauge, cu un cuvânt să răstoarne după plac, textul Sfintei Scripturi. Dar mai întâi, câți dispun de aceste cunoștințe și care e norma de conducere pentru cei cari le au? Apoi cum ne putem încrede atât de mult rațiunii, când ea — după doctrina protestantă — e cu totul întunecată din cauza păcatului original? În fine, după adevăratul spirit al protestantismului, rațiunea nu trebuie să aibă prea mare rol în chesii de credință. Cel puțin Luther vorbea foarte ironic de *Frau Vernunft* = Doamna Rațiune.

Criteriile revelațiunii.

1. În lume sunt multe religii și mai toate pretind că se întemeiază pe revelațiunea dumnezească. În sânul fiecărei religii s'au ridicat apoi bărbați cu pretenții de reforme și cari se dau drept organe ale revelațiunii dumnezeiești, când de fapt erau ori niște rătăciți inconstienți, ori înșelători constienți. Așa au fost în creștinism ereticii: *Simon Magul, Menandru, Cerint, Montan, Arle, Sabelle, Macedonie*, ș. a. Dacă deci pe lângă adevărata revelațiune, reve-

lațiunea dumnezească, există și revelațiuni false sau pretinse revelațiuni, trebuie să existe și semne după care se poate cunoaște sau deosebi revelațiunea adevărată de cea falsă.

Aceste semne se numesc *criterii* și sunt de două feluri: *interne* și *externe*. *Criteriile interne* se scot din însuș coprișul revelațiunii și unele din ele arată ce nu poate cuprinde adevărata revelațiune ca d. p. idei absurde și necuviincioase, care să stea în contradicere cu bunul simț, ori exprimarea ei în termeni obscuroi sau cu mai multe înțelesuri, etc.; altele arată ce trebuie să cuprindă revelațiunea, ca d. p. adevărurile religioase cele mai înalte și mai curate, expuse într'o formă limpede și precisă, fără să contradică adevărurile omenesti evidente, etc. Cele dintâi se numesc *criterii negative*, cele din urmă *pozitive*.

Criteriile externe se deduc din împrejurările în care se dă și faptele care însoțesc revelațiunea și se subîmpart în *naturale* și *supranaturale*.

Între *criteriile naturale* se numără caracterul organului revelațiunii și modul în care se dă și se propagă revelațiunea. Organul revelator, adică persoana prin intermediul căreia se face revelațiunea, trebuie să fie în totul evlavios, moral, sănătos la minte, convins de ceea ce învață, devotat cauzei ce a îmbrățișat, neinteresat de câștig bănesc, de onoruri sau alte avantagii lumesti, cu un cuvânt desbrăcat de orice interes personal, etc. Modul în care se dă și cum se propagă revelațiunea trebuie să fie demn de Dumnezeu și de om. Dacă una sau alta este ridiculă, crudă, rușinoasă, înjositoare, ori se întemeiază pe viclenie, amăgire, silă, interes material, etc. n'avem de a face cu o revelațiune adevărată.

Criteriile supranaturale sunt *minunile* și *profețiile*.

Minunile sunt fenomene neobicinuite, mai presus de puterea și ordinea naturii, având de cauză imediată pe Dumnezeu și ca scop adevărarea revelațiunii.

În vorbirea de toate zilele se obicinuește să se numiască minune orice act neobicit și neînțeles. Ivrerea unei comete, cutremurele de pământ, însănătoșirea neașteptată a unui bolnav, fenomenele spiritiste, orice invențiune nouă, toate scamatoriile, etc. sunt pentru cel neștiutor minuni, pentru că sunt întâmplări sau acte neobișnuite și neînțelese de el. Ele se fac însă în limita puterilor și a ordinii naturale și de aceea nu sunt minuni. Cauzele lor sunt naturale și dacă nu le cunosc toți oamenii, sunt totuși destui cari le cunosc, pe când cauza directă și imediată a minunilor e Dumnezeu. Pe lângă aceasta, chiar dacă se întâmplă ca un fenomen să pară că e mai presus de puterile și de ordinea firii, dar nu se vede scopul religios moral pentru care e făcut, el nu poate fi socotit ca minune, pentru că Dumnezeu nu face minuni în zadar, ci numai pentru adevărarea revelațiunii sale și deci într'un scop religios-moral. Totce se poate explica pe cale naturală sau ce pare supranatural, dar nu servește unui scop religios-moral, nu e minune.

Minunile sunt cu puțință, deși sunt fapte supranaturale, pentru că se săvârșesc numai de Dumnezeu, ființa atotputernică și de oamenii cărora el voeste să le împărtășiască această putere. Ordinea naturală nu poate constitui o piedică pentru Dumnezeu, ca să nu poată face minuni, fiindcă ea este opera sa și el, ca atotînțelept, găsește mijlocul de a face minuni fără să nimiciască sau să turbure această ordine. Dacă un mecanic priceput poate opri să funcționeze

și pune din nou în mișcare o mașină, sau a-i adapta un mecanism, în virtutea căruia să poată împlini și alt lucru decât pentru care a fost făcută, cu atât mai mult poate face Dumnezeu aceasta cu lumea și cu așa zisele ei legi fixe. Făcând minuni, Dumnezeu nu nimicește nici ordinea nici legile firii, ci numai le suspendă într'un punct și într'un moment dat. Dacă printr'o minune cei trei tineri n'au ars în cuptorul babilonic, dacă sfântul apostol Petru nu s'a înecat mergând pe Marea Tiberiadei, dacă diferiți morți au fost irviați de Mântuitorul Christos și bolnavi vindecați, etc. nu s'a distrus puterea focului de a arde, a apei de a îneca, a morții și a boalelor de a bântui pe oameni, ci numai s'a suspendat de Dumnezeu în aceste cazuri și în altele asemenea.

Fiind fenomene, adică acte care cad sub simțuri, minunile pot fi cunoscute și deosebirea între minunile adevărate și cele false se poate face ușor, dacă avem în vedere caracterul supranatural și scopul religios-moral al minunii, precum și condițiunile ce trebuie să îndeplinească taumaturgul, ca organ al revelațiunii dumnezeiești.

Facerea de minuni este ceva absolut necesar pentru dovedirea caracterului dumnezeesc al revelațiunii sau al religiunii întemeiate cu adevărat pe revelațiune. Fiind lucruri pe care numai Dumnezeu le poate face, sau dacă se fac de oameni, se fac numai cu puterea sa, și fiind ușor de înțeles de oricine, pentru că sunt perceptibile simțurilor, minunile sunt dovada cea mai strălucită, mai sigură și mai convingătoare despre dumnezeirea religiunii pentru adevărarea căreia se fac. De această putere doveditoare a minunilor vorbește Mântuitorul, când zice: « . . . *De nu-mi credeți mie, credeți lucrurile*

mele», (Ioan 10,³⁸) și: «De n'as fi făcut între ei lucruri pe care nimeni altul nu le-a făcut, păcat n'ar avea, (Idem 15,²⁴).

Proorociile. Cuvintele prooroc și proorocie, sau profet și profecie, au în Sfânta Scriptură mai multe înțelesuri. Astfel câteodată se numește prooroc cel care vorbește în numele altuia. În acest înțeles este numit prooroc Aron, fratele lui Moisi, (Ieșire 7,¹). Alte dăți se numesc prooroci compozitorii și executorii de cântări religioase. În acest înțeles se zice de Saul că s'a amestecat în corpul proorocilor și a proorocit împreună cu ei (I Regi 10,³⁰). Prooroci se numiau la vechii ebrei și învățătorii de Lege. În acest înțeles se vorbește de «*fiii proorocilor*», nume sub care se înțeleg tinerii cari studiau Legea (III Regi 20,³⁵ et passim).

În înțelesul obicinuit al cuvântului, *prooroc* (dela *προορᾶν* = a vedea de mai înainte) sau *profet* (dela *πρόφημι* = zic de mai înainte, prezic) este persoana care spune cele necunoscute și în deosebi prezice sau prevede lucruri viitoare.

Proorocia sau *profetia* este dar prezicerea sau anunțarea lămurită și precisă a unui eveniment viitor, care nu poate fi cunoscut pe cale naturală, ci numai din descoperirea dumnezească.

Nu orice prezicere este dar profecie. Pentru a putea purta acest nume, trebuie să fie lămurită și precisă. Oracolele date în numele diferiților zei păgâni și tot felul de preziceri făcute de vizionari și muribunzi, sau de speculanți de meserie, nu sunt profetii, pentru că nu îndeplinesc această primă condițiune. Nici prezicerile bazate pe combinațiuni și calcule științifice, ca d. p. prezicerea unei eclipse solare

sau de lună, a ivirii unei comete, a izbucnirii unei epidemii, etc. nu sunt profetii, pentru că se fac pe cale naturală, se deduc cu siguranță din cunoașterea legilor naturii.

Profetiile se fac numai de oameni aleși de Dumnezeu, pe cari el îi împărtășește din atotștiința sa. Fiind deci fapte neobicinuite și supranaturale, având de cauză imediată pe Dumnezeu și de scop adevărarea revelațiunii, profetiile sunt și ele minuni. Putința și necesitatea lor, sau folosul ce aduc religiei, se dovedesc ca la minuni.

Dovedirea existenței lui Dumnezeu cu argumente raționale.

Omul, ca ființă cugetătoare, a căutat în toate timpurile să dovediască și pe cale rațională existența lui Dumnezeu, obiectul principal al credinței sale. De aceea argumentele raționale pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu au existat întotdeauna, numai că ele au fost formulate și dezvoltate în chip diferit. În forma în care le avem azi, le găsim deja în filosofia greacă și latină, la *Socrate*, *Plato*, *Aristotel* și *Cicero*. Teologia și speculațiunea creștină le-au dezvoltat numai. Prin aceste argumente nu dobândim cunoștințe nouă despre Dumnezeu, ci numai exprimăm în formă logică, justificăm înaintea rațiunii ceea ce știm cu privire la existența lui, atât din observarea naturii cât și din descoperirea dumnezeiească. Ele se referă apoi numai la existența lui Dumnezeu, nu și la ființa lui, adică dovedesc numai că este, dar nu și cum este Dumnezeu.

Numărul acestor argumente este mare, dar cele mai însemnate din ele sunt următoarele cinci: istoric, cosmologic, teleologic, moral și ontologic.

Argumentul istoric.

Argumentul istoric, numit și *e consensu gentium*, conchide că Dumnezeu există, pentru că toate popoarele din toate timpurile au crezut în Dumnezeu. Universalitatea credinței în Dumnezeu este într'adevăr realitate. «*Priviți — zice Plutarch — pe fața pământului. Veți vedea, poate, cetăți fără ziduri, fără legi, veți întâlni neamuri care nu cunosc scrierea și întrebuințarea banilor, dar un popor fără Dumnezeu n'a văzut încă nimeni*». «*Nu e nici un popor — zice Cicero — atât de înapoiat și de sălbatec, că să nu creadă într'un Dumnezeu, chiar dacă nu știe ce fel este*». Descoperirile de pământuri nouă și populații necunoscute, din timpul lui Plutarch și Cicero până în zilele noastre, confirmă în totul cuvintele lor. Nu există popor fără credința în Dumnezeu, cu toate sforțările necredincioșilor de a dovedi contrariul. Felul în care diferitele neamuri și horde omienești își închipue pe Dumnezeu, precum și cultul ce-i dau, e fără îndoială foarte diferit. La unele e cu totul primitiv sau desfigurat, dar ori cum ar fi, nu există nici un neam de oameni fără credința în Dumnezeu, și — cum a observat deja Cicero — *ceeace este admis de toți, nu se poate să fie fals, pentru că trebuie să-și aibă rădăcina în însăși ființa omului*. Apoi numai adevărul este universal și veșnic, pe câtă vreme rătăcirea și minciuna, chiar dacă, ar fi într'un timp oarecare atât de răspândite încât să pară că sunt universale, nu vor putea dura la infinit, pentru că vor ieși învinse din ciocnirea cu adevărul, iar urmările lor vătămătoare le vor întuneca aureola falsă de care s'au înconjurat.

Argumentul cosmologic.

Argumentul cosmologic conchihde la existența lui Dumnezeu dela existența lumii (κόσμος), în virtutea legii cauzalității. Sub numele de lege a cauzalității înțelegem că rațiunea omenească nu poate admite că există efect fără cauză. Lumea este ceva contingent, adică ea nū există de sine și prin sine. Ea nu-și are cauza în sine, pentrucă nu e decât o sumă de lucruri și ființe imperfecte, trecătoare. Luată în totalitatea ei, ea nu este decât efectul unei cauze necesare și suficiente. Se înțelege prin cauză necesară aceea care are în sine rațiunea sa de a fi, adică cea care nu depinde de o ală cauză, nu este efectul unei alte cauze; iar cauză suficientă se numește aceea care poate produce ea singură un efect oarecare. Cauza necesară și suficientă a lumii, neputând fi o cauză contingentă, trebuie să fie o cauză necesară sau primară, eternă, neschimbătoare și personală, adică o ființă inteligentă și atotputernică și aceea e Dumnezeu.

Acest argument este foarte puternic și aproape de mintea ori cui, pentrucă chiar cel mai incult om se poate ridica cu mintea dela cele trecătoare la Dumnezeu cel veșnic și atoatefăcător. Totul în jurul omului dovedește că Dumnezeu există, cum zice Psalmistul «*Cerurile spun mărire la Dumnezeu și facerea mâinilor lui o vestește tăria*» (psalmul 18,₁). Sfântul apostol Pavel socotește chiar că ființa cea nevăzută a lui Dumnezeu, puterea și dumnezeirea sa, se învederează așa de lămurit în lume, că nu e iertat acel care nu cunoaște pe Dumnezeu din lucrurile sale: «...*Cele nevăzute ale lui Dumnezeu, dela zidi-*

rea lumii, din fapte socotindu-se se văd și veșnică puterea lui și dumnezeirea; ca să fie ei fără de răspuns» (Romani 1, 20). Aceeași cugetare a exprimat-o și Aristotel «Dumnezeu, care nu poate fi văzut de muritori, se vedește din lucrurile sale»¹⁾).

Fiindcă a fost mult întrebuințat, argumentul acesta a și fost formulat sau expus în chip diferit. Astfel unii, urmând pe Aristotel, au căutat să dovediască existența lui Dumnezeu, pornind dela mișcare. Mișcarea trebuie să aibă ca primă cauză o mișcare sau un mișcător, care să fie nemîșcat de altceva și care e Dumnezeu. Alții au luat ca punct de plecare cugetarea, viața, energia, etc. și au raționat astfel: De vreme ce în lume se observă cugetare, viață, energie, etc. și acestea nu-și au cauza în lume, trebuie să existe o cauză mai presus de lume care le-a produs și această cauză e Dumnezeu. Ori care din aceste formulări sunt îndreptățite și dovedesc destul de convingător existența lui Dumnezeu, ba încă, mărghinindu-se la un singur punct, sunt mai ușor de înțeles decât când argumentul îmbrățișează lumea în totalitatea ei.

1) Fericitul Augustin ilustrează acest adevăr într'un pasagiu celebru din confesiunile sale: (10, 6): „Am întrebat pământul: „Ești tu Dumnezeul meu?” și mi-a răspuns: „Nu sunt”. Și tot ce e în el a mărturisit la fel. Am întrebat marea și adâncul și totce trăește și se târăște în ele și mi-au răspuns: „Nu suntem Dumnezeul tău. Caută mai sus!” Am întrebat vântul și mi-a răspuns întreg văzduhul cu totce este în el: „Nu sunt Dumnezeu”. Am întrebat cerul, soarele, luna și stelele și mi-au răspuns: „Nici noi nu suntem Dumnezeul pe care-l cauți tu”. Și am zis către toate cele dimprejurul meu: „Mi-ați spus de Dumnezeul meu, că voi nu sunteți el, vorbiți-mi acum de el”. Și mi-au răspuns toate cu glas tare: „El ne-a făcut”. Toate lucrurile proclamă dar existența lui Dumnezeu, a toată făcătorul”.

Obiecțiuni. — Impotriva argumentului cosmologic s'au ridicat mai multe obiecțiuni, din care mai însemnate sunt următoarele :

1. Lumea e veșnică și ca atare își are cauza în sine, iar nu în afară de sine. — Știința ne spune însă că lumea nu e veșnică, ci s'a desfășurat treptat din nebuloza primitivă și că va înceta odată, din cauză că va înceta mișcarea, în urma transformării treptate a puterii de mișcare în căldură.

2. Nu e nevoie de o cauză unică și din afară de lume pentru a explica origina lumii. Toate cauzele contingente din lume formează un fel de cerc, se condiționează una pe alta și dau naștere la toate constitue lumea. — Această afirmație e copilărească, pentru că efectul nu poate întrece niciodată cauza; o serie de cauze contingente sau finite nu poate produce ceva veșnic, infinit; oricât de mare ar fi numărul acestor cauze, efectele lor nu pot fi mai mari, nici de altă natură, decât suma și natura tuturor efectelor produse de ele. Și oricât și ori cum am aduna aceste efecte, nu vom avea nimic în plus, nimic nou, după cum n'avem un număr, ori câte zeruri am aduna și nu obținem viață, chiar dacă am grămădi la un loc toate pietrele din lume.

3. Kant și alții după el au susținut că legea cauzalității își găsește aplicarea numai în lumea materială și că deci nu ne putem servi de ea pentru a afirma existența unei Ființe atotputernice, dumnezeesti, în afară și mai presus de lume. — Dar dacă despre fiecare lucru din lume presupunem că are o cauză, n'avem oare dreptul să presupunem că și lumea în totalitatea ei trebuie să aibă o cauză? Precum fiecare lucru în parte e efectul unei cauze, tot astfel și universul întreg e efectul unei cauze. Pentru a afla

această cauză nu ieșim din lume, ci numai conchidem dela existența ei la existența acelei cauze, care pentru a putea să fi produs lumea, trebuie să fie în afară de lume, mai presus de ea, superioară ei. Dealtfel rațiunea nu se ridică mai presus de lumea simțurilor numai când vrea să demonstreze existența lui Dumnezeu, ci ori de câte ori elaborează o idee sau o noțiune, pentru că sesurile nu ne dau decât impresiuni, iar rațiunea le transformă, le dă ființă noetică.

Argumentul teleologic.

Argumentul teleologic (dela $\tau\acute{\epsilon}\lambda\omicron\varsigma$ = scop) ia ca punct de plecare al demonstrării sale frumusețea, ordinea și armonia, care se observă în lume la fiecare pas și care nu pot fi decât opera unei inteligențe supreme, care a făcut lumea după un plan anumit și cu un scop bine determinat. Legea finalității — că adică fiecare lucru trebuie să aibă un scop, o țintă, pentru care există, după cum are o cauză — este o lege fundamentală a spiritului omenesc, ca și legea cauzalității. Când ne aflăm în fața unui mecanism ingenios, nu ne îndoim că el a fost făcut în vederea unui scop oarecare, chiar dacă nu știm care e acel scop; că el a fost făcut de o ființă inteligentă, care și-a dat bine seama de scopul căruia trebuie să corespundă acel mecanism și că l-a executat după un plan conceput de mintea sa. Dacă mergem pe o câmpie presărată cu flori și pomi crescuți la voia întâmplării, iar în mijlocul ei dăm de o grădină frumoasă, în care florile sunt, aranjate în ronduri, udate și plive de burueni, pomii altoiți, rotunjiți, săpați, puși pe semă, iar printre ei cărări îngrijite, curate acoperite cu pietriș mărunț și din distanță în distanță cu

bănci, etc., toată această ordine, acest aranjament ne îndreaptă mintea către omul priceput și cu gust care le-a făcut. Nimeni și nimic nu ne-ar putea convinge că grădina s'a întocmit singură, sau că întâmplarea a făcut ca acolo florile și pomii să crească în ronduri și șiruri, iar pe câmpia dimprejur în dezordine, ca acolo să fie cărări și bănci, iar pe câmpie nu. Pretutindeni unde vede ordine și finalitate (rânduire în vederea unui scop), mintea noastră presupune numai decât o ființă inteligentă care le-a plănuit și executat.

Lumea sau universul este un mecanism imens și funcționează minunat de bine, este un templu în care domnește cea mai desăvârșită ordine, e un muzeu în care sunt îngrămădite cele mai alese frumuseți. În ea nimic nu e de prisos, nimic fără scop. Ea însăși ființează pentru a servi ca mărturie neîndoiasă a existenței și perfecțiunii Creatorului ei. O rânduire așa de măreață, de frumoasă, de ordonată, de armonioasă cum e lumea, trebuie să aibă de autor o Ființă inteligentă în cel mai înalt grad, atotputernică, bună, perfectă. Această ființă este Dumnezeu.

Argumentul teleologic este cel mai clar și mai ușor de înțeles. Insuși Kant, părintele criticismului filosofic, zice despre el: *«Acest argument merită să fie pomenit întotdeauna cu respect. El e cel mai vechiu, cel mai clar și mai potrivit cu rațiunea omenească»*. Părinții bisericesti și teologii tuturor veacurilor s'au servit mult de el. Astfel sfântul Irineu zice: *«Lucrul însuș arată pe meșterul său și ordinea lumii vestește pe Celce o conduce»*, iar fericitul Augustin scrie: *«Observând lumea, simetria din ea, părțile și mișcarea ei, varietatea și frumusețea, oricine va mîturisi, că ea n'ar fi putut fi făcută decât de Dumnezeu cel nespus de mare și frumos»*.

Pentru că demonstrează existența lui Dumnezeu din ordinea fizică, argumentul acesta se mai numește și *fizico-teologic*.

Obiecțiuni. — Cele mai de seamă obiecțiuni ridicate împotriva acestui argument sunt următoarele:

1. Argumentul teleologic dovedește numai existența unui orânduitor sau arhitect al lumii, iar nu a autorului sau Creatorului ei. — Cel care ridică această obiecție este Kant. Răspunsul nostru e, că acest argument nu-și propune să demonstreze existența lui Dumnezeu ca creator al lumii, căci aceasta a făcut-o argumentul cosmologic. Dovedind însă că ordinea și finalitatea din lume sunt opera unei ființe inteligente, atotputernice, perfecte, e ușor de dedus că aceasta e tot una cu Creatorul lumii, e unul și același Dumnezeu, pentru că nu pot fi mai multe ființe atotputernice și perfecte, sau mai mulți dumnezei.

2. Nu există scop în lume, iar frumusețea, ordinea și armonia, după unii nu există, iar după alții sunt un produs al materiei, sau al legilor naturii, ori al întâmplării, așa că nu ne putem sprijini pe ele pentru a demonstra existența lui Dumnezeu. — În ce privește scopul, este adevărat numai că nu se cunosc scopurile tuturor lucrurilor, dar aceasta nu îndreptățește pe nimeni să poată zice, că nu există scopuri în lume. Totul în lume este astfel rânduit, ca să serviască desfășurării vieții spirituale: regnul mineral servește de hrană celui vegetal, acesta celui animal. Animalele le e superior omul prin însușirile înalte ale sufletului său. El stăpânește totul și face legătura dintre pământ și cer, dintre vremelnicie și veșnicie. Privind prin această prismă, nu e lucru sau ființă în lume, dela infuzoriile ce populează apele, nevăzute de ochiul liber, dela mușchiul ce crește pe arbori și până la om,

care să nu corespundă unui scop bine determinat, să nu îndeplinească un rol anumit în mecanismul lumii. A tăgădui aceasta e miopie intelectuală.

Tăgăduirea frumuseții, ordinii și armoniei din lume e adevărată orbire sufletească, pentrucă lumea s'a impus întotdeauna privirilor oricui prin aceste însușiri ale sale. Vederea cerului înstelat într'o noapte senină, a întinsului nemărginit al mărilor și oceanului, sau a oglindei cristaline a unui lac, a munților acoperiți de zăpadă, a unui răsărit sau apus de soare de pe culmea unui deal, a aurorii boreale sau a luminii zodiacale, cântecul pasărilor în revărsatul zorilor unei frumoase zile de primăvară, țărâitul melancolic al greerului de toamnă, foșnetul pădurii, murmurul râurilor, succesiunea anotimpurilor, etc. etc. umplu de admirație sufletul nostru pentru frumusețea, ordinea și armonia ce se observă pretutindeni în lume. Impresionați de aceste însușiri ale lumii, vechii greci au numit lumea κόσμος = podoabă, frumusețe ordine, varietate.

Materia n'a putut produce frumusețea, ordinea și armonia din lume, pentrucă însușirea ei esențială este inertia, adică proprietatea de a nu se mișca sau lua vreă formă decât sub impulsul unei cauze dinafară. Ea e mai departe lipsită de inteligență, așa că n'ar putea fi cauza infinitei înțelepciuni de care dau mărturie ordinea și armonia din lume.

Legile naturii sau legile de care ascultă materia, iarăș nu pot fi cauza frumuseții, ordinei și armoniei din lume, pentrucă orice lege nu e altceva decât regula sau felul de acțiune de care se conduce cineva în executarea unei lucrări. Noțiunea de lege presupune neapărat o inteligență care s'o conceapă și o

voință care s'o pună în aplicare. Tot asemenea și puterile naturii sunt o forță oarbă, care poate produce ceva, dar din care lipsește orice urmă de inteligență.

În sfârșit nici întâmplarea nu poate să fi produs frumusețea, ordinea și armonia din lume, pentru că întâmplarea e asemeni oarbă și nu poate produce lucruri care reclamă inteligență. «*Mai ușor aș putea crede — zice Cicero — că Iliada lui Omer sau Analele lui Enius au rezultat din mai multe alfabete aruncate la un loc, decât că lumea e produsul întâmplării... Dacă întâmplarea a făcut lumea, pentru ce nu mai face și acum, dacă nu un oraș sau un palat, cel puțin o colibă?*» Eu nu pot crede — zice Rousseau — că materia moartă a putut produce ființe vii și simțitoare, că întâmplarea oarbă a putut produce ființe inteligente, că ceea ce nu cugetă a putut produce ființe engetătoare», iar marele Napoleon zice: «*Religiunea mea e foarte simplă. Privind universul atât de mare și de întins, constând din atâtea părți și atât de măreț, îmi zic: el nu poate fi produsul întâmplării, ci opera unei atotputernice Ființe necunoscute, care e cu atât mai presus de om cu cât e universul față de produsele noastre de artă.*»

Argumentul moral.

Argumentul moral se sprijine pe existența și postulatele conștiinței morale.

Una din formele lui cele mai obișnuite e următoarea :

Existența și funcționarea conștiinței este un fapt netăgăduit. Ea e judecătorul înaintea căruia se pleacă toți, căci cine nu-i ascultă poruncile, e aspru muștrat

de ea. Ea nu depinde de noi, adică de voința noastră, pentrucă nu-i putem porunci, ci ea ne poruncește nouă. Origina ei nu poate fi dar în sufletul nostru, ci în afară și mai presus de noi, în Dumnezeu, ființa absolut morală, al cărui glas ne vorbește prin intermediul conștiinței.

Conștiința ne dă apoi noțiunile de bine și rău, de drept și nedrept, moral și imoral etc. de care sunt în mod necesar legate noțiunile de merit și demerit, de răsplată și pedeapsă și de un Legislator și Judecător suprem, care distribuie recompensele și pedepsele în chip absolut drept. S'a întâmplat ca conștiința să răătăiască, sau mai exact să se pervertiască din cauza păcatului și astfel să prezinte ca bun, drept, moral, ceea ce era rău, nedrept, imoral, dar aceste deosebiri le-a făcut întotdeauna. Și în aceste cazuri, ea a muștrat cu aceeași tărie pe cei cari s'au abătut dela poruncile sale, ca și atunci când n'a fost pervertită și a servit de busolă firească moralității, de strejar neadormit al legii morale, cum zice sfântul apostol Pavel: *«Păgânii ceice n'au lege din fire fac ale legii. Neavând lege, ei își sunt singuri lege, ceeuce arată fapta legii scrisă în inimile lor, împreună mărturisindu-le conștiința lor și cugetele lor între sine pârându-se sau dându-și răspuns de îndreptare»* (Rom. 2, 14). De unde ia conștiința aceste noțiuni, de unde-i vine autoritatea, de unde e legea morală, dacă nu dela Dumnezeu? *«A fost întotdeauna convingerea oamenilor cu adevărat înțelepți — zice Cicero — că legea morală nu e ceva inventat de oameni sau introdus de popoare, ci ceva veșnic, de care trebuie să se conducă toată lumea. Ultima ei temelie e dar în Dumnezeu, care poruncește și oprește. Și această lege e așa de veche ca duhul lui Dumnezeu însuș»*.

Kant a formulat acest argument astfel: Virtutea trebuie răsplătită cu fericire, iar viciul pedepsit. Aceasta o cere în mod imperios conștiința. În viața pământească însă virtutea nu e întotdeauna sau nu e pe deplin răsplătită, așa ca omul virtuos să fie fericit. Tot asemenea viciul nu e întotdeauna pedepsit. De multe ori se întâmplă chiar ca virtutea să fie pedepsită, iar viciul răsplătit. Trebuie dar să existe o altă lume, în care faptele să fie răsplătite după dreptate și o Ființă atotputernică și infinit de dreaptă, care să răsplătiască pe fiecare după faptele sale.

Pe argumentul moral s'a sprijinit în deosebi religiunea naturală, pentru a dovedi existența lui Dumnezeu. El dovedește ceva mai mult decât celelalte argumente, pentru că ne indică nu numai existența lui Dumnezeu, ci și însușirea sa de ființă absolut morală și dreaptă.

Argumentul ontologic.

Argumentul ontologic se întemeiază pe ideea de Dumnezeu, pe care o găsim în sufletul nostru și conchide dela existența ideii la existența lui Dumnezeu.

În sufletul omului se află idei care nu sunt formate prin abstracțiune din impresiunile primite prin sensuri, ci există deodată cu sufletul, cu rațiunea însăși. Ele n'au trebuință să fie demonstrate, ci sunt evidente prin ele însăși și formează legile constitutive după care se conduce inteligența. În această categorie intră ideile de adevăr, bine, frumos, drept, etc., cum și propozițiuni ca: orice efect presupune neapărat o cauză, orice fenomen o substanță etc. Acest bagaj intelectual, cu care se naște orice om,

poartă numele de: adevăruri primare sau absolute, de idei universale, necesare, apriori sau de principii etc. Kant a numit pe unele din ele categorii ale cugetării.

Un principiu, o idee apriori, necesară etc. nu e tocmai o cauză, care lucrează prin ea însăși și ale cărei efecte se pot prevedea de îndată ce i-se cunoaște natura sau legea de care se conduce, cu toate acestea rațiunea admite că o deducțiune logică dintr'un principiu e așa de sigură și de îndreptățită, că și cum ar fi un produs real al principului însuși. Cu alte cuvinte, orice deducțiune logică e coprinsă în principiu ca efectul în cauză. Pe această cale se fac în matematici o mulțime de deducțiuni din axiome. Tot astfel în morală se deduc din ideea de drept și nedrept și din corelatele lor: recompensa și pedeapsa, ideea de libertate și responsabilitate morală și de recompense și pedepse într'o viață viitoare. Tot pe această cale au căutat multe spirite luminate, începând cu Augustin și continuând cu Anselm de Cantorbery, Descartes, Leibnitz, Wolf, Cousin, ș. a. să demonstreze existența lui Dumnezeu.

«In mintea mea se află — zice Anselm — ideea despre o ființă decât care nu poate să fie o alta mai mare. Această ființă trebuie să existe și în realitate, pentrucă dacă n'ar exista, ar trebui să fie o alta mai mare decât ea și atunci n'ar fi ea cea mai mare.»

E drept că la prima vedere argumentul nu pare convingător. Un călugăr, contiporan cu Anselm, a obiectat că nu totce ne închipuim noi că trebuie să existe, există în realitate. *«Dacă eu îmi închipuim — zice el — că în ocean e o insulă decât care nu poate fi alta mai frumoasă, nu urmează numai decât*

că acea insulă trebuie să existe, pentru că dacă n'ar exista, ar trebui să existe o alta mai mare și mai frumoasă decât ea». Tot astfel Kant a obiectat că «dacă îmi închipuiesc că am 100 de taleri (monede) în buzunar, nu urmează numai decât că-i am».

E însă, cum în parte a răspuns și Anselm, o mare deosebire între ideea de Dumnezeu și cea de insulă, de taleri etc. pentru că ideea de Dumnezeu e necesară, apriori, etc., ea face parte din ideile fără de care sufletul nostru nu poate exista și lucra, pecând ideea de insulă și de taleri e contingentă și nici noi nici lumea nu pierim, dacă nu va exista insula închipuită în ocean sau talerii presupuși în buzunar, sau chiar toate insulele și toți talerii din lume.

Această cugetare o exprimă foarte limpede filosoful francez Cousin: «Voi sunteți ființe mărginite, finite și aveți ideea necesară de o ființă infinită. Dar cum poate avea ideea de o Ființă perfectă și infinită, și încă în mod necesar, o ființă finită și imperfectă, dacă acea Ființă nu există? Înălțurați ideea de Dumnezeu, de infinit și perfect și veți vedea că niciodată nu veți putea scoate din finit ideea de infinit, din imperfect ideea de perfect, din om pe cea de Dumnezeu; dar dacă Dumnezeu, perfectul, infinitul, există, atunci rațiunea le poate concepe. Însuș faptul conceperii lui Dumnezeu cu mintea, însăș ideea de Dumnezeu, însăș posibilitatea existenței lui Dumnezeu, implică siguranța și necesitatea existenței lui Dumnezeu».

În acelaș fel se formulează argumentul pornind dela ideea de Ființă absolută, perfectă, atotputernică, prea dreaptă, prea bună, prea sfântă, etc.

Argumentul ontologic este mai greu de priceput de orice minte decât celelalte argumente. El este

mai propriu pentru mințile deprinse cu operațiunile logice. Puterea sa de convingere e foarte mare, dar depinde în mare parte de forma dialectică în care e expus.

Obiecțiuni. Și împotriva acestui argument, ca și într'a celorlalte, se ridică numeroase obiecțiuni, din care următoarele două merită să fie luate în seamă.

1. Cea dintâi este cea ridicată de călugărul **Gau- nilo**, contimporanul lui Anselm, și după aceea de Kant și de mulți alții și care în esență se reduce la aceasta: Nu toate există în mintea noastră, sau ce ne închipuim, există și în realitate. Avem d. p. ideea de stafii, de strigoi, de nimfe, centauri și multe alte ființe, mitice, creațiuni ale fantaziei inculte sau poetice, cărora suntem convinși că nu le corespunde nimic în realitate.

La aceasta răspundem: Orice idee, fie ea o pură concepțiune a minții, fie rezultatul unei impresiuni primite prin sensuri, presupune o realitate. Rațiunea, spiritul nostru nu crează nimic, ci numai reproduce și combină, prelucrează ceea ce există, un material dat. Orice idee simplă presupune dar un arhitip, o realitate corespunzătoare. O idee fără realitate corespunzătoare e un non-sens, o imposibilitate, căci ar fi un efect fără cauză. Ideilor necesare, absolute — cum este ideea de Dumnezeu — trebuie dar să le corespundă în realitate ceva cu totul pozitiv, sigur, indiscutabil. În ce privește ființele imaginare a căror idee o găsim în sufletul nostru, este de observat: a) că numai arhitipul acestor idei complexe nu există în realitate, există însă elementele din care ele sunt compuse și pe care spiritul omenesc le combină numai în chip diferit pentru a-și putea înfățișa în minte aceste ființe, himerice; b) nici

aceste ființe, nici elementele din care ele se compun nu întrunesc atributele necesității și universalității, ca ideea de Dumnezeu, ci sunt contingente.

2. Se obiectează că ideea de Dumnezeu se formează prin extensiune din ideea de om și de lume, noțiunea de infinit fiind corelativa celei de finit și ca atare necorespunzându-i nimic în realitate. — Din ideea de om și de lume nu se poate deduce însă pe calea operațiunii logice decât ideea de indefinit, iar nicidecum cea de infinit, etern, absolut.

Protestanții, învățând că nu putem ști nimic sigur cu privire la Dumnezeu, nesocotesc în cea mai mare parte argumentele raționale pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu. Unii le nesocotesc pentru cuvântul că ele n'ar putea dovedi nimic, iar alții pretind chiar că ele ar fi păgubitoare de suflete, pentru că ar face pe om prea încrezător în puterile minții sale. Că fiecare din ele dovedește ceva și ce anume, am văzut, nici unul însă nu dovedește atât de mult, ca să fie îndreptățită teama protestanților, că oamenii ar putea să se încrează prea mult în puterile minții lor, văzând cât de bine cunosc ei pe Dumnezeu pe cale rațională. În general vorbind, aceste argumente nu sunt atât de tari și nu țintesc ca să creeze credința în Dumnezeu în sufletele în care ea nu se găsește, ci numai s'o deștepte, unde e adormită și s'o întărească, unde e slăbită sau sdruncinată de vântul îndolelii. Aceasta e importanța pe care le-o dă biserica noastră și cea romano-catolică.

Combaterea ateismului.

1. *Tăgăduirea existenței lui Dumnezeu se numește ateism.* Această tăgăduire se poate face cu cuvântul sau cu fapta, de unde urmează că ateismul este

de două feluri: *teoretic* și *practic*. Partizanii ateismului teoretic tăgăduesc pur și simplu existența lui Dumnezeu, pecând ai ateismului practic duc viață destrăbălată și vădesc prin faptele lor că nu cred în Dumnezeu, judecătorul și răsplătitorul faptelor omului.

La drept vorbind, nu există ateii teoretici, pentru că cine tăgăduiește existența lui Dumnezeu ca ființă absolută, care a creat și prin care se explică totul, trebuie să pună ceva în locu-i și după cum pun materia, sau substanța universală, primesc numele de materialisti sau de panteiști. Ateii practici sunt însă și au fost întotdeauna mulți, pentru că ceea ce conduce la ateism este dorința nestăpânită de satisfacere a instinctelor și poftelor josnice din ființa omului, și oameni imorali, robi ai patimilor, se găsesc în toate timpurile. Aceștia tăgăduesc pe Dumnezeu, pentru că le stă în calea satisfacerii poftelor lor dezordonate, iar nu pentru că sunt convinși că el nu există într'adevăr. De aceea se poate zice că și ateii practici recunosc un Dumnezeu, dar nu pe cel adevărat, ci poftele sau plăcerile inimii lor corupte.

Ateismul practic se confundă cu imoralitatea și ca atare combaterea lui se face de către Teologia morală.

Ateismul teoretic se împarte în *sceptic* și *dogmatic*. Cel sceptic nu tăgăduiește formal, ci numai se îndoiește de existența lui Dumnezeu, iar cel dogmatic tăgăduiește categoric că Dumnezeu există.

Negând existența lui Dumnezeu și neputând nimic în locu-i, ateismul este condamnat de rațiunea sănătoasă ca o aberațiune, pentru că se bazează numai pe negațiune, iar negațiunea nu poate fi răspunsul sau

soluțiunea adevărată a nici unei chestiuni. De aceea nici un om cu mintea întreagă nu poate fi ateu, cum spune și Psalmistul, că numai cel nebun zice în inima sa că nu e Dumnezeu (psalmul 13,1)...

Argumentul obicinuit al ateismului este că *Dumnezeu nu există, pentru că nu poate exista o ființă care să fie pur spirituală și totuș reală, personală și nemărginită, mai presus de lume și în lume, deosebită de materie și producând efecte materiale, etc.* Cu alte cuvinte se tăgăduiește existența lui Dumnezeu, pentru că ideea despre existența sa pare a implica unele contradicții, sau mai exact, pentru că nu poate fi înțeleasă în chip lămurit de mintea neluminată de descoperirea dumnezeiească.

Pretinsele contradicții n'au însă realitate, căci pentru Dumnezeu, ființa spirituală absolută, n'ar putea fi real? Spiritul își are existența, realitatea lui, tot așa de bine ca și materia, sau chiar mai sigură și mai necontestabilă decât ea. Ce sunt întreaga știință, artă, literatură, industrie, comerț, etc. decât un produs al spiritului omenesc? căci nu se va răspunde doar că oxigenul, hidrogenul, azotul și carbonul, din care constă corpul omenesc, sau fosforul care se găsește în mare cantitate în creier, fac observații, cercetează, judecă, combină, etc. pentru a produce știința, arta, literatura, industria etc. Și dacă nu se poate tăgădui realitatea spiritului omenesc, care este mărginit și imperfect, în numele cărei rațiuni s'ar putea tăgădui realitatea spiritului nemărginit, absolut, perfect?

Tot astfel și cu celelalte așa zise contradicții: Dumnezeu este personal și în acelaș timp nemărginit, e totdeodată și mai presus de lume și în lume,

e deosebit de materie și totuș produce efecte materiale, etc. pentrucă e spirit pur, necondiționat de timp și spațiu cum e — condiționat tot ceea ce cunoaștem noi — și pentrucă e atotputernic.

Din faptul că nu putem înțelege pe Dumnezeu numai cu ajutorul minții, nu urmează că el nu există. Fiind ființa absolută și nemărginită, deci care nu poate fi coprinsă în nici un fel, este firesc să nu putem pricepe pe Dumnezeu, dar pentru aceasta n'avem dreptul să-i tăgăduim existența. Câte lucruri sunt în lumea materială, pe care nu le pricepem și cu toate acestea nu tăgăduim că există! Materia, forța, mișcarea, timpul, spațiul ș. a. sunt lucruri tot așa de necoprinsă de minte, ca și Dumnezeu.

Mai e apoi ceva: Dumnezeu poate fi înțeles până la un anumit punct cu ajutorul credinței și încă și mai mult cu al revelațiunii. După cum avem nevoie de telescop, pentru a vedea stele mai mici sau prea îndepărtate și de microscop, pentru a vedea m'crobii, tot astfel avem nevoie de credință și de revelațiune, spre a putea pricepe pe Dumnezeu. Cine e de vină, că atei se încumetă să priceapă pe Dumnezeu numai cu mintea și că nu ishutesc? Le dă aceasta dreptul să-l tăgăduiască?

Un alt argument al ateiilor — care e mai exact un motiv sau pretext al necredinței lor — e că *ideea de Dumnezeu ar fi contrară progresului omenesc*.

A afirma aceasta este a trage cu buretele peste istorie, care ne arată că epocile cele mai mari și mai înfloritoare din viața popoarelor sunt acelea în care credința în Dumnezeu a fost mai tare; că oamenii geniali, autorii marilor descoperiri științifice, artiștii celebri, înțelepții conducători ai statelor și toți câți

au contribuit în largă măsură la progresul realizat de omenire, au fost adânc religioși și că în deosebi creștinismul, care are cea mai înaltă și mai curată idee de Dumnezeu, a fost și este pârghia cea mai puternică a progresului. Dovada cea mai convingătoare pentru aceasta e că națiunile creștine sunt azi cele mai civilizate.

Slăbiciunea argumentelor ateismului se învederează pe deplin, când este vorba de a găsi o explicațiune asupra originii lumii. Afirmațiunea că lumea n'are cauză, sau că-și este singură cauză, ori că e produsul întâmplării, e totce poate fi mai șubred.

În sfârșit complecta falsitate a ateismului se vede din consecințele lui practice. Neadmițând existența lui Dumnezeu, cel atotștiutor și răsplătitor după dreptate al faptelor omenesti, ateul este capabil de orice nedreptate, de orice crimă, de orice grozăvie față de semenii săi. El urmărește numai satisfacerea poftelor și intereselor sale cu orice preț și în aceasta nu se deosibește câtuș de puțin de o fiară sălbatecă. Un stat sau un oraș, compus numai din atei, n'ar putea exista, pentrucă ateii s'ar mânca între ei mai rău decât câinii și s'ar nimici reciproc.

2. O specie a ateismului este și *panteismul* (de la $\pi\acute{\alpha}\nu$ = tot și $\Theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ = Dumnezeu).

Panteismul nu tăgăduște deadreptul existența lui Dumnezeu. El învață că Dumnezeu nu e o ființă personală și deosebită de lume, ci numai o putere ascunsă, principiul sau sufletul lumii, de care este nedespărțit. Lumea este dar Dumnezeu și Dumnezeu este lumea. Toate schimbările pe care le suferă lumea oricând și în fiecare părticică din care constă ea, sunt schimbările pe care le suferă Dumnezeu însuș:

cu piatra Dumnezeu e piatră, cu lemnul e lemn, cu animalul brut e brut, iar cu omul simte, judecă, are conștiință de sine și săvârșește atât binele cât și răul.

Învățătura panteismului despre Dumnezeu este bizară și greșită și duce la ateism, pentru că a susține că Dumnezeu n'are existență personală și a face Dumnezeu din totce există, este tot una cu a-l tăgădui.

Panteismul stă în contradicere cu mintea sănătoasă, care nu admite că ceva poate fi în acelaș timp spirit și materie, infinit și finit, neschimbător și schimbător, bun și rău, etc. cum afirmă el despre Dumnezeu.

Stă în contradicere cu conștiința de noi înșine, care ne afirmă că noi înșine cugetăm, simțim, voim, iar nu o putere streină de noi — Dumnezeul panteist — că suntem ființe imperfecte, iar nu Dumnezeu.

Stă în sfârșit în contradicere cu observațiunea că fiecare ființă, fiecare individ se deosebete de orice altă ființă sau individ de acelaș fel, ceea ce n'ar putea fi, dacă esența tuturor lucrurilor și ființelor ar face-o aceeaș substanță, acelaș principiu.

Apoi panteismul nimicește religiunea, pentru că nici un om cu mintea întregă nu se poate ruga la ceva ce n'are ființă, nu se simte legat de ceva impersonal. A face așa ceva, ar fi a cădea în fetișism, adică a ne închina la lucruri neînsuflețite.

Nimicește deasemeni moralitatea, pentru că tăgăduiește libertatea omului și deosebirea dintre bine și rău, permis și nepermis, etc., pentru că tăgăduiește existența și nemurirea sufletului și atribue lui Dumnezeu toate faptele omului, atât pe cele bune cât și pe cele rele.

Aceste defecte ale panteismului sunt tot atâtea ar-

gumente care se întorc împotriva lui și în sprijinul apărării adevăratei idei despre Dumnezeu.

3. Tot la ateism duce și *deismul*, care recunoaște existența lui Dumnezeu ca ființă personală și spirituală și nu tăgăduiește că el a făcut lumea, *dar nu vrea să admită că o și conduce*. După *deiști*, Dumnezeu, creând lumea, a înzestrat-o cu legi de care să se conducă și a rânduit-o astfel, ca să poată exista și funcționa singură, fără să mai aibă trebuință de intervenția sa. Dumnezeu ar sta dar acum deoparte, în afară de lume, fără să lucreze ceva, ci ar privi numai la opera mâinilor sale.

Dacă susținerile *deiștilor* ar fi adevărate, atunci Dumnezeu ar fi mai întâi o ființă mărginită și ca extindere și ca putere, pentru că ar exista numai în afară de lume, în care n'ar putea avea nici un amestec.

După aceea, nelucrând nimic, ar urma că Dumnezeu stă în lenevie, sau petrecere neîncetat, ceea ce e cel mai mare sacrilegiu ce poate cugeta cineva.

Apoi, dacă Dumnezeu nu poate interveni în lume, atunci în zadar i-s'ar ruga omul și l-ar mai adora, așa că religiunea n'ar mai avea nici o rațiune să existe.

Din aceste consecințe se vede cât de periculos și rătăcit e *deismul*.

Combaterea materialismului.

1. Sub numele de materialism se înțelege acel pretins sistem filosofic care susține, că nu există nimic în afară de materie și combinațiile ei. Ca atare el tă-

gădueste existența lui Dumnezeu și a sufletului omenesc și este deci o formă a ateismului.

Întrucât tăgădueste existența lui Dumnezeu, ea creator și pronietor al lumii, materialismul poartă numele de *cosmologic*; iar întrucât tăgădueste existența sufletului omenesc, ca substanță spirituală, deosebită de materie, se numește *antropologic*.

2. *Materialismul cosmologic*. Afirmând că nu există nimic afară de materie și de combinațiile ei, pentru că așa — zic materialiștii — ne încredințează simțurile, lumea nu poate fi decât produsul materiei.

a) Mai întâi simțurile (văzul, auzul, mirosul, etc.) nu sunt singurele noastre organe de cunoaștere și deci nu trebuie să admitem numai ceea ce spun ele și să tăgăduim existența a ceea ce nu se poate constata cu ajutorul lor. Pe lângă experiența simțurilor sau externă, mai este o experiență internă, care ne descopere existența unei alte lumi nemateriale și ne împărtășește cunoștinți despre ea. Această experiență constă în cugetare, voire și simțire. Ceea ce cugetăm, voim și simțim își are realitatea sa, tot așa de bine ca și ceea ce ne spun simțurile. Dacă deci omul cugetă pe Dumnezeu și se simte în legătură cu el, dacă e convins de existența sufletului omenesc, a îngerilor, a demonilor, a vieții de după moarte, etc. acestea nu sunt himere. Experiența internă e în genere mai sigură decât cea externă și funcțiunile sufletului, cu ajutorul cărora ea operează, sunt indispensabile și pentru experiența externă, pentru că simțurile ne dau numai impresiunile ce primesc dela obiecte, iar prelucrarea impresiunilor în reprezentări, idei, noțiuni, punerea acestora în sistemă, însoțirea lor de plăcere sau neplăcere, traducerea în fapte, etc.

o face sufletul. Simțurile ne pot apoi înșela. Așa d. p. un baston din care o parte e în apă, pare frânt; când mergem cu trenul, ni se pare că arborii, casele și totce e dealungul liniei ferate, fug înapoi și că noi stăm pe loc; orice obiect cu cât e mai departe, cu atât pare mai mic; adesea avem țuituri de urechi, așa că ni se pare că auzim sgomotele puternice, fără ca în realitate să fie un asemenea sgomot în afară de noi, etc. etc. În toate aceste cazuri singură cugețarea sau reflexiunea corijează impresiunile simțurilor și ne pune în posesiunea adevărului.

E greșit dar să admitem ca existent sau real numai ceeace se bazează pe ceeace ne spun simțurile.

b) Totul este produsul materiei, zic materialistii. Ea este unica realitate, realitatea absolută. Ea este vesnică și capabilă de afinități chimice, de organizațiune, de adaptare la scop, de instinct, inteligență, simț moral, etc. Continua transformare a materiei sub influența luminii, căldurii, electricității, magnetismului, etc. — care nu sunt altceva decât însușiri ale ei — a dat naștere lumii, așa cum o vedem.

Dar ce este materia? și de unde și cum are ea aceste minunate însușiri? Iată două întrebări la care materialistii n'au putut și nu vor putea da un răspuns satisfăcător.

La întrebarea întâi cei mai mulți din materialisti au răspuns că materia există, dar nu se poate spune ce este sau defini, iar unii nu s'au sfiit să declare că în existența ei se crede, așa cum oamenii pioși cred în existența lui Dumnezeu.

Răspunsurile mai mult sau mai puțin pozitive, în care s'a căutat să se arate ce e materia, se impart în două grupe sau categorii, cunoscute sub numele de *ipoteza mecanică*, și *ipoteza dinamică*.

După *ipoteza mecanică*, materia constă din atomi, iar atomii sunt părțile de materie atât de mici, încât nu pot fi văzuți cu nici un microscop și cum îi arată însuși numele ($\alpha\text{-}\rho\acute{o}\mu\omicron\varsigma$ = care nu se poate tăia), sunt indivizibili.

Dar dacă atomii nu pot fi văzuți, cum se poate constata existența lor pe calea experienței simțurilor, singura admisă de materialism? De unde se știe că sunt indivizibili și cum ar putea fi astfel, dacă sunt materiali? În sfârșit, dacă atomii sunt materiali, nu s'a răspuns la întrebarea ce e materia, ci ea a fost numai împinsă mai departe, sau s'a dat definițiunea nunită în logică *idem per idem*: materia e materie.

La întrebarea cum s'a format lumea din materie, ipoteza mecanică sau atomistă răspunde: Atomii sunt inzestrați cu însușirea de a se atrage și respinge, așa că intră în compozițiuni diferite și formează corpurile. Vom vedea însă îndată că materia n'are în sine puterea sau însușirea de a se mișca, ci aceasta-i vine din afară și în acest caz formarea corpurilor din materie nu se poate explica de materialisti.

După *ipoteza dinamică*, materia constă tot din atomi, dar atomii nu sunt materiali, ci sunt centre de forță și energie. Aci materia se reduce dar la forță sau energie și unii o numesc o formă sau produs al energiei, iar alții îi tăgăduesc chiar existența și afirmă că nu există nimic decât energia.

Dacă atomii nu sunt decât energie, se explică mai ușor cum pot veni în atingere unii cu alții, dar nu se explică cum se formează corpurile, căci dacă ei sunt imateriali, cum pot da naștere corpurilor materiale? Cum energia, care n'are dimensiuni, se transformă în corpuri care ocupă un loc în spațiu și au dimensiuni?

c) În contra ambelor ipoteze trebuie apoi accentuat ceea ce afirmă toți adevărații bărbați de știință, că însușirea fundamentală a materiei este *inertia*. Prin inerție se înțelege că materia nu se poate pune singură în mișcare, dacă e într'un moment dat în ne-mișcare, nici nu se poate opri de sine, dacă e în mișcare, ci și una și alta le face determinată de o cauză din afară de ea. În această cauză, care a pus la început materia în mișcare, au recunoscut mulți înțelepți și învățați — începând cu Aristotel — pe Dumnezeu. Numai ideea de o Ființă atotputernică și prea înțeleaptă explică cum și-a luat început materia și cum s'a pus în mișcare, pentru a se putea forma corpurile.

Descoperirea radiului a dovedit că materia se distruge încetul cu încetul și că ea nu e veșnică, cum pretind materialistii, iar nefiind veșnică, nu este necreată sau necauzată și nu poate produce din sine totul.

d) Nici energia, care tinde să ia cu totul locul materiei și să explice cum s'a format lumea, nu e veșnică și deci necreată și necauzată și nu poate produce din sine totul. Ea este creată de Dumnezeu, cum zice marele astronom francez **Cauchy** :

«Ființa, dela care poate veni forța (energia) fizică, este Ființa absolută (Dumnezeu). Forța este o expresiune a voinții sale».

e) Asupra felului cum s'au format corpurile cerești și în deosebi sistemul planetar din materie, pe care pur mecanică, s'au emis mai multe teorii între care teoria astronomului francez **La Place**, întregită de filosoful german **Kant**, a fost privită multă vreme ca foarte aproape de adevăr.

După această teorie, materia era la început sub formă de gaz și se afla răspândită în întreg spațiul. În virtutea puterii de gravitațiune, gazele au început a se condensa și învârti în jurul unei axe, constituind astfel un imens corp gazos, de formă sferică, soarele. Din cauza condensării și a învârtirii, gazele aveau temperatura foarte ridicată. Cu timpul s'au desfăcut din massa originală părți de materie, care au continuat să se învârtiască în jurul aceleiaș axe și a globului primordial, au luat aceeaș formă și s'au răcit treptat, formând astfel planetele care se învârtesc în jurul soarelui. La fel s'au format și toate celelalte sisteme siderale, care există afară de sistemul nostru solar. Teoria lui Kant și La Place se lovește de o mulțime de greutăți, din care cauză a și fost părăsită de mulți. Ea nu explică de unde a provenit materia, contrazice legea fizică a gazelor, care n'au tendința de a se condensa, ci de a se împrăști, mai ales când sunt încălzite tare. Bucățile de care se zice că s'au rupt din massa originală, din cauza răcirii, n'aveau pentruce să se separe, ci trebuiau să cadă către centru. Apoi mișcarea sateliților lui Uranus și Neptun dela răsărit la apus, iar nu ca a tuturor celorlalte planete și a sateliților lor, precum și a soarelui, dela apus la răsărit, răstoarnă întreaga teorie.

Materialismul cosmologic nu este deci științific și nu poate rezista unei critici serioase.

II. *Materialismul antropologic* tăgăduiește existența sufletului omenesc ca substanță deosebită de trup și reduce viața în genere la materie. În lume neexistând altceva decât materia, viața este un produs al materiei. Așa zisele funcțiuni vitale nu sunt decât func-

țiuni sau produse ale materiei, ori pe ce cale s'ar manifesta ele. Fenomenele intelectuale la om, precum: ideile cele mai înalte, gândurile cele mai frumoase, simțimintele cele mai nobile, etc. sunt produse fiziologice, adică materiale, ca și bila, urina, etc. rezultate din combinațiunea fosforului din ceer cu alte substanțe. Felul de hrană al omului are o foarte mare înrâurire asupra stării sale sufletești. Cine se hrănește mai mult cu pește, ouă, fructe și alte alimente bogate în fosfor, e mai inteligent. Cu un cuvânt, — *omul este* — cum a zis un frunțas materialist — *ceea ce mănâncă* (Der Mensch ist, was er isst).

a) Afirmațiunea materialismului că viața este produsul materiei, că a rezultat din materia anorganică sau neînsuflețită, nu este confirmată de știință. Fiziolog' a a susținut încă de mult că viața se naște numai din viață. *Omne vivum ex ovo*, se zicea altădată. *Omne vivum ex celu'a* s'a zis în vremea mai nouă, pecând material'știi susțin cu îndârjire *generațiunea spontanee*, că adică viața se produce de sine, spontan, din materia anorganică. Examinarea chimică a protoplasmiei (materia din care constă celu'a) și aflarea în ea a mai multor substanțe mteriale, printre care carbonul joacă un mare rol, au făcut pe materialiști să creadă că afară de materie nu mai e nimic altceva — un principiu superior, principiul vital — în celulă și că deci viața e o combinațiune materială din carbon și alte elemente. Ei și-au dat osteneala să studieze vietățile cele mai inferioare, spre a face dovada susținerii lor.

Ernst Häckel, fost profesor de biologie în Iena și corifeul materialiştilor moderni, pretinde că viața a luat naștere acum câteva sute de mii de ani în fundul

mării. Acolo, carbonul s'a combinat cu alte substanțe și a dat naștere celor mai simple viețuitoare, constând dintr'o singură celulă și numite de el *monere*. Din monere s'au dezvoltat ființe din ce în ce mai complexe, până ce s'a ajuns la om. Hæckel a întocmit chiar un tablou, în care înșiră vre-o 25 de specii de animale, — dintre care unele au existat sau există, iar altele sunt simple născociri ale autorului — care stau între om și maimuță, din care se trage omul. Acestui tablou i-a dat el numele de *arborele genealogic al omului*. Un tablou în care să arate ordinea în care s'au dezvoltat viețuitoarele din monere și până au ajuns la maimuță, n'a putut totuș înjgheba Hæckel, cu toată fantazia lui bogată și lipsa de scrupul de care a dat dovadă, când a fost vorba să făuriască dovezi pentru apărarea părerilor sale materialiste.

Monerele lui Hæckel n'au existat însă și nu există decât în închipuirea lui și al partizanilor lui, așa că explicarea originii vieții pe cale mecanică și în acest chip e fantastică. Imposibilitatea generațiunii spontanee a dovedit-o pentru totdeauna învățatul francez Pasteur, prin următoarea experiență. A luat apă, a sterilizat-o bine și a pus-o într'un vas de sticlă golit de aer. Lăsând apa mai mult timp în vas, a observat că nu s'a produs în ea nici un microorganism. A introdus apoi în vas aer încălzit la un grad care distruge orice viață și în vas iarăș nu s'a produs viață. În urmă a introdus aer la temperatura obișnuită și atunci s'au ivit în vas o mulțime de microorganisme. Aceasta dovedește că în apa sterilizată și în aerul supraîncălzit, nefiind nici o viețuitoare și nici spori sau ouă de ființe vii, nu s'a putut produce viață. Când s'a introdus aer neîncălzit, s'a produs viața, pentru că

în el erau microorganismele și ouă de viață inferioare.

Văzând că generația spontană nu se poate susține, unii din materialisti au zis că viața a fost adusă pe pământ, prin meteoriți, de pe alte corpuri cerești. Meteoriții sunt bucăți din stele, care se descompun și cad pe pământ. Chiar dacă pe corpurile cerești din care ei provin ar fi viață — ceea ce nu se știe, — germenii de viață din meteoriți s'ar distruge din cauza frigului din spațiul dintre corpurile cerești, care e de 270° C. Și apoi chiar dacă aceasta ar fi proveniența vieții de pe pământ, întrebarea e: dar pe acel corp ceresc, de unde vine ea? Cum a luat naștere?

Prin urmare, contrar de ceea ce susține materialismul, viața se naște pe cale naturală numai din viață, iar originea sau începutul ei în lume nu poate fi decât dela Dumnezeu.

b) Afirmațiunea materialismului că sufletul este produsul, o secrețiune sau funcțiune a creierului, ori, mai exact, a sistemului nervos, se întemeiază pe mai multe observațiuni, care însă nu pot sta în picioare în fața științei adevărate.

Cele mai însemnate din aceste observațiuni sunt :

a) *Strânsa legătură dintre inteligență și constituția creierului.*

Este adevărat că anatomicii spun că e o legătură între inteligență de o parte și cantitatea și calitatea materiei cerebrale de altă parte și anume: cu cât cantitatea de materie ce compune creierul e mai mare și mai fină, cu atât și inteligența e mai dezvoltată.

Aceasta însă nu e o regulă generală și statornică, nici la om nici la animale. Creierul pasărilor

e, în comparație cu greutatea corpului lor, mai mare decât al omului. Tot astfel și al copiilor. Dintre popoare, creierul englezilor cântărește în mijlociu 1222 grame și e mai ușor decât al negrilor (-232 gr.), eschimoșilor (1359 gr.), algerienilor (1366 gr.), pieile roșii (1376 gr.), etc. Dintre oamenii celebri, creierul lui Cuvier a cântărit într'adevăr 1870 gr., pecând al lui Gambetta a fost numai de 1165 gr. În schimb s'au găsit destui oameni foarte puțin inteligenți, al căror creier a cântărit cât sau aproape cât al lui Cuvier. Unde e dar acea pretinsă legătură strânsă între greutatea creierului și inteligență? Nu e mai îndreptățită părerea populară — fără pretenții de știință — că cei cu capul mare (și deci cu creier greu) sunt de regulă puțin inteligenți?

S'a susținut apoi cu mai mult ifos, că nu greutatea creierului, ci mulțimea și adâncimea circumvoluțiunilor lui ar sta în raport direct cu inteligența. Dar și în această privință s'a constatat că creierul porcului are mai multe circumvoluțiuni decât al câinelui, iar bovinele în genere și măgarul au circumvoluțiuni mai multe și mai adânci decât omul și totuș nu sunt mai inteligente nici măcar decât alte animale.

S'a zis în fine că ineligența depinde de cantitatea de fosfor din creier. Dar nici aceasta nu este adevărat, căci gășca și oaia au creierul cel mai bogat în fosfor dintre toate animalele și totuș nu sunt cele mai inteligente, ba încă dimpotrivă, căci noi, românii, zicem celor ușurei la mine «*Cap de găscă*», iar germanii zic celor cu aer de tâmpit «*Schafskopf = Cap de oae*».

Pe lângă aceasta anatomistii spun că numai substanța cenușie a creierului elaborează cugetarea.

Examenul chimic și microscopic ne dovedește că această substanță e absolut la fel la toți oamenii. Dar dacă ea produce într'adevăr gândirea, de ce oamenii gândesc atât de diferit unii de alții? De unde vine această deosebire? De ce nu sunt toți deopotrivă de inteligenți? Și cum aceeași substanță produce chiar în același om gânduri atât de felurite? Materialiștii nu pot răspunde.

β) *Localizarea unor acte sufletești în anumite regiuni ale creierului.*

S'au stabilit regiunile cerebrale în care se produce mișcarea, vorbirea, scrierea și alte câteva acțiuni sufletești și materialiștii au conchis numai decât de aci: Iată dovada că sufletul nu e altceva decât o funcțiune a creierului, pentrucă, dacă scoatem din creier una din aceste regiuni, acțiunea respectivă nu se poate produce. Triumful materialiștilor e însă efemer, pentrucă s'au localizat numai funcțiuni sufletești de mai puțină importanță și care stau în legătură cu nervii motori și cu muschii, pecând gândirea, sentimentele, afectele, voința nu s'au putut localiza. Experiența a arătat apoi, că deși s'au extras părțile din creier în care sunt localizate anume funcțiuni sufletești, acestea s'au împlinit și după aceea. Materialiștii explică aceasta prin afirmarea că o emisferă a creierului poate îndeplini și funcțiunile celeilalte, când aceea nu funcționează. Aceasta răstoarnă însă teoria localizațiunii și apoi s'au văzut cazuri în care ambele emisfere cerebrale erau bolnave și totuși activitatea psihică nu s'a întrerupt, ceea ce dovedește că creierul este numai organul sufletului și că sufletul suferă cu totul deosebit de creier, de al cărui ajutor este în dispensa în unele cazuri.

de lege

lată de ^{cu.} Teologia Dogmatică.

γ) *Constatarea că boalele mintale au — în cele mai multe cazuri — drept cauză o leziune sau stare anormală a creierului.*

Aceasta este adevărat iarăși numai în parte, pentru că sunt numeroase cazuri de alienație în care nu se constată nici o alterare anatomică, chimică sau morfologică a creierului. Apoi dacă alienația provine numai din cauza stării anormale sau a unei leziuni a creierului, cum se explică momentele de luciditate la bolnavii cari și-au pierdut cu totul conștiința? Cum se face că în multe cazuri alienații au multă logică în spusele lor, dar o logică aparte, de multe ori bizară? De unde provine deosebirea dela un bolnav la altul a felului în care se manifestă aceeași boală mintală, pecând celelalte boale ca: tifosul, tuberculoza, cancerul, frigurile de tot felul, etc., se manifestă la toți bolnavii la fel? Pentruce în fine animalele nu suferă de alienație mintală?

La toate aceste întrebări nu se poate da nici un răspuns după teoria materialistă, că sufletul este o funcțiune a creierului, pecând dacă admitem că creierul este numai organ al sufletului, se explică totul.

Creierul este dar, cum rezultă din cele spuse până aci, organul sau instrumentul sufletului și nimic mai mult. La el vin, prin intermediul nervilor sensitivi, toate impresiunile din afară și tot dela el pornesc toate mișcările și manifestările cugetării, voinții, simțirii, prin intermediul nervilor motori. Fiind instrument al sufletului, se înțelege că creierul are o mare importanță pentru viața sufletească și de finețea structurii și felul funcționării lui atârnă mult a viciile ce el aduce sufletului. Intre el și suflet e raport ca între artist și instrumentul său. Cu instrumentul e mai bun, mai perfecționat, cu

ducțiunea artistului e mai la înălțime. Lipsa sau deteriorarea lui împiedică sufletul sau îngreuiază putința de a se manifesta și lucra. Nu trebuie dar a identifica sau confunda creerul cu sufletul, cum nu identificăm sau confundăm instrumentul cu artistul.

c) Negând existența sufletului, ca substanță deosebită de trup și superioară lui, materialismul se găsește în fața a o mulțime de probleme psihologice de foarte mare importanță, pe care nu le poate deslega. Aceste probleme sunt: Cum se produce în om simțirea, care e începutul vieții sufletești în genere, sau cu alte cuvinte, cum din impresiuni primite dela lucrurile din afară, prin mijlocirea nervilor senzitivi, avem reprezentări, idei, noțiuni, etc? Cum se produce cugetarea? Cum se explică influența pe care ideile o exercită asupra trupului? Cum se explică conștiința (psihologică) și permanența ei în toată viața? Care e origina libertății voiei și a conștiinței morale?

Numai punerea acestor probleme, fără a mai intra în dezvoltarea lor, dă pe față incapacitatea materialismului de a putea deslega în chip mulțumitor probleme atât de importante și vedește falsitatea susținerii sale, că sufletul e produs al materiei.

Sufletul nu poate fi un produs al materiei, pentru că actele sau funcțiunile lui sunt cu mult superioare materiei și în natură e lege că efectul nu poate fi superior cauzei.

Sufletul e nematerial și are ca însușiri: simțirea, voința, cugetarea, conștiința de sine, etc. Raportul sufletului cu materia trupului sau cu organismul fizic este în parte un raport de corespondență, exprimat de legea paralelismului psiho-fizic, aflată și formulată de Weber și Fechner. După această lege unele

processe psihice merg paralel cu altele fizice, ceea ce dovedește existența sufletului ca substanță deosebită de trup și de altă natură.

d) Pentru a putea demonstra mai cu succes tema sa favorită că totul în lume, deci și omul, este produsul materiei, materialismul a recurs la serviciile *darwinismului sau transformismului ori evoluționismului*.

Darwin a susținut că toate ființele s'au dezvoltat din câteva celule originale sau poate chiar dintr'una singură, care a fost creată de Dumnezeu. La început teoria sa nu fu aplicată și omului, dar după ce Hăckel și alții o întinseră și la om, încercă și Darwin să demonstreze origina animalică a omului.

Iată pe scurt cum s'a dezvoltat omul din maimuță, strămoșul cel mai apropiat al omului, după teoria darwiniană.

Împrejurări necunoscute au silit pe maimuțele de pe comitetul vechiu să nu mai trăiască pe arbori. Trebuind să trăiască pe pământ, ele au avut de luptat cu alte animale, ceea ce le-a silit să meargă în cele două mâini dinapoi, care cu timpul s'au transformat în picioare, să-și facă arme de apărare, să-și ascuță inteligența, să înceapă a se înțelege prin sunete convenționale, etc., așa, că după multă trecere de timp și după ce au trecut prin faza maimuței-om — sau a pitecantropului ori a antropitecului — s'au făcut oameni.

Această fantezie pe care mulți din naturalistii de azi o aruncă, materialistii o sprijină pe mai multe argumente.

Rămășițe ale oamenilor preistorici aflate în scoarța pământului, asemănări între diferite părți ale trupului omului și ale maimuței, prezența la om a unor organe zise rudimentare, asemănarea între des-

voltarea fătului omului și a maimuței în pânțele mamei, între viața sufletească a omului și a maimuței, starea de sălbăticiie a unor triburi de oameni din interiorul Africei și din insulele Oceaniei și multe alte pretinse dovezi, au fost forțate, sucite și răstâlmăcite de materialisti, pentru a dovedi că omul se trage din maimuță, dar toate au fost în zadar, pentru că învățații neînjuțați la carul materialismului socotesc fără valoare toate aceste pretinse dovezi.

Dimpotrivă, adevărații oameni de știință sunt cu toții de acord că între om și animal, fie acesta oricare și oricât de superior față de restul animalelor, este o prăpastie, peste care nu se află punte de trecere. Această deosebire de esență, — iar nu numai de grad, cum pretind materialistii — dintre om și animal, se arată prin următoarele :

☛ a) *Omul cugetă, poate avea idei abstracte și cunoștință de sine*, ceea ce lipsește cu totul animalului. Actele care par a arăta inteligență sau mai exact, cugetare, reflexiune, la animal se reduc numai la instinct și se îndeplinesc pur mecanic. De aceea la animale nu se constată nici un progres spiritual. Maimuța a imitat întotdeauna gesturile omului, dar n'a ajuns să pronunțe un cuvânt, să exprime o cugetare proprie. Papagalul dresat îngăimează câteva cuvinte, dar nici prin dresură n'a putut ajunge să cugete. Câinele și alte animale dresate fac acte care par a avea la bază un grad oarecare de judecată proprie, dar neamul câinesc în general n'a făcut nici un pas înainte de când există el pe lume.

Omul este ființă etică, adică își poate impune sau opri săvârșirea unor acte în vederea unui scop și după ideile sale de bine și de rău. Aceasta o poate face el, pentru că se simte liber și are conștiință de sine, care-i

spune că este superior animalului. Animalul nu poate săvârși acte morale, pentrucă n'are conștiință de sine și nu e liber, ci e sclavul instinctelor și poftelor sale.

Omul este ființă-religioasă. El se poate înălța cu mintea până la Dumnezeu, poate sta în legătură cu el și a-și pune viața în serviciul ideilor ce are despre Ființa supremă. Această prerogativă a omului este așa de mare, că mulți au văzut în ea deosebirea cea mai însemnată dintre om și animal și au numit pe om *animal religios*. Animalul nu poate avea religione, pentrucă n'are idei abstracte, ci numai imagini sau reprezentări.

Omul are graiu, prin care-și poate exprima gândirile, simțirile, dorințele, pasiunile, etc. Animalul nu vorbește, pentrucă nu gândește.

Din acestea rezultă dar că afirmațiunea materialismului și a darwinismului, despre origina animalică a omului, e neîntemeiată.

PARTEA II

DOGMATICA SPECIALĂ

Dumnezeu în sine.

Cunoaşterea lui Dumnezeu.

1. Dumnezeu este Fiinţa absolută, adică fiinţa care există prin sine însăşi şi are în sine plenitudinea tuturor perfecţiunilor, aşa că nu e condiţionat de nimeni şi de nimic din afară de el. El este fiinţă personală, adică are conştiinţă de sine şi posedă minte, voinţă şi simţire în cel mai înalt grad. Dacă Dumnezeu n'ar fi fiinţă personală — ci un simplu principiu sau substanţă care însufleteşte totul, cum învaţă panteismul — atunci omul n'ar putea sta în legătură cu el şi religionea n'ar exista, sau ar fi numai o iluziune sau amăgire. Mai mult chiar: dacă Dumnezeu n'ar fi fiinţă personală, el ar fi inferior omului, pentru că ar fi lipsit de cele mai elementare atribute spirituale, cu un cuvânt n'ar fi Dumnezeu.

Dumnezeu, fiind fiinţa absolută, nu poate să existe în afară de el nimic care să nu-şi aibă cauza în el, adică la care să nu fi dat el naştere, pe care să nu-l fi creat el. Dumnezeu este dar autorul sau creatorul a totce există. Numai răul nu e opera sa.

Dumnezeu este fiinţă pur spirituală, adică constă dintr'o substanţă fină — la fel cu sufletul nostru, dar nesfârşit de superioară lui — substanţă care nu se

poate percepe cu simțurile. Din această cauză pe Dumnezeu nu-l putem cunoaște decât cu mintea, iar nu în urma impresiunilor ce am primi dela el prin mijlocirea simțurilor, sau în chip intuitiv, cum cunoaștem lucrurile și ființele sensibile. Cum că Dumnezeu există, e în afară și mai presus de orice îndoială. Mintea sănătoasă nu se poate îndoii o clipă de existența sa. Numai cei neîntregi la minte pot admite că nu există Dumnezeu, cum spune **Psalmistul**: «*Zis-a cel nebun în inîma sa: Nu este Dumnezeu*» (psalm 13,1) și deoarece există, trebuie să-l și putem cunoaște, căci altfel am fi neliniștiți și nefericiți, cum zice **Augustin**: «*Fecisti nos ad te, Domine, et inquietum est cor meum donec requiescai in te*».

2. La cunoașterea lui Dumnezeu ajungem în două feluri: pe *calea naturală* și pe *calea supranaturală*.

Pe *calea naturală*, cunoaștem pe Dumnezeu studiind natura, observând lumea și legile de care ea se conduce în totalitatea și în fiecare din părțile ei constitutive. Pentrucă această cunoaștere se dobândește cu ajutorul minții, se mai numește și *cunoaștere* sau *cale rațională*.

Pe *calea supranaturală*, cunoaștem pe Dumnezeu din revelașune, adică așa cum a binevoit el să ni se descopere, să ni se facă cunoscut.

Pe *calea naturală* au ajuns la cunoașterea lui Dumnezeu toți înțelepții păgâni, ca un *Pitagora, Socrat, Plato, Aristotel, Marcu Aurel, Epictet*, ș. a. Pe această cale mergând, s'au convins cu nestrămutare de existența lui Dumnezeu marii cercetători moderni ai naturii, ca: *Newton, Kepler, Kopernik, Galilei, Ampère, Liebig, Faraday, Pasteur*, ș. a. Pe aceeaș cale vor merge, până la sfârșitul veacurilor, mii și milioane de oameni și nu vor greși, pentrucă de aceea a dat Dum-

nezeu omului minte: ca să cunoască nu numai cele d'împrejurul său și care se percep cu simțurile, ci mai cu osebire pe Dumnezeu, Făcătorul său.

Ambele feluri de cunoaștere a lui Dumnezeu, naturală și supranaturală, stau între ele în strânsă legătură și se completează una pe alta. Cunoașterea naturală este inferioară celei supranaturale. Pe cale naturală știm despre Dumnezeu numai că există și că este creatorul și providențiatorul lumii, dar despre ființa sa, adică ce este Dumnezeu în sine sau în esența sa, nu știm aproape nimic. Singurul lucru ce rațiunea ne spune cu privire la ființa lui Dumnezeu, este că Dumnezeu întrunește în sine în chip absolut toate perfecțiunile care se observă, în măsură redusă, în lume și că n'are nici unul din defectele sau lipsurile ce există în lumea creată. Numai revelațiunea supranaturală dă lămuriri mai complete despre ființa lui Dumnezeu.

Din punct de vedere logic, cunoașterea naturală a lui Dumnezeu este o cunoaștere *a posteriori sau per effectus*, adică cunoaștem pe Dumnezeu numai din lucrurile sale, iar nu cunoaștere *per causam*, pentru că Dumnezeu, fiind cauza primă, nu poate depinde de o altă cauză.

3. Cu ajutorul minții și al descoperirii supranaturale știm dar pozitiv mai întâi că Dumnezeu există. Știm apoi ceva relativ la ființa sa și anume că el este spiritul absolut, că e unul după ființă și întreit după persoane etc. Știm în sfârșit în ce raport stă el cu lumea și cu omul, sau ce cere el dela om, pentru ca să corespundă menirii pentru care a fost creat și să fie fericit atât în viața aceasta cât și în cea veșnică. Cu un cuvânt știm sigur totce ne este necesar pentru mântuire.

Filosofia agnostică, pornind dela afirmațiunea ei de bază: că nu se poate cunoaște nimic din ceea ce nu cade sub simțuri, afirmă că nu se poate ști, dacă Dumnezeu există sau nu. Nu se pot aduce — zice ea — nici dovezi pentru, cum vor teologii, nici contra, cum pretind necredincioșii. De această părere sunt azi mulți din reprezentanții științelor pozitive.

Cei mai mulți *teologi protestanți* sunt asemeni de părere că ceea ce noi știm sau — mai exact — pretindem că știm despre Dumnezeu, nu este deloc sigur. Nici chiar revelațiunea nu ne împărtășește cunoștințe despre Dumnezeu, ci numai despre ceea ce voeste Dumnezeu, cu alte cuvinte, datorile noastre față de Dumnezeu sau chipul cum ne putem mântui.

Teologii romano-catolici din *școala tradiționalistă* susțin iarăși că Dumnezeu poate fi cunoscut numai prin credință, prin corelațiune și prin tradițiune, nicidecum pe cale rațională.

Falsitatea afirmațiunii agnosticismului o dovedește faptul că agnosticii înșiși se servesc de o mulțime de ipoteze care se întemeiază pe noțiuni de lucruri și acțiuni ce nu cad sub simțuri. Sub care din simțuri cade d. p. eterul, ori atomii, gravitația, ori așa zisele legi universale care cârmuesc totul, etc.? Minte are dreptul să conchidă dela concret la abstract, dela efect la cauză, chiar când cauza e mai presus de simțuri. Ea este dar îndreptătită să susțină că poate cunoaște pe Dumnezeu, pentru că punctul ei de plecare e în acest caz observarea lucrurilor ce cad sub simțuri. În ajutorul ei vine apoi lumina descoperirii supranaturale.

Rătăciria protestantă se reduce, în ceea ce privește cunoașterea rațională a lui Dumnezeu, la afirmațiunea agnosticismului și cade împreună cu ea, iar în ce privește susținerea că revelațiunea supranaturală nu ne împărtășește nici o cunoștință despre ființa lui Dumnezeu, însemnează a tăgădui orice înțeles cuvintelor Mântuitorului în care se afirmă categoric că Dumnezeu e spirit, că e în trei persoane etc., dacă nu admitem că prin aceasta trebuie să înțelegem că Dum-

nezeu este într'adevăr spirit și că în ființa sa sunt trei persoane.

Tradiționalistilor le putem răspunde că mintea e scântee dumnezească, pusă de însuș Dumnezeu în om, că fără ea omul n'ar putea înțelege coprinsul revelațiunii, n'ar putea crede, pentru că credința nu e protivnică rațiunii, ci numai mai presus de ea. Ca atare ea poate să și cunoască pe Dumnezeu într'o anumite măsură. La aceasta se adaugă că însuș revelațiunea atestă în numeroase locuri, că omul poate cunoaște pe Dumnezeu și pe cale rațională.

Contra acestor rătăciri biserica noastră și cea romano-catolică învață în deplin acord: 1) că Dumnezeu poate fi cunoscut nu numai pe cale supranaturală, ci și pe cale naturală; 2) că ceea ce știm despre Dumnezeu, pe aceste două căi, este sigur și 3) că cunoștința ce avem despre Dumnezeu în creștinism este deajuns, ca să putem dobândi mântuirea.

4. Știind sigur că Dumnezeu există, cum și ceva despre ființa sa; nu însemnează să știm sigur ce este Dumnezeu, că-l cunoaștem deplin, că înțelegem perfect ființa sa.

Ceeace este Dumnezeu în ființa sa, a fost și va rămâne pe veci nepătruns de mintea omenească și explicațiunea e foarte simplă: Dumnezeu e ființă absolută, nemărginită în orice privință, iar omul e ființă relativă, mărginită în toate privințele. Dacă omul ar putea cuprinde pe Dumnezeu în mintea sau cu mintea sa, atunci Dumnezeu n'ar fi nemărginit și dacă n'ar fi nemărginit, n'ar fi Dumnezeu.

Următoarele două istorioare ilustrează foarte bine acest adevăr :

Hiero, tiranul Siracuzei (veacul V a Chr.) avea la curtea sa mulți înțelepți, printre cari se distingea unul anume **Simonides**. Intr'o zi Hiero zise lui Simonides: «Simonides, înțelepciunea ta e mare. Am auzit

dela tine multe lucruri frumoase și sfaturi înțelepte. Incordează-ți acum mintea și spune-mi: «Ce este Dumnezeu?» Simonides ceru timp de două zile, ca să se gândiască. După ce trecură cele două zile, ceru alte patru, după aceea opt și ar fi mers astfel la infinit, dacă Hiero nu-l ar fi întreat supărat: «Dar ce? Nu cumva ai de gând să m'amâni la nesfârșit cu răspunsul tău?» «Da», răspuse Simonides «și tocmai acesta e răspunsul meu». «Cum așa?» replică Hiero. «Întrebarea tă, Stăpâne -- grăi Simonides -- e mai presus de puterile înțelepților. Cu cât cugeți mai mult la ea, cu atât mai puțin o înțelegi. Ea e asemenea unui munte: chiar de departe văzut, e imens și cu cât te apropii mai mult de el, cu atât e mai mare, mai impunător. Și dacă nu poți cuprinde și acoperi muntele cu mâna, cum ai vrea să poți cuprinde cu mintea pe Cel care a făcut și munții și pe oameni?» Hiero înțelese cuvintele lui Simonides. El își îndreptă privirile cu cucernicie spre cer și exclamă: «Da, Dumnezeu nu poate fi înțeles de mintea omenească!»

Marele scriitor bisericesc, **fericitul Augustin** povestește despre sine ceva asemănător. După ce compusese multe și prețioase opere, Augustin își propuse să compună o carte despre Dumnezeu. Incepu și scrisese titlul: «Despre Dumnezeu», dar nu ajunse mai departe, pentru că, voind să lămuriască întrebarea: «Ce este Dumnezeu?» se gândi până ce nu mai putut șede la masa de lucru. Plecă dar pe țărmul mării, ca să se recreeze. Cum se plimba pe lângă mare, gândind la acea chestiune, văzu un copil, care făcuse o gropiță în nisip și căra de zor, cu un ciob, apă din mare și o turna în gropiță. «Ce faci tu, copile?» întrebă Augustin. «Vreau să deșert marea în gropița mea», răspuse copilul, continuându-și lucrarea cu grabire. Augustin surâse și merse mai departe, zicând în gândul său: «Cât de naivi sunt copiii! Ce puțin înțeleg ei! Cum își închipue d. p. acest copilas că poate deșerta marea în gropița sa și încă cu un ciob!» Gândul său se întoarse din nou la chestiunea care-l frământa, dar acum luă altă întorsătură. «Nu sunt eu oare întocmai ca acest copil?» își zise Augus-

tin, «căci vreau să copriind cu slaba mea minte și să fac înțeleasă și altora întreagă ființa nemărginitului Dumnezeu! Mărginitul nu poate coprinde pe Cel nemărginit. E deajuns, dacă el i-se poate pleca înainte, dacă se poate lăsa în voia lui, dacă-și dă osteneala să cunoască această voie și să trăiască potrivit ei».

5. Din cele zise până aci, urmează că cunoașterea noastră despre Dumnezeu :

1. *Nu este deplină*, căci nu cunoaștem despre ființa și atributele sale decât foarte puțin, «*cunoaștem — cum zice sf. apostol Pavel — numai în parte*» (I Corințeni 13, 9).

2. *Nu este directă*, pentru că conchidem la existența, ființa și atributele sale, numai din ceea ce observăm la lucrurile din lume.

3. *Este analoagă*, pentru că nu ne putem reprezenta pe Dumnezeu cum e în realitate, ci numai așa cum ni-l închipuim prin comparațiune sau analogie cu lucrurile mărginite.

4. *Este simbolică*, pentru că, necunoscând ce este Dumnezeu în ființa sa, nu putem exprima ideea ce ne facem despre el decât prin simboale sau imagini ori figuri. Astfel zicem că Dumnezeu este lumină neapropiată, foc mistuitor, mare fără fund și margini, etc.

Adevăratul creștin este dator să tindă din toate puterile sale să cunoască pe Dumnezeu cât mai bine și pe ambele căi, pentru că cu cât îl va cunoaște mai bine, cu atât mai mult se va sili să-i împlinască sfânta sa voie și astfel se va simți fericit în această viața și va dobândi și viața de veci, cum zice Mântuitorul: «*Aceasta este viața de veci, să te cunoască pe tine adevăratul Dumnezeu și pe acel pe care l-ai trimis, pe Iisus Christos* (Ioan 17, 3).

Dovezi despre existența lui Dumnezeu în Sfânta Scriptură și Tradițiune.

Sfânta Scriptură și Sfânta Tradițiune sunt — precum știm — cele două izvoare în care se coprinde revelațiunea dumnezească, adică totce Dumnezeu a binevoit să descopere omului. Ele coprind dar cuvântul lui Dumnezeu în întregime și de aceea sunt baza religiei creștine și izvorul din care se alimentează credința.

Orice învățătură propusă de biserică trebuie să fie extrasă din Sfânta Scriptură și din Sfânta Tradițiune. Chiar învățăturile scoase numai din rațiune, dacă privesc vreun punct din doctrina, morala, sau cultul creștin, trebuie să stea în deplină consonanță cu cele coprinse în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradițiune asupra acelu punct, altfel ele nu pot dobândi aprobarea bisericii, nu pot fi propoveduite de ea sau în numele ei.

Astfel stând lucrurile, e de sine înțeles, că adevărul despre existența lui Dumnezeu, ca cel mai de frunte adevăr al religiei și credinței creștine, trebuie să fie coprins și expus în cele două izvoare ale revelațiunii în toată întregimea lui.

În ce privește însă *Sfânta Scriptură*, ea, nefiind un tratat sistematic de Dogmatică, nu va coprinde dovezi sistematice sau formale, ori argumente despre existența lui Dumnezeu, ci numai materialul prim, afirmarea directă a existenței sale. De acestea sunt pline toate paginile Sfintei Scripturi. Pe baza lor putem zice că în Sfânta Scriptură se află ca primă dovadă a existenței lui Dumnezeu, *dovada supranaturală sau a revelațiunii*, că adică despre existența lui

Dumnezeu ne încredințează, înainte de toate și în chipul cel mai sigur, însăș descoperirea dumnezeiască. Aceasta o spune Mântuitorul foarte limpede în cuvintele: «*Nimeni nu cunoaște pe Fiul decât numai Tatăl, nici pe Tatăl decât numai Fiul și acela căruia Fiul va voi să-l descopere*», (Mat. 11₂₇), etc.

Pe această cale sau cu ajutorul acestei dovezi se dovedește totce putem ști despre existența lui Dumnezeu, pentrucă revelațiunea ne înfățișează pe Dumnezeu ca creator și pronietor al lumii în general și al omului în special, ca mântuitor și sfîntitor al omului, ca judecător și răsplătitor al faptelor lui, ca Ființa supremă, atotputernică, prea bună prea dreaptă, prea înțeleaptă, etc., etc.

Se găsesc apoi, — dar, cum am zis, numai în germene sau ca material prim — dovezile raționale și în deosebi cele care se scot din observarea firii înconjurătoare și a sufletului omenesc. Astfel cuvintele Psalmistului: «*Doamne, Domnul nostru cât este de minunat numele tău în tot pământul!*» (psalm. 8₁) pot fi socotite ca *argument istoric*, pentrucă arată universalitatea credinței în Dumnezeu. Cuvintele Psalmistului: «*Cerurile spun mărirea lui Dumnezeu și facerea mâinilor lui o vestește tăria*» (psalm 18₁) și ale sfîntului apostol Pavel: «*Cele nevăzute ale lui Dumnezeu dela facerea lumii, din făpturi înțelegându-se se văd și veșnica lui putere și dumnezeire*», (Romani 1₂₀), pot fi luate ca punct de plecare atât al *argumentului cosmologic* cât și al celui *teleologic*, pentrucă dela contemplarea naturii, omul se poate ridica cu mințea la Dumnezeu, atât ca la cauza lumii, cât și ca la rânduitorul frumuseții, ordinii și armoniei din lume. Iar cuvintele aceluiaș Apostol: «*Păgânii ceice n'au lege din fire fac ale legii. Neavând*

lege, ei își sunt singuri lege, ceea ce arată fapta legii scrisă în inimile lor...», (Rom, 2,14), sunt o dovedire a existenței lui Dumnezeu pe calea urmată de argumentul moral. În fine cuvintele Psalmistului: «Zis-a cel nebun în inima sa: Nu este Dumnezeu», (psalm 13,1) arată că ideea de Dumnezeu se află în mintea omului, fie că-i dăm locul și cinstea cuvenită, fie că nu, și poate servi pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu prin argumentul ontologic.

În *Sfânta Tradițiune*, adică în operele sfinților părinți aflăm toate felurile de argumente întrebuintate de Teologia Dogmatică pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu. E de ajuns să ascultăm pe câțiva din ei. Astfel **Clement Alexandrinul** pomeneste de dovada supranaturală: «Rămâne oamenilor un singur mijloc de a cunoaște pe Dumnezeu cel necunoscut, acesta este grația dumnezească și cuvântul descoperit tuturor». Cunoașterea lui Dumnezeu din natură, deci pe cale rațională, o arată **Teofil de Antiohia** în cuvintele: «Dumnezeu a creat toate lucrurile, pentru ca să fie cunoscut din lucrările sale și să descopere mărirea sa». Tot despre aceasta zice și **sfântul Irineu**: «Creațiunea însăși dovedește pe Creatorul ei și lucrul însuș arată pe meșterul său, iar ordinea lumii arată pe celce o guvernează,» etc., etc.

Insușirile sau atributele lui Dumnezeu.

Dumnezeu — așa cum și-l închipue mintea sănătoasă, cum ni-l înfățișează conștiința religioasă și cum îl înțelegem din revelațiune — este o ființă persoană, este personalitatea absolută, investită cu toate atributele care revin personalității. În

toate religiunile fără deosebire, Dumnezeu este socotit ca ceva personal, numai că noțiunea de persoană n'a fost și nu e identică în conștiința tuturor oamenilor. Singur creștinismul are adevărata noțiune despre personalitatea lui Dumnezeu, pentru că el singur învață că Dumnezeu este persoana care întrunește în sine toate însușirile bune și n'are nici una din cele rele.

Plecând dela om — creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu — Teologia creștină a conchis la existența lui Dumnezeu ca ființa personală prin excelență, i-a atribuit cele mai alese însușiri pe care le are omul și i-a tăgăduit totce stă în contradicere cu ideea de Ființă absolută. Cea dintâi categorie de însușiri se exprimă prin predicătele formate cu *atoate* sau *atot*: atotateștiutor, atotatevăzător, atotateștiitor, atotputernic, atotdrept, etc., cea de a doua prin predicătele formate cu particulele negative *ne*, *in*: nemărginit, neschimbat, independent, etc.

Însușirile sau attributele acestea ale lui Dumnezeu privesc însăși ființa sa, așa că din cunoașterea lor ne putem face o slabă idee de ceea ce este Dumnezeu în ființa sa. Noi nu cunoaștem însă toate însușirile lui Dumnezeu, ci numai pe cele care el a binevoit să le descopere și pe unele din ele nici nu le putem înțelege deplin. De aceea am greși, dacă am crede că — cunoscând câteva din însușirile lui Dumnezeu — am ști ce este Dumnezeu în ființa sau esența sa. Aceasta rămâne neînțeles muritorilor în viața pământească. Numai în viața de veci, dreptii cari vor petrece în imediata apropiere de Dumnezeu, vor pătrunde ceva mai mult această nemărginită taină, dar nici ei și nici atunci nu vor putea ști tot.

Cu privire la raportul ce există între însușirile și ființa lui Dumnezeu, trebuie să știm, că ele nu sunt — ca în lucrurile și ființele mărginite — deosebite de ființa dumnezească, ci sunt una cu ea, sunt însăși ființa dumnezească. Tot asemeni nu se deosebesc nici între ele, ci sunt absolut identice, formează un întreg indivizibil. Numai noi, în mintea noastră imperfectă, ni le înfățișăm deosebite unele de altele, pentru ca să le pricepem mai ușor. În virtutea celei dintâi identități, numim pe Dumnezeu, nu numai bun, înțelept, iubitor de adevăr, drept etc., ci însăși bunătatea, înțelepciunea, adevărul, dreptatea, etc. În virtutea celei de a doua identități, zicem că în Dumnezeu, dreptatea este identică cu bunătatea, blândețea cu severitatea, etc.

O împărțire exactă a însușirilor sau atributelor dumnezești este greu de făcut, din cauză că nu le cunoaștem pe toate și pe deplin. Cea mai potrivită și mai uzitată împărțire este aceea care ia ca punct de plecare *spiritualitatea și infinitatea* lui Dumnezeu, adică însușirile principale ale lui Dumnezeu ca *Spiritul absolut sau infinit*. Potrivit acestei împărțiri, spiritualitatea și infinitatea sunt însușiri sau atribute generale, iar celelalte atribute, care se deduc din ele, sunt speciale.

Spiritualitatea lui Dumnezeu și atributele speciale care decurg din ea.

Prin spiritualitatea ființei dumnezești înțelegem că Dumnezeu nu este material sau corporal, ci pur spirit, imaterial, simplu, nevăzut, perfect, rațional și liber. Numai ca ființă spirituală, Dumnezeu poate po-

seda însușirile pe care mintea sănătoasă le consideră inseparabile de noțiunea de Dumnezeu. Nici o religie nu exprimă așa de clar spiritualitatea lui Dumnezeu, ca religia creștină. Sfânta Scriptură vorbește despre aceasta atât indirect, adică întru cât învață că Dumnezeu n'are niciuna din însușirile materiale sau corporale, cât și direct, atribuindu-i conștiință de sine, rațiune, libertate, activitate, etc. și numindu-l categoric *spirit* sau *duh*. Clasice sunt în această privință **cuvintele Mântuitorului** pronunțate către femeia samarineancă, la puțul lui Iacob din Sichem: «*Duh este Dumnezeu și celce se închină lui se cade să i-se închine în duh și în adevăr*» (Ioan 4,24). Prin ele se descopere lumii cel mai înalt adevăr. Portrivit acestei concepțiuni sublime și singura corespunzătoare cu noțiunea de Dumnezeu, este dispusă întreaga învățătură și viața creștină, tot cultul și toată morala.

Sfinții părinți și scriitorii bisericești au dezvoltat și expus în toată splendoarea ei această însușire a lui Dumnezeu, sprijinind-o, în afară de revelațiune, și pe tot felul de argumente raționale.

Spiritualitatea lui Dumnezeu a fost greșit înțeleasă de *antropomorfiști*, cari, neputând înțelege ce este spiritual, au atribuit lui Dumnezeu trup și însușiri omenești. Rătăcirea antropomorfistă este comună păgânismului și mintea omenească, neluminată de rațiune cu greu se poate înălța până la priceperea spiritului. De aceea antropomorfismul e general în religiunile păgâne și foarte răspândit în filosofie. Un filosof grec din vechime, **Xenofanes Eleatul** (veacul VI a Chr.) a crezut chiar că spune un mare adevăr, afirmând că oamenii în general își reprezintă pe Dumnezeu cu chip și însușiri omenești și că fiecare popor îi atribue ceace formează caracteristica sa,

ca d. p. etiopienii piele neagră, tracii păr roșu etc. și că dacă și boii și măgarii ar avea Dumnezeu, și l-ar înfățișa în chipul lor. De neînțeles e că antropomorfismul a putut găsi adepți și în creștinism. Astfel prin veacul IV un călugăr sirian, anume Audie, după aceea monahii origeniști din Egipt, apoi albigenzii în evul mediu și socinienii și arminienii în timpul modern, s'au făcut părtași rătăcirii antropomorfiste. Ba unii teologi au susținut că și scriitorul bisericesc *Tertulian* ar fi căzut în această rătăcire. Ceeace a făcut pe acești eretici să admită antropomorfismul a fost înțelegerea greșită a cuvintelor *Făcerii*: «*Să facem om după chipul și asemănarea noastră*». Deoarece omul constă din trup și suflet, și-a zis ei, și Dumnezeu trebuie să aibă trup. Dar chipul și asemănarea lui Dumnezeu în om se reduc — cum se va vedea mai departe — numai la suflet. Tot asemeni și expresiunile antropomorfice care se întâlnesc în Sfânta Scriptură și mai ales în Vechiul Testament, ca d. p. *Și s'a odihnit Dumnezeu în ziua a șaptea, și a văzut Dumnezeu, și a zis Dumnezeu, și s'a mâniat Dumnezeu, și i-a părut rău lui Dumnezeu, etc.* trebuie înțelese numai în chip spiritual și ca ceva inevitabil vorbirii omenеști imperfecte, pentru că omul nu vede în lume o ființă mai perfectă ca el și deaceea nu știe și nu poate da lui Dumnezeu însușiri mai de cinste ca cele mai alese însușiri pe care le vede la sine. Numai că lui Dumnezeu le dă în cel mai înalt grad și adaogă la acestea și altele pe care le cunoaște din revelațiune.

II. **Însușirile speciale** care decurg din spiritualitatea lui Dumnezeu se împart în însușiri *ale rațiunii sau minții* lui Dumnezeu ori *însușiri intelectuale*, și *însușiri ale voinței și simțământului sau însușiri morale*.

A) *Însușirile intelectuale*. Rațiunea sau puterea de cunoaștere a lui Dumnezeu poate fi privită în sine însăși și în acțiunea sa. Privită în sine însăși, rațiunea lui Dumnezeu este atotștiutoare; privită în acțiunea

sa este atotînțeleaptă. Atotștiința și înțelepciunea sunt dar cele două însușiri, cunoscute de noi, oame-nii, ale rațiunii lui Dumnezeu.

1. *Atotștiința.* Minteaa noastră și revelațiunea ne spun că Dumnezeu, ca ființă absolut spirituală, este inzestrat cu minte care știe toate. Învățând că Dumnezeu este atotștiutor, înțelegem prin aceasta că el știe totce este de știut și că știe toate perfect. «*Mare este Domnul și mare este tăria lui — zice Psalmistul — și cunoștința lui n'are margini*» (psalmul 146,₅) și sfântul apostol Ioan zice: «*Mai mare este Dumnezeu decât inima noastră și știe toate*» (I Ioan, 3,₂₀).

Atotștiința lui Dumnezeu are de obiect în prima linie propria sa ființă, pe care el singur o cunoaște deplin, cum zice sfântul apostol Pavel: «*Celece sunt ale lui Dumnezeu, nimeni nu le știe decât duhul lui Dumnezeu*», (I Cor, 2,₁₁). Cunoașterea de sine a lui Dumnezeu este aceeaș cu cunoștința de sine.

Al doilea obiect al atotștinței dumnezezești este totce se află în afară de el, sau mai exact tot ce nu este el însuș. Dumnezeu cunoaște tot, pentrucă este spirit absolut și pentrucă totce există este creatura sa. «*El numără — cum zice înțeleptul Sirah — nisipul mărilor și picăturile ploiei și zilele veacului*», (1,₂).

Ce se atinge de felul cunoașterii lui Dumnezeu, el este cu totul diferit de al nostru, al muritorilor. Pe-când noi cunoaștem lucrurile în cea mai mare parte prin impresiunile ce fac asupra organelor simțurilor noastre, sau prin deducțiuni raționale, Dumnezeu le cunoaște deadreptul și în însăș ființa lor. Cunoștința sa este dar imediată, perfectă și neschimbătoare.

Cunoștința lui Dumnezeu, întrucât se raportă la lucruri înainte ca ele să existe, se numește și *preve-*

dere. Numirea aceasta este improprie cu privire la Dumnezeu, pentru că înaintea sa nu există trecut și viitor, ci numai un veșnic prezent, dar limba omească n'are un cuvânt potrivit care să exprime această latură a atotștiinței dumnezești.

Relativ la raportul dintre prevederea dumnezească și libertatea omului se naște întrebarea: Cum se împacă una cu alta? Trebuie să vedem în fiecare act liber o hotărîre din eternitate a fiecărei mișcări a omului și să socotim astfel pe Dumnezeu coautor al tuturor faptelor noastre, sau că susținem că actele libere nu intră în cadrul prevederii dumnezești? Nici una, nici alta. Sfinții părinți învață că Dumnezeu, hotărînd din eternitate crearea omului ca ființă liberă, a prevăzut totdeodată și felul lui de a lucra. Aceasta nu însemnează că el i-a tras o linie de conduită dela care să nu se poată abate, restrângându-i astfel libertatea, ci numai că știe tot ce va cugeta și va face omul în chip cu totul liber, pentru că vede din eternitate faptele lui ca în prezent. După cum prezicerile sau prevederile omenești despre un fapt care are să se întâmple în viitor, nu restrâng întru nimic libertatea întâmplării aceluia fapt, nici nu sunt cauza întâmplării lui, tot astfel și prevederea dumnezească nici nu restrânge actele libere ale omului, nici nu e cauza sau autorul lor. Omul singur este autorul faptelor sale libere, de aceea și toată răspunderea este a sa. Tot pentru aceasta a prescris Dumnezeu pedepse pentru săvârșirea răului și recompense pentru îndeplinirea binelui.

2. *Înțelepciunea infinită* a lui Dumnezeu constă în cunoașterea scopurilor celor mai bune și a mijloacelor celor mai nimerite pentru ajungerea lor. Ea se vădește în minunata rânduire a făpturii, în neîntrecuta ei conducere către ținta pusă și în întreg planul economiei pentru mântuirea omului. Uimit de măreția creațiu-

ni, Psalmistul esclamă: «*Cât s'au mărit lucrurile tale, Doamne! Toate întru înțelepciune le-ai făcut!*» (psalmul 103,²⁴), iar sfântul apostol Pavel, întorcându-și privirile către ordinea care domnește în conducerea destinelor lumii, strigă: «*O adâncul bogăției și al înțelepciunii și al științei lui Dumnezeu! Cât sunt de necercate judecățile lui și neurmărite căile lui!*» (Rom. 11,³³).

Înțelepciunea lui Dumnezeu, ca și atotștiința sa, este infinită, perfectă, neschimbată și eternă și cu ea nu se poate cătuș de puțin măsura înțelepciunea omenească.

B. Însușirile morale. Dumnezeu are, în virtutea spiritualității sale — pe lângă rațiune — și voință și simțimânt, care sunt de asemeni perfecte. Privite în ele însăși și în manifestarea lor către creaturi, aceste două însușiri ale spiritului lui Dumnezeu, se înfățișează ca însușiri morale și anume :

1. *Libertatea absolută.* Sub această însușire înțelegem că Dumnezeu se determină în toate actele sale numai de sine și prin sine, fără vreun motiv din afară. El poate și face toate voește și așa cum voește. Trecere dela voință la faptă nu este în Dumnezeu, ci ceeace el voește e în acelaș timp fapt împlinit. Tot asemeni n'are loc în el determinarea când pentru un lucru când pentru altul, sau ceeace se numește schimbarea voiei, ci totul se voește de el printr'un act unic, neschimbător și etern. De aceea nu poate fi vorba de deliberare sau sfătuire la Dumnezeu, iar dacă în Sfânta Scriptură întâlnim câteodată acești termeni, ei sunt luați numai în înțeles impropriu. Despre absoluta libertate a lui Dumnezeu se vorbește foarte adesea și destul de lămurit în revelațiune și mintea ne

spune că, dacă omul este liber în actele sale, cu atât mai mult trebuie să fie Dumnezeu. Relativ de aceasta, **sfântul apostol Pavel** zice: «*Dumnezeu lucrează toate după sfatul voiei sale* (Efes. 1,₁₁), iar **Psalmistul** se exprimă: «*Dumnezeul nostru în cer și pe pământ toate câte a vrut a făcut*» (psalm 113,₁₁). Sfinții părinți au apărut învățătura despre absoluta libertate a lui Dumnezeu mai ales împotriva celor cari — bazași pe filosofia lui Aristotel — susțineau că lumea n'a fost creată de Dumnezeu, ci există, fără voia lui, din eternitate.

2. **Sfințenia** este acea însușire în virtutea căreia Dumnezeu nu voește și nu face decât ceea ce este absolut bine și cere dela om să facă și el tot numai bine. Sfânta Scriptură numește foarte des pe Dumnezeu sfânt. Astfel însuși Dumnezeu zice către fiii lui Israel: «*...Sfânt sunt eu, Domnul Dumnezeul vostru*», (Levit 11,₁₄). **Psalmistul** deasemeni zice: «*Sfânt este Domnul Dumnezeul nostru*», (psalmul 98,₁₀), iar proorocul **Isaia** zice că îngerii cântă lui Dumnezeu în cer: «*Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Savaot*» (6,₈).

Dacă în unele locuri din Sfânta Scriptură se zice că Dumnezeu împietrește inimile oamenilor în rău, sau că îngăduie răul, aceasta nu contrazice sfințenia absolută a lui Dumnezeu și nu va să zică cum că Dumnezeu ar voi sau făptui răul, ci în împietrirea inimilor în rău, trebuie să vedem o pedeapsă meritată de cei cărora li se aplică, iar în îngăduirea săvârșirii răului de către om, respectarea voiei lui libere. Aceasta o spune **fericitul Augustin** «*Hotărît și neclintit trebuie să fie în inima noastră, că la Dumnezeu nu este nedreptate. De aceea, ori de câte ori citiți în cărțile sfinte că oamenii sunt ispitiți de Dumnezeu, ca să le amăgiască ori împietrească inimile, să nu vă îndolțiți că ei mai înainte și-au meritat prin fapte rele ceea ce sufer acum pe dreptate*».

3. *Bunătatea nesfârșită.* Precum Dumnezeu nu voește decât binele, tot astfel este însuș binele sau bunătatea nesfârșită. Această însușire a sa se arată în afară prin aceea că el voește ca și creaturile să participe la perfecțiunile și fericirea sa și pentru aceasta le împarte tuturor numai bine în măsura în care ele îl pot primi și le este de folos. Din acest punct de vedere privită, bunătatea lui Dumnezeu nu mai e nesfârșită, pentru că Dumnezeu nu împărtășește fiecărei creaturi toată bunătatea sa, ci numai atât cât voește și cât găsește că e de folos pentru ea. Bunătatea dumnezească poartă diferite nume, după situațiunea în care se găsesc creaturile care se împărtășesc de ea. Așa se numește *grație*, când dă omului bunuri pe care el nu le-a meritat; *îndurare*, când scapă pe om de mizerii și lipsă și mai ales de păcat; *răbdare*, când nu pedepsește îndată răul; *îndelungă-răbdare*, când amână pedeapsa, așteptând îndreptatea păcătosului; *blândețe*, când ușurează pedeapsa păcatului, etc.

Bunătatea lui Dumnezeu este foarte mult cântată în Sfânta Scriptură: «*Mărturisiți-vă Domnului, că este bun, că în veac este mila lui*» (psalm 117,¹) și «*Îndurat și milostiv este Domnul, îndelung răbdător și mult milostiv*», (psalm 102,⁸) zice Psalmistul. «*Toată darea cea bună și tot darul desăvârșit de sus vin, dela tine, Părintele luminilor*» zice sfântul apostol Iacob, (1,¹⁷) etc. În deosebi purtarea de grijă de lume și economia mântuirii vădesc foarte bine bunătatea dumnezească către creaturi.

4. *Dreptatea supremă.* Privită în ea însăși, dreptatea este aceeași cu sfințenia absolută a lui Dumnezeu. Nefăcând și nevrând decât ceace e bine, Dumnezeu nu este numai atotsfânt, ci și atotdrept. Privită în

manifestarea ei către creaturi, dreptatea este acea însușire a lui Dumnezeu, în virtutea căreia el dă creaturilor libere ceea ce li se cuvine: celor ce au făcut bine, răsplată, celor ce au făcut rău, pedeapsă. În distribuirea dreptății sale, Dumnezeu nu se conduce de o normă din afară de sine, pentru că aceasta ar însemna că voia sa este condiționată și mărginită de acea normă. O astfel de normă nu poate exista, pentru că ar însemna să fie mai presus de Dumnezeu. De aceea singura normă, în distribuirea dreptății, lui Dumnezeu, este însăși sfânta sa voie. Despre dreptatea lui Dumnezeu se vorbește în Sfânta Scriptură în toate acele locuri în care el este numit judecător și răsplătitor drept. «*Dumnezeu este judecător drept și tare*» zice Psalmistul (psalm 7,12). Mântuitorul zice despre sine: «*Că va veni Fiul Omului întru slava Tatălui, cu îngerii săi și atunci va răsplăti fiecăruia după faptele sale*» (Mat. 16,27) și în mai multe locuri din Sfânta Scriptură citim: «*Nu vă răzbunați, căci a meu este răzbunarea, zice Domnul*» (Deuter 32,35; Rom. 12,19; etc.).

5. *Veracitatea și fidelitatea.* Veracitatea lui Dumnezeu constă în aceea că el împărtășește creaturilor sale prin descoperire numai adevărul și aceasta pentru că este atotștiutor și prea sfânt. Fidelitatea este consecvența voinții divine, că adică ceea ce Dumnezeu a hotărât sau făgăduit odată, împlinește cu nestrămutare. Despre aceste două însușiri ale lui Dumnezeu dă mărturie Sfânta Scriptură, numindu-l: nemincinos, adevărat, credincios, neschimbat în hotărârile sale, etc. «*Dumnezeu nu este ca omul să mintă, nici ca fiii oamenilor să se schimbe. El a zis și nu va face? Grăi-va și nu va fi?*» (Numeri 23,19). «*Cerul și*

pământul vor trece — zice Mântuitorul — dar cuvintele mele nu vor trece» (Marcu 13,31), etc.

Infinitatea lui Dumnezeu și atributele speciale ce decurg din ea.

Infinitatea sau nemărginirea lui Dumnezeu este o noțiune negativă, prin care înțelegem că Dumnezeu n'are margini sau nu e mărginit de nimeni și de nimic în nici o privință. Exprimată în formă pozitivă, această însușire se numește perfecțiunea absolută, prin care înțelegem că Dumnezeu coprinde în ființa sa toate perfecțiunile sau desăvârșirile.

Din această însușire sau atribut general al lui Dumnezeu decurg următoarele :

1. *Existența de sine, aseiatea sau independența absolută.* Invățând că Dumnezeu nu este condiționat de nimeni și de nimic din afară de el, afirmăm prin aceasta că el are în sine însuș cauza și toate condițiunile existenței sale. Ca ființă absolut perfectă, Dumnezeu nu poate să fi primit existența dela altcineva sau să fie condiționat de ceva în vreo privință, pentrucă atunci n'ar mai fi nemărginit și i-ar lipsi o perfecțiune. Sfânta Scriptură exprimă acest adevăr numind pe Dumnezeu *Celce este* = $\delta \ \omega \nu$ adică existența absolută, de sine și prin sine. ori cel necauzat, neatârnat de nimeni, căruia nu-i lipsește nimic, izvorul tuturor perfecțiunilor, etc. «*Eu sunt A și Ω , începutul și sfârșitul, zice Domnul, Celce este Celce va fi, atotputernicul*» (ApoC. 1,8). *Cine a dat lui Dumnezeu ceva? — zice sfântul Pavel — căci dintr'însul, întru dânsul și printr'însul sunt toate», (Rom. 11,35,36).*

Din mărturiile părinților și scriitorilor bisericești, avem mai limpezi pe a lui **Clement Alexandrinul**, care zice: «**Celce este**» denotă în Dumnezeu, că într'adevăr el singur există, că el a fost în totdeauna, este și va fi». Tot astfel zice și sfântul **Ion Damasceanul**: «Dintre toate numele ce se dau lui Dumnezeu, cel mai corespunzător pare a fi «**Celce este**», pentru că el cuprinde întreaga existență, ca o mare de existență nemărginită și nesfârșită».

Însăș mintea sănătoasă ajunge și se oprește la aseitatea lui Dumnezeu, dacă observă lucrurile din lume și se ridică dela cauzele mărginite și secundare, la cauza nemărginită și primară, la cauza unică, care-și are cauza în sine.

2. *Immutabilitatea sau neschimbabilitatea.* Nedepinzând de nici o cauză din afară de el, nefiind condiționat de nimic, Dumnezeu este neschimbat atât în ființa, cât și în actele sale. Ființa sa posedă toate perfecțiunile. La ele nu se adaogă nimic, nici nu se ia nimic din ele. De aceea nici nu se poate produce vreo schimbare. Tot astfel și în actele sale, Dumnezeu e neschimbat, pentru că ceea ce el voește sau cugetă într'un moment dat, voește și cugetă din eternitate și în eternitate. Pentru schimbare el n'are nici o cauză, nici în sine, nici afară de sine.

Sfânta Scriptură învață lămurit immutabilitatea lui Dumnezeu. Ea ne spune că «*la Dumnezeu nu este schimbare, nici umbră de mutare*» (Iacob 1,17), și ne descopere cuvintele: «*Eu sunt Domnul. Dumnezeul vostru și nu mă schimb*», (Maleahi 3,6).

Immutabilitatea lui Dumnezeu nu trebuie înțeleasă ca o stare de inerție sau neactivitate, pentru că Dumnezeu este viața prin excelență și izvorul vieții și

ca atare e în continuă activitate, sau *actus purus* (cum l-au definit scolasticii). Intre imutabilitate și acțiunea sa continuă nu e nici o contradicție, pentru că însușirile lui Dumnezeu formează — cum am spus (pag. 82) — un întreg indivizibil. Expresiunile Sfintei Scripturi, din care s'ar părea că Dumnezeu se mânie, îi pare rău, revine asupra unei hotărâri, etc. trebuie luate în înțeles figurat.

3. *Eternitatea* este infinitatea sau nemărginirea lui Dumnezeu în privința timpului, sau însușirea de a nu avea nici început nici sfârșit, ori a fi nenăscut și nemuritor. Ea este presupusă și de imutabilitate, căci dacă în Dumnezeu nu e nici un fel de schimbare, nu poate fi nici cu privire la timp. Din această însușire reiese că în Dumnezeu nu e nici trecut nici viitor, ci un neconținut prezent. Sfânta Scriptură exprimă eternitatea sau veșnicia lui Dumnezeu în nenumărate locuri. «Doamne, scăpare te-ai făcut nouă în neam și în neam. Mai înainte de a fi munții și a se fi făcut pământul și lumea, din veac până în veac, tu ești», zice Psalmistul (psalm 89,1,2) și «Întru început tu, Doamne, ai întemeiat pământul și lucrul mâinilor tale sunt cerurile. Acelea vor pleri, iar tu vei rămânea. Toate ca un veșmânt se vor învechi și ca pe un veșmânt le vei învălui și se vor schimba, iar tu același ești și anii tăi nu se vor împușina», (psalm 101, 26-28). Ce însemnează timpul față de Dumnezeu o spune tot Psalmistul: «O mie de ani înaintea ochilor tăi, Doamne, ca ziua de ieri care a trecut», (psalm 89,4).

4. *Omniprezența*. Dumnezeu e nemărginit în spațiu, cum e nemărginit și în timp. Neavând trup și neconstând din părți, Dumnezeu nu se află într'un punct din spațiu, nu poate fi coprit de spațiu, care există numai pentru lucrurile și ființele mărginite. Precum

mintea omului nu este mărginită de materie și nu se poate măsura cu unitățile de măsură ale lucrurilor materiale: cu metrul, litrul sau kilogramul, etc., ci e mai presus de materie, tot astfel și Dumnezeu nu e mărginit de spațiu și nu se poate zice că e sus sau jos, lung sau scurt, rotund sau colțuros, etc. Și precum mintea omenească pătrunde materia și poate fi în tot locul, tot astfel și Dumnezeu umple spațiul, se află în tot locul sau pretutindeni în orice moment. Deosebirea între omniprezența minții omenești și omniprezența lui Dumnezeu e că mintea nu poate fi într'un moment dat decât într'un singur loc, pe când Dumnezeu e în acelaș timp pretutindeni. E imposibil să înțelegem pe deplin această minunată însușire a lui Dumnezeu, dar prin asemănarea ei cu omniprezența relativă a minții omenești, ne-o putem lămuri întru câtva.

Omniprezența sau ubiquitatea lui Dumnezeu o exprimă în chip clasic Psalmistul în următorul păsagiu: «*Doamne! Unde mă voi duce dela Duhul tău și dela fața ta unde voi fugi! De mă voi sui în cer, tu acolo ești. De mă voi pogări în iad, tu de față ești. De voi lua aripile mele de dimineată și mă voi sătășlui la marginile mării și acolo mă va povățui și mă va ține dreapta ta*» (psalm 138, 6-9). Mântuitorul spunând femeiei samarinence că lui Dumnezeu ne putem închina în orice loc, exprimă prin aceasta omniprezența sa. Aceasta o arată și sfântul apostol Pavel în cuvintele: «*Un Dumnezeu și Tatăl tuturor, care este peste toate și prin toate și în voi toți*», (Efes. 4, 6).

Sfinții părinți au învățat că Dumnezeu nu este pretutindeni prin extinderea ființei sale, cum e aerul sau lumina, pentrucă ființa sa e absolut simplă; nici nu-

mai prin puterea sau acțiunea sa, ci prin însăși ființa sa și că e de față întreg în tot locul, fără ca să fie cuprins de spațiu, ci mai bine se poate zice că spațiul e cuprins în el. Cu toate acestea prezența sa pretutindeni rămâne neînțeleasă deplin, cum zice sfântul Ioan Gură de aur: «Că Dumnezeu este pretutindeni, știm; dar cum? aceasta nu înțelegem, pentrucă noi cunoaștem numai o prezență sensibilă și nu ne este dat să înțelegem desăvârșit ființa lui Dumnezeu».

Dacă în Sfânta Scriptură se zice că Dumnezeu locuiește în cer sau că biserica este locașul său, nu însemnează că nu e pretutindeni. Precum când zicem că sufletul omenesc este în cap sau în inimă, nu tăgăduim că e în tot trupul, tot astfel când zicem că Dumnezeu e în cer sau în biserică, nu tăgăduim că e pretutindeni. Se zice că Dumnezeu e sau locuiește în cer, pentrucă astfel se chiamă locul în care petrec cei drepecți după trecerea din această viață și acolo li se arată Dumnezeu în lumina sa cea neapropiată și-i face părtași unei cunoașteri a ființei sale mai deplină decât cea din viața pământească. Biserica se chiamă locașul lui Dumnezeu, pentrucă în ea ascultă el în deosebi rugăciunile credincioșilor și este de față a doua persoană a Sfintei Treimi, Domnul Christos, în chip real în sfânta euharistie.

Invățătura bisericii despre omniprezența lui Dumnezeu răstoarnă atât *panteismul*, care confundă pe Dumnezeu cu lumea, cât și *deismul*, care neagă prezența lui Dumnezeu în lume. Contra celui dintâi se accentuiază transcendența, contra celui de al doilea imanența lui Dumnezeu.

5. *Atotputernicia* este acea însușire a lui Dumnezeu care, virtutea căreia el poate face totce voește. De oare cevoia lui Dumnezeu este morală și sfântă, urse poate că el face numai ceace e bine și moral și ce

nu contrazice atotștiința și nemărginita sa înțelepciune. Iar dacă nu face rău, nu însemnează că puterea sa e mărginită, ci numai că el, ca ființă absolut perfectă, nu voește răul și de aceea nu-l face. Crearea și conservarea lumii vădesc pe deplin atotputernicia sa.

Sfânta Scriptură exprimă această însușire a lui Dumnezeu, învățând că el zice numai cu cuvântul și se face: «*Și a zis Dumnezeu să se facă lumină și se făcu lumină*» (Facere 1,₃); «*El a zis și s'a făcut, el a poruncit și s'a zidit*» (psalm 32,₀). El face ceea ce este cu neputință creaturilor, cum zice Mântuitorul: «*Celele sunt cu neputință la oameni sunt cu putință la Dumnezeu*» (Luca 18,₂₇), sau cum cântă Psalmistul: «*Cine este Dumnezeu mare ca Dumnezeul nostru? Tu ești Dumnezeu care faci minuni*» (psalm 76,₁₃).

6. *Unitatea ființei dumnezeiești.* Din însușirea infinității lui Dumnezeu urmează că Dumnezeu este unul singur, pentru că nu se poate să fie decât o singură ființă infinită. De îndatăce atributul de infinit se dă la două sau mai multe ființe, acelea încetează de a fi infinite, fiindcă una mărginește pe cealaltă și este mărginită de aceea.

Dogma despre unitatea ființei dumnezeiești se găsește numai în Sfânta Scriptură și este ținută numai de iudei și creștini, dela cari au împrumutat-o și mahomedanii. În sânul păgânismului numai puțini înțelepți s'au ridicat cu mintea la înălțimea conceperii lui Dumnezeu ca ființă unică, și fără ajutorul revelațiunii, mintea n'ar fi ajuns niciodată în posesiunea sigură a acestui adevăr.

În vechiul Testament dogma despre unitatea lui Dumnezeu este exprimată în porunca întâi a decalogului și când israeliții nesocotesc această

poruncă, jertfind idolilor, Dumnezeu o întărește, zicând: «*Vedeți că eu sunt și nu este Dumnezeu afară de mine*» (Deut. 32,³⁵)... Moisi zice asemeni poporului: «*Ascultă, Israile! Domnul Dumnezeuul nostru unul este*» (Deuter, 6,⁴), iar prin rostul proorucului Isaia, Dumnezeu zice iarăș: «*Eu sunt întât și eu după aceea și afară de mine nu este Dumnezeu*» (44,⁶).

Aceste câteva citate sunt deajuns să arate că religiunea Vechiului Testament este strict monoteistă. Părerea raționaliștilor că expresiunile: Dumnezeuul Dumnezeilor și Domnul Domnilor, Dumnezeuul lui Abraam, Isaac și Iacob, Dumnezeuul ebreilor, etc. și forma de plural Elohim, ca nume ale lui Dumnezeu, ar fi dovezi că ebreii au fost politeiști — e neîntemeiată. Dacă se vorbește de mai mulți Dumnezei, sfințiii scriitori nu cred în realitatea lor, ci numai îi pomenesc ca zei ai păgânilor. Singurul Dumnezeu era pentru ei numai Iehova, iar numele de Elohim, deși formă de plural, nu arată o pluralitate de Dumnezei, ci vrea să arate că în Dumnezeu sunt concentrate toate puterile sau perfecțiunile. Această e o particularitate a limbii ebraice. Asemenea plurale mai aveau ei: *haim* = viață, *neurim* = tinerețe, *zecurim* = bătrânețe, etc.

În Noul Testament, Mântuitorul zice către învățătorul de Lege, care-l întrebuse, care e cea mai mare poruncă din Lege: «*Auzi, Israile! Domnul Dumnezeuul nostru, Domnul unul este*» (Marcu 12,³⁰), iar celui care-l numise bun, îi răspunde: «*Nimeni nu este bun decât numai unul Dumnezeu*» (Id. 10,¹⁸) și în rugăciunea către Tatăl ceresc zice iarăș: «*Aceasta este viața de vecl, ca să te cunoască pe tine un(ic)ul Dumnezeu adevărat și pe acel pe care tu l-ai trimis, pe Iisus Christos*» (Ioan 17,³).

La fel învață și sfinții apostoli, iar sfinții părinți s'au silit să demonstreze că Dumnezeu nu poate să fie decât unul singur. Astfel Tertulian zice: «*Si Deus est, unicum sit necesse est*», și «*Deus, si non unus est, non est...*» «*Însăș ordinea din lume — zice sfântul Atanasie — și armonia părților ei arată lămurit, că un singur guvernator și rânduitor este în lume, iar nu mai mulți; pentru că dacă ar fi mai mulți, nu s'ar putea păstra această ordine, ci totul s'ar turbura și nimici, căci fiecare ar rândui după bunul său plac și ar lupta împotriva celuilalt*».

Sfânta Treime.

Priviri generale. Dogma Sfintei Treimi în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradițiune.

1. Biserica creștină învață că Dumnezeu este unul în trei persoane.

Zicem că Dumnezeu este unul cu privire la ființă sau substanță, ceea ce însemnează că există o unică ființă sau substanță dumnezească, care este spirit absolut. Zicem că Dumnezeu este întreit cu privire la persoane, ceea ce însemnează că în ființa sau substanța dumnezească sunt trei persoane și anume: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt.

Că Dumnezeu este unul, învață și alte religii, ca d. p. mozaismul și mahomedanismul, dar că el este unul singur după ființă și trei după persoane n'a învățat și nu învață nici o altă religie decât creștinismul.

Dogma Sfintei Treimi este dar dogma fundamentală a creștinismului, dogma prin care el se deosebește de orice altă religie și ca atare dogma cea mai de căpetenie. Pe credința în Dumnezeu Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt s'a întemeiat biserica. Această

credință trebuie s'o mărturisiască fiecare la primirea sfântului botez și oricine o leapădă sau o înțelege greșit încetează de a mai fi creștin.

Această dogmă este în acelaș timp și cu totul mai presus de puterea de înțelegere a minții omenești. Toate analogiile sau asemănările raționale, care s'au găsit în natură sau au fost închipuite, pentru a pricepe taina Sfintei Treimi, n'au ajutat decât foarte puțin. Astfel sfântul Spiridon, episcopul Trimitundinei, s'a servit la sinodul I din Niceea, de o cărămidă, spre a dovedi în chip natural și a face înțeleasă dogma Sfintei Treimi. Precum cărămida constă din pământ, apă și foc (căldură), deși la vedere e una, tot așa și în Dumnezeu, cele trei persoane fac o singură ființă. Alții au asemănat persoanele Sfintei Treimi cu discul, raza și căldura soarelui; cu rădăcina, trunchiul și coroana arborelui; cu trecutul, prezentul și viitorul; cele trei fețe ale timpului; cu lungimea, lățimea și înălțimea, cele trei dimensiuni ale spațiului; sau cu înțelegerea, simțirea și voia, cele trei funcțiuni ale sufletului omeneșc, etc. Nici una din aceste asemănări nu ne lămurește însă pe deplin asupra Sfintei Treimi și mintea omenească nu s'ar fi înălțat la ideea că în dumnezeire sunt trei persoane, dacă aceasta n'ar fi fost descoperită lumii de Mântuitorul Christos în timpul petrecerii sale în lume.

2. Neputând fi înțeleasă cu mintea, dogma Sfintei Treimi a fost tăgăduită de mulți pretinși învățați și răstălmăcită de numeroși eretici.

Între cei dintâi se numără mai ales așa zișii *raționaliști*, cari făgăduesc existența Sfintei Treimi, pentru că nu se poate pricepe cu mintea. Dar câte lucruri sunt în lume și câte evenimente se petrec sub

ochii noștrii, fără ca să le putem înțelege și totuși nu li se neagă existența? Așa d. p. cine știe ce este materia, ori electricitatea, sau puterea de atracțiune a diferitelor corpuri, ori afinitatea moleculară? etc., etc., și totuși nici un om cu mintea în scaun nu se îndoește că ele există în realitate.

Dintre ereticii antitrinitari putem pomeni pe :

Patripasiani (*Praxeas, Teodot din Bizanț ș. a.*) cari nu admiteau decât existența lui Dumnezeu Tatăl ;

Modoaliști (*Noet, Paul de Samosata ș. a.*) după cari în dumnezeire este o singură persoană care se manifestă când ca Tatăl, când ca Fiul, când ca Duhul Sfânt. De această părere sunt și azi *unitarii* și mulți dintre protestanți în genere ;

Arienii (Arie și cei de o părere cu el) și *macedonieni* (Macedonie și urmașii lui) cari învățau că numai Tatăl este Dumnezeu adevărat, iar Fiul și Sfântul Duh ar fi creaturi sau Dumnezei în înțelesul mai larg al cuvântului, ori numai ființe dumnezeiești, etc.

La înțelegerea greșită a dogmei despre Sfânta Treime a contribuit mult și lipsa de precizie a termenilor sau cuvintelor, în care ea era exprimată în cele dintâi trei veacuri ale creștinătății. Astfel prin cuvintele *οὐσία* și *φύσις* și corespunzătoarele lor latinești *substantia* și *natura*, unii înțelegeau ființa sau substanța dumnezească, iar alții persoanele dumnezeirii. Tot astfel și prin cuvântul *ὑπόστασις* = *ipostas, față*. Singur termenul *πρόσωπον* = *persoană* era înțeles de toți la fel și aplicat numai la designarea persoanelor Sfintei Treimi.

Abia dela sinodul II ecumenic s'a stabilit definitiv că prin *οὐσία* și *φύσις* se înțelege ființa sau substanța, ori natura dumnezească, iar prin *ὑπόστασις* și *πρόσωπον* persoanele dumnezeirii.

Pentru a feri de orice rătăcire cu privire la această dogmă, biserica a stabilit apoi în simboalele de credință ceea ce trebuie crezut și mărturisit. Mai împede decât ori unde se află această învățătură în simbolul **zis atanasian**, unde citim: «*Trebuie să cinstim pe unul Dumnezeu în Treime și Treimea în unime, nici amestecând ipostasele, nici despărțind ființa*». Cu alte cuvinte, biserica învață că în Dumnezeu, sau în ființa ori substanța dumnezească, sunt trei ipostase sau persoane reale, fiecare având însușirile sale personale, *proprii și deosebitoare*, așa că una nu se poate confunda cu alta. Aceasta însemnează «*neamestecând ipostasele*». Cele trei persoane ale dumnezeirii: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, au comună între ele ființa sau substanța dumnezească și cu privire la ea sunt nedespărțite una de alta. În virtutea acestei însușiri comune — numită a *deoființimii sau consubstanțialității* — Tatăl este Dumnezeu, Fiul este Dumnezeu, Duhul Sfânt este Dumnezeu și totuși nu sunt trei Dumnezei, ci unul singur. Aceasta însemnează «*nici despărțind ființa*».

Amândouă aceste categorii de însușiri trebuie să fie bine înțelese și ținute minte, căci confundarea lor duce la rătăcire.

3. Deși descoperită de Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Christos, cu toate acestea dogma despre Sfânta Treime nu se găsește numai în Noul Testament și în Sfânta Tradițiune, ci și în **Vechiul Testament**, care este tot de Dumnezeu descoperit. Dar pentru că Vechiul Testament este umbră și preînchipuire a celui Nou, de aceea această dogmă — ca și multe altele — nu este expusă acolo deajuns de limpede, ci mai mult preînchipuită. Sfinții părinți au gă-

sit explicațiunea acestui fapt în împrejurarea că iudeii erau înclinați să cadă cu înlesnire în politeism, așa că, dacă li s'ar fi descoperit că în dumnezeire sunt trei persoane, ei le-ar fi luat drept trei Dumnezei.

Cele dintâi locuri din Vechiul Testament în care se exprimă dogma Sfintei Treimi sunt câteva pasagii din cartea Facerii, care vorbesc de mai multe persoane în dumnezeire: «*Și a zis Dumnezeu: Să facem om după chipul și asemănarea noastră*» (1,26); «*Iată Adam s'a făcut ca unul din noi, cunoscând binele și răul*» (3,22); «*Veniți și pogorîndu-ne să le amestecăm limbile*» (11,7).

În aceste locuri nu se precizează numărul persoanelor din dumnezeire, ci numai se arată că sunt mai multe și se înfățișează Dumnezeu sfătuindu-se cu cineva. După interpretarea sfinților părinți, Dumnezeu s'a sfătuit cu sine însuș, adică persoanele Sfintei Treimi au convorbit una cu alta. Iudeii pretind că Dumnezeu s'ar fi sfătuit cu îngerii, dar mai întâi o sfătuire a lui Dumnezeu cu creaturile nu este admisibilă și al doilea, din primul citat ar reieși că îngerii, sunt egali și de o ființă cu Dumnezeu, căci se zice: «*Să facem om după chipul și asemănarea noastră*». Moisi ne spune însă că omul este făcut după chipul lui Dumnezeu: «*Și a făcut Dumnezeu pe om, după chipul lui Dumnezeu l-a făcut*».

Însuș numărul de trei îl aflăm în următoarele locuri ;

a) În arătarea lui Dumnezeu către Avraam la stejarul Mamre. Despre această arătare Moisi relatează că Avraam, văzând trei tineri, a alergat înaintea lor, s'a închinat până la pământ și a zis: «*Doamne, de am*

aflat har înaintea ta, nu trece pe servul tău» (Facere 18,₁ urm.). Aceaste cuvinte ne arată — cum zice fericitul Augustin — că Avraam vede trei tineri și se adresează lor ca și cum ar fi fost numai unul, mărturisind prin aceasta un Dumnezeu în trei persoane.

b) În cântarea serafimică raportată de profetul Isaia: «*Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Savaot*» (6,₃). În treita repetire a cuvântului «sfânt» e o dovadă că în dumnezeire sunt trei persoane, pentru că puțin mai departe prorocul pune în gura Domnului cuvintele: «*Pe cine voiu trimite și cine va merge pentru noi?*» ceea ce arată că persoanele, în numele cărora vorbește Dumnezeu, sunt deopotrivă cu el, adică sunt persoane dumnezești și numărul lor e de trei.

c) În cuvintele binecuvântării levitice: «*Domnul să te binecuvinteze și să te păziască; Domnul să lumineze fața sa peste tine și să te miluiască; Domnul să întoarcă fața sa spre tine și să-ți dea pace*» (Numeri 6,₂₄). Repetirea de trei ori a cuvântului «Domnul» se raportează la persoanele Sfintei Treimi, cum ne dovedește mai departe asemănarea dintre textul acestei binecuvântări și al binecuvântării apostolice: «*Darul Domnului nostru Iisus Christos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți*» (II Cor. 13,₁₃).

Găsim apoi chiar numirile de Tată, Fiu și Duh Sfânt. Astfel în cuvintele pe care Psalmistul le pune în gura Fiului: «*Zis-a Domnul către mine: Fiul meu ești tu, eu astăzi te-am născut*» (psalm, 2,₇) se vede limpede persoana Tatălui și a Fiului. Sfântul Duh se pomenește și mai des. Așa d. p. la creațiune citim că *Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apei*» (Facere 1,₁). Psalmistul se roagă zicând: «*Duhul tău cel*

sfânt nu-l lua dela mine» (psalm 50) iar proorocul Isaia prezice că peste Mesia ~~se~~ va odihni Duhul lui Dumnezeu, *Duhul înțelepciunii și al înțelegerii, Duhul statului și al puterii, Duhul cunoștinții și al buneii credințe* (11,2,3), etc.

Pe lângă acestea întâlnim în Vechiul Testament și alte numiri date Fiului și Sfântului Duh.

Așa d. p. foarte des se întâlnește numirea de «*Ingerul Domnului*», sub care în cele mai multe cazuri se înțelege Dumnezeu Fiul. Astfel «*Ingerul Domnului*» se arată Agarei în pustie și vorbește cu ea. Acest înger își atribuie puterea dumnezească de a înmulți foarte neamul Agarei, iar ea are convingerea că a văzut pe Dumnezeu (Facere 16, 1-13). «*Ingerul Domnului*», care oprește pe Avraam de a sacrifica pe fiul său Isac, se identifică de asemeni cu Dumnezeu în cuvintele: «*Căci acum știu că ești temător de Dumnezeu, deoarece ai vrut să-mi sacrifici pe unicul tău fiu*» (Facere 22, 11, 12). Lui Iacov i-se arată în vis «*Ingerul Domnului*» pecând se întorcea din Canaan și-i zice: «*Fu sunt Domnul Dumnezeuul tău, ce cel m'am arătat ție în Betel*» (13, 11). Lui Moisi i-se arată în rugul arzând «*Ingerul Domnului*» care zice despre sine: «*Eu sunt Dumnezeuul lui Avraam, al lui Isac și al lui Iacov*», (Ieșire 3, 3-6). «*Ingerul Domnului*» conduce pe Israeliți prin pustie. Din numeroase locuri rezultă însă că acest înger e însuși Dumnezeu Fiul, etc.

Tot astfel se dă adesea lui Dumnezeu Fiul numirea de Λόγος sau «*Cuvântul lui Dumnezeu*», iar Sfântului Duh cea de «*Înțelepciunea lui Dumnezeu*».

Prin aceste două numiri se înțeleg câteodată și simple attribute ale lui Dumnezeu, adică cuvântul are

înțeles de «vorbă, «raiu», iar înțelepciunea de «cumințenie».

4. În Noul Testament, dogma *esentei*: Treimi se arată cu totul lămurit. Astfel la botezul Domnului în Iordan, Tatăl se aude zicând: «*Acesta este Fiul meu cel iubit, întru care am binevoit*», Fiul primește botezul și Duhul Sfânt se coboară asupra lui în chip de porumbel. Aci Sfânta Treime se înfățișează într-o formă perceptibilă simțurilor. — Când trimite pe apostoli la predică, după învierea sa din morți, Mântuitorul le zice: «*Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh*» (Matei 28,19). În aceste cuvinte găsim numele câtor trele persoanelor dumnezeirii și expresiunea în numele = εἰς ὄνομα» arată unitatea lor. Cuvintele pe care le găsim la Marcu ca complectare a acestei formule de botez: «*Celce va crede și se va boteza, se va mântui, iar celce nu va crede, se va osândi*» (16,16) dovedesc și mai multe pe deoparte că Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, în numele cărora se face botezul, sunt persoane dumnezești, iar pe de altă parte că mărturisirea lor e absolut trebuitoare pentru mântuire. Sfântul evanghelist Ioan reproduce (XIV—XVII) cuvântarea, zisă mistică, a Mântuitorului, în care ideile principale sunt: *Dumnezeu Tatăl* atât de mult a iubit lumea încât și pe Fiul său unul născut l-a dat (morții), pentru ca ceice vor crede în el să nu piară, ci să aibă viața veșnică în numele lui; *Fiul* a adus la îndeplinire opera mântuirii, supunându-se în totul voinței Tatălui, iar *Sfântul Duh* va continua opera mântuirii, învățând toate și conducând la adevăr.

Din epistolele apostolilor mai însemnate sunt ur-

mătoarele două locuri: a) **Binecuvântarea apostolică**: «*Darul Domnului nostru Iisus Christos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărtășirea Sfântului Duh să fie cu voi cu toți*», (II Cor. 13,15) și «*Trei sunt cari mărturisesc în cer: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh și acești trei una sunt*» (I Ioan 5,7).

Afară de aceste locuri și altele în care se vorbește despre câte trele persoanele dumnezeiești, sunt și o mulțime altele în care se vorbește despre fiecare persoană în parte.

Persoana Tatălui se amintește foarte des de Mântuitorul în predica sa. El numește pe Dumnezeu «Tată»: «*N'am venit să fac voia mea, ci voia Tatălui meu care este în ceruri*»; «*Tatăl meu până acum lucrează și eu lucrez*»; «*Părinte! de este cu putință, treacă paharul acesta dela mine...*», etc. Tot Mântuitorul a făcut cunoscut lumii că Dumnezeu este Tatăl tuturor oamenilor: «*Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vadă lucrurile voastre cele bune și să măriască pe Tatăl vostru cel din ceruri*»; «*Căci știe Tatăl vostru cel ceresc, că de toate acestea aveți trebuință*». Pentru aceasta ne-a și dat el ca model de rugăciune: «*Tatăl nostru*».

Fiul s'a arătat lumii în trup în persoana Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Christos: «*Și Cuvântul trup s'a făcut și s'a sălășluit între noi și am văzut mărirea lui mărirea ca a Celui Unul-născut din Tatăl, plin de har și de adevăr*». Totce se zice dar despre Mântuitorul — fie că i-se dă numele de Mesia, de Fiul lui David, Fiul Omului, sau Fiul lui Dumnezeu — se raportează la Fiul, ca a doua persoană a Sfintei Treimi.

Sfântul Duh este făgăduit de Mântuitorul sfinților

apostoli ca Mângâietorul, care-i va conduce mai departe și-i va învăța tot adevărul. **Sfântul apostol Petru** îl numește Dumnezeu, când zice lui Anania: «*Pe-
truce a umplut Satana inima ta, ca să minți Sfântului
Duh?... N'ai mințit oamenilor, ci lui Dumnezeu*» (Acte
5,3,4); iar **sfântul Pavel** îi atribuie toate darurile spi-
rituale date fiilor bisericii (I Cor, 12,4,7,11), îi ascrie
cunoașterea tuturor gândurilor lui Dumnezeu (I Cor.
2,11) și-l numește orânduitorul episcopilor și preoți-
lor în bisericile lor (Acte 20,28) etc.

5. **Sfânta Tradițiune** completează și lămurește și mai mult cele coprinse în Sfânta Scriptură cu privire la dogma Sfintei Treimi.

Din atestațiunile Sfintei Tradițiuni au mai multă greutate cele mai vechi, căci acestea dovedesc că dogma Sfintei Treimi a fost profesată de biserică chiar dela început, iar nicidecum n'a fost dată la i-vială abia în veacul IV, în urma disputelor cu arie-nii și pnevmatomahii, cum susțin teologii protestanți raționaliști.

E drept că expresiunea sau cuvântul «*Treime*» n'o întâlnim în orientul creștin până la **Teofil de Antiohia** († 185), iar în apus până la **Tertulian** († 220), dar despre Dumnezeu Tatăl, Fiul și Sfântul Duh nu este nici un părinte sau scriitor bisericesc din nici un veac care să nu vorbiască și să nu socotiască credința în ei ca dogma fundamentală a creștinismului.

Ca să începem cu cei mai vechi părinți, e destul să cităm câteva din mărturiile *părinților apostolici*: «*Viu este Dumnezeu, cu Domnul Iisus Christos și Duhul Sfânt*» zice **Clement Romanul**. «*Aceice crezuseră în Dumnezeu, prin Fiul, fură îmbrăcați cu Duhul Sfânt*», se exprimă **Herma**. «*Supuneți-vă episcopului și uniți*

altora — scrie sfântul Ignatie către magnezieni — precum și Christos, după trup, fu supus Tatălui, precum turd și apostolii lui Christos, Tatălul și Duhul Sfânt».

Dintre *apologești* sunt mai importante atestațiunile sfântului Justin Martirul și Filosoful, ale lui Atenagora și Teofil de Antiohia.

Sfântul Justin, vorbind despre felul cum se administrea taina sfântului botez catehumenilor, pregătiți prin însușirea adevărilor creștine de credință, zice: «După aceea îi ducem la apă și-i renaștem, precum am fost și noi renăscuți, adică îi afundăm în apă în numele Tatălui tuturor și Domnului Dumnezeu și al Mântuitorului nostru Iisus Christos și al Duhului Sfânt»; iar despre săvârșirea sfintei euharistii scrie: «Și săvârșitorul, luând pâinea și paharul stințit, întonează o cântare spre lauda și mărirea Tatălui tuturor, a Fiului și a Sfântului Duh».

Atenagora, apărând pe creștini de învinuirea de ateism, întreabă: «Cine nu se va mira, auzind că sunt numiți atel niște oameni cari numesc pe Tatăl Dumnezeu, pe Fiul Dumnezeu și pe Sfântul Duh Dumnezeu?»

În fine Teofil de Antiohia zice: «Cele trei zile care au precedat creării luminătorilor cerești, sunt imaginea Treimii: a Tatălui, a Cuvântului său și a Înțelepciunii».

Dintre părinții și scriitorii bisericești dela sfârșitul veacului II și din veacul III putem aminti pe Clement Alexandrinul, Origen, Metodie, Irineu, Ipolit, Tertulian, Ciprian ș. a. cari mărturisesc în unanimitate despre Sfânta Treime, despre care unul din ei au scris chiar pe larg.

Simboalele și regulele de credință vechi, toate fără excepțiune, coprind de asemeni această dogmă. Așa simbolul aflat în Constituțiunile apostolice are cuvintele: «Cred și sunt botezat în credința Celui singur veșnic, singur adevărat, Dumnezeu atotputernic, Tatăl lui Iisus Christos. Și în Domnul Iisus Christos, unicul său Fiul, cel întâi născut între toate făpturile, născut, iar nu făcut, înainte de toți vecii, prin bunăvoința Tatălui. Și în Duhul Sfânt, adică în Mângâitorul...»; iar în simbolul zis apostolic citim: «Cred în Dumnezeu, Tatăl atotputernic., Cred și în Iisus Christos, Fiul său unic, Domnul nostru... Cred totodată și în Duhul Sfânt». Aceleași idei, exprimate aproape în același cuvinte găsim și în alte simboale vechi, ca al bisericii din Ierusalim, Cezareea, al sfântului Grigore Taumaturgul ș. a.

Practica botezului, care s'a săvârșit în todeauna prin întreita afundare în apă în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh — cum văzurăm că atestă și sfântul Justin — este o altă dovadă nerăsturnabilă despre existența dogmei Sfintei Treimi și în cele din-tâi veacuri ale Creștinătății.

Unele imne sau cântări bisericesti, precum: Doxologia cea mică — poate și cea mare — și Lumină lină, care sunt foarte vechi, coprind de asemeni dogma Sfintei Treimi.

Nu mai puțin mărturisesc existența acestei dogme în biserică și *ereticii antitrinitari* — patripasianii și modalistii — cari au denaturat-o, și *scriitorii păgâni*, ca Celsus, cari neînțelegând-o, au luat-o în derâdere.

Prin urmare dogma despre Sfânta Treime a fost

crezută și propeveduită întotdeauna de biserică, deaceea ea este și rămâne temelia credinței creștine.

Egalitatea și consubstanțialitatea persoanelor Sfintei Treimi.

Din învățătura bisericii că Dumnezeu este unul în ființă și închinat în trei persoane, decurge cu necesitate logică învățătura că persoanele dumnezeiești sunt de aceeași ființă sau substanță, adică consubstanțiale, și că nici una nu e mai mare decât alta, cu alte cuvinte că sunt egale.

Ivirea diferitelor erezii, care au atacat această dogmă, a dat prilej sfinților părinți și învățătorilor bisericești să demonstreze, că fiecare din persoanele Sfintei Treimi este Dumnezeu adevărat și că deci câte trele sunt deoființă și deopotrivă, fără ca totuș să fie trei Dumnezei, ci numai unul singur.

Să vedem dar cum s'a dovedit dumnezeirea fiecăreia din persoanele Sfintei Treimi în parte.

1. *Dumnezeirea Tatălui.* — Dumnezeirea celei dintr-ai persoane a Sfintei Treimi n'a fost contestată de nici un fel de eretici. Explicațiunea acestui fapt stă în împrejurarea că Dumnezeu Tatăl a fost socotit ca Dumnezeu prin excelență, pe care nu-l pot tăgădui decât cei nesănătoși la minte.

În Sfânta Scriptură dumnezeirea Tatălui este exprimată foarte limpede. Citatele mai însemnate pe care ea se întemeiază sunt: **cuvintele Mântuitorului** în care Dumnezeu e numit Tată: «*Așa a iubit Dumnezeu lumea încât și pe unul născut Fiul său l-a dat (la moarte), pentru ca ceice vor crede în el să nu*

piară, ci să aibă viața de veci» (Ioan 3, 16); cuvintele în care e numit singurul Dumnezeu adevărat: *«Aceasta este viața de veci, ca să te cunoască pe tine unul adevărat Dumnezeu»...*, (Ioan 17, 3) și pasagiul în care e numit Domn al cerului și al pământului: *«Mulțumescu-ți Părinte, Domnul cerului și al pământului, că ai ascuns acestea de cei înțelepți și pricepuți și le-ai descoperit pruncilor»* (Mat. 11,25).

Sfinții apostoli numesc asemeni pe Tatăl Dumnezeu și îndeamnă pe credincioși să-i dea închinare dumnezească. Sfântul Pavel se adresează cititorilor, în multe din epistolele sale, cu salutarea: *«Dar vouă și pace dela Dumnezeu, Tatăl nostru»* (Rom., I Cor. II Cor., Galat., Efes, Filem., Colos.).

Toate simboalele vechi de credință, toți părinții și scriitorii bisericești au recunoscut în unanimitate dumnezeirea Tatălui, pe care l-au numit Dumnezeu atotat, prin sine, peste toate, al tuturor, atotputernic, singur stăpânitor.

2. Dumnezeirea Fiului. Dumnezeirea Fiului și printr-o urmărire egalitatea și consubstanțialitatea lui cu Tatăl și cu Sfântul Duh, a fost contestată de mulți eretici, nu numai în timpul vechiu și medieval, ci și în timpul modern și în prezent. Așa au fost în vechime ebioniții, monarhienii și arienii; în evul mediu catarii și albigenzii; la începutul timpului modern anabapțiștii și socinienii și în prezent raționaliștii. Toate aceste feluri de eretici învață — cu mici diferențe de formă — că Fiul n'ar fi Dumnezeu adevărat, sau deoființă și deopotrivă cu Tatăl, ci ar fi, sau Dumnezeu în înțelesul mai larg sau impropriu al cuvântului, sau o creatură și în tot cazul mai mic decât Tatăl.

a) *Sfânta Scriptură*, exprimă cu deplină claritate dumnezeirea Fiului. Astfel în V. Testament, Psalmul 2 înfățișează pe Mesia pronunțând cuvintele: «*Zisa-a Domnul către mine: Fiul meu ești tu, eu astăzi te-am născut*», care se clarifică și mai mult de Psalmul 109, unde Dumnezeu Tatăl zice către Fiul: «*Din pântece mai înainte de Luceafăr te-am născut*».

În noul Testament, sfântul evanghelist Ioan scrie în prologul Evangheliei sale: «*La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul*». Când sfântul Petru face, în numele tuturor apostolilor, mărturisirea: «*Tu ești Christos, Fiul lui Dumnezeu celui viu*», Mântuitorul întărește spusele lui, zicând: «*Fericit ești, Simone, fiul lui Iona, că trup și sânge nu ți-au descoperit ție aceasta, ci Tatăl meu care este în ceruri*» (Mat. 16,16). Tot afirmativ răspunde Mântuitorul și arhiereului Caiafa, când aceasta-i adresează cuvintele: «*Juru-te pe Dumnezeu cel viu, să ne spui, de ești tu Christosul, Fiul lui Dumnezeu celui viu*» (Mat. 26,63). Din aceste locuri și din multe altele, în care Iisus este numit Fiul lui Dumnezeu, rezultă că el este Dumnezeu adevărat, pentru că fiind fiu adevărat al lui Dumnezeu, și Dumnezeu adevărat. La această concluziune ne conduc expresiunile: Fiu adevărat, Fiu propriu, Fiu unul născut, Fiu iubit al lui Dumnezeu și petrecător în sânul Tatălui.

Afară de aceasta găsim în Noul Testament o mulțime de pasagii în care Fiul este numit deadreptul Dumnezeu și i-se ascriu atribute sau însușiri dumnezești. Astfel dumnezeescul Pavel îl numește Dumnezeu, când zice: «*Mare este taina dreptei credințe, Dumnezeu s'a arătat în trup*» (I Tim. 3,16). Tot el îi

atribue natură dumnezească, scriind Filipenilor: «Să fie în voi acelaș cuget care era în Iisus Christos, care în chipul lui Dumnezeu fiind, n'a socotit răpire a fi întocmai cu Dumnezeu, ci s'a micșorat pe sine chip de rob luând»... (2,6—7). Mântuitorul însuș se numește pe sine: egal și consubstanțial cu Tatăl: «Totce face Tatăl, face și Fiul asemenea» (Ioan 5,19); «Eu și Tatăl una suntem» (Ioan 10,30); «Celce mă vede pe mine, vede pe Tatăl» (Ioan 14,9); etern: «Eu sunt alfa și omega, începutul și sfârșitul» (Apoc. 21,6); «Adevăr zic vouă, mai înainte de a fi fost Avraam, sunt eu» (Ioan 8,56); Și acum preamărește-mă, Părinte, cu mărirea pe care am avut-o la tine mai înainte de a fi lumea» (Ioan 17,5); omniprezent: «Ori unde vor fi doi sau trei adunați în numele meu, voi fi și eu în mijlocul lor» (Mat. 18,20); atotputernic: «Datu-mi-s'a toată puterea în cer și pe pământ»... (Mat. 28,18); apoi își atribue închinare dumnezească: «Toți trebuie să cinstiască pe Fiul, precum cinstesc pe Tatăl; celce nu cinsteste pe Fiul, nu cinsteste pe Tatăl care l-a trimis» (Ioan 5,23), etc. etc.

În Sfânta Scriptură se găsesc și locuri din care s'ar părea că Fiul nu este egal și consubstanțial cu Tatăl și că deci n'ar fi Dumnezeu. Astfel sunt însăși cuvintele Mântuitorului: «Tatăl meu este mai mare decât mine» (Ioan 14,28); «Fiul nu poate să facă dela sine nimic, ci numai ceea ce vede la Tatăl» (Id. 5,19); «Iar despre ziua aceea (a judecării) și ceasul acela nu știu nici îngerii din ceruri, nici Fiul, ci numai Tatăl» (Marcu 13,32); «Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentruce m'ai lăsat?» (Mat. 27,46), etc. etc. Pe aceste locuri s'au și sprijinit ereticii cari au combătut dumnezeirea Fiului, sau cari au învățat subordonarea lui față de Dumnezeu Tatăl, dar ele nu se raportă la na-

tura sau firea dumnezească, ci numai la cea ome-
nească din persoana Mântuitorului și ca atare nu
probează nimic în contra dumnezeirii Fiului.

b) *Sfânta Tradițiune* mărturisește asemeni și apără
cu tărie dumnezeirea Fiului. Astfel toate simboalele
și mărturisirile de credință vechi, toți părinții și scri-
torii bisericești sunt o dovadă deapururi vie a dum-
nezeirii lui Christos. Practica bisericii de a exclude
din sânul său, sau a excomunica pe cei cari tăgă-
duiau dumnezeirea Fiului, este asemeni o dovadă
elocventă, iar mărturisirile mucenicilor, cari au pe-
cetluit cu sângele credința lor, sunt cea mai convin-
gătoare dovadă despre aceasta. Astfel sfânta muce-
niță **Donata** (+ 200) zice muncitorilor săi: «*Nol*
(creștinii) cinstim pe Cezarul, dar ne temem și ne în-
chinăm lui Iisus Christos, care este adevăratul Dum-
nezeu». Deasemeni sfântul **Marțial** — cel mai tânăr
din cei 7 fii ai sfintei mucenice Felicia (+ 150) —
zice muncitorului său: «*O! Când ai ști, ce chinuri sunt*
rezervate închinătorilor la idoli! Dumnezeu însă în-
târzie a deslăntui mânia sa asupra voastră și a idoli-
lor voștri; dar toți cari nu mărturisesc, că Christos
este adevăratul Dumnezeu, vor fi trimși în focul
de veți».

Avem, în sfârșit, și mărturii ale scriitorilor păgâni
și iudei: **Pliniu cel tânăr**, proconsulul Bitiniei, scrie
împăratului Traian, că «*creștini se adună la răsări-*
tul soarelui și cântă imne în cinstea lui Christos, ca
a unui Dumnezeu». — **Impăratul Adrian** scrie că:
«*unii din locuitorii Alexandriei adoră pe Serapis, iar*
alții pe Christos». **Lucian** ia în derâdere pe creștini,
că se închină unui om răstignit în Palestina și că din
cauza lui nu se mai închină zeilor păgâni. **Cels** sati-

rizează pe creștini pentru credința lor, *că Dumnezeu a venit în lume, s'a născut, s'a răstignit, ceea ce ar însemna că Dumnezeu se schimbă*. Iudeul Trifon — din dialogul sfântului Justin — *declară de imposibil ca Dumnezeu să se fi făcut om, cum cred creștinii*. Aceste dovezi indirecte ne arată că creștinii primelor veacuri socoteau în unanimitate pe Christos de Dumnezeu.

3. *Dumnezeirea Sfântului Duh*. Ca și dumnezeirea Fiului, tot astfel și dumnezeirea Sfântului Duh — și prinurmă și egalitatea și consubstanțialitatea lui cu Tatăl și cu Fiul — a fost contestată de *pneumatohi*, în veacu IV și de *unitari și raționaliști* în timpul modern și prezent. Pnevmatohii învățau că Duhul Sfânt n'ar fi Dumnezeu în adevăratul înțeles al cuvântului și că ar fi mai mic decât Tatăl și decât Fiul, iar unitarii și raționaliștii susțin că ar fi numai o însușire a lui Dumnezeu, iar nu o persoană dumnezească.

Atât în Sfânta Scriptură însă, cât și în Sfânta Tradițiune, avem destule dovezi despre personalitatea și dumnezeirea Sfântului Duh.

a) *Sfânta Scriptură* numește pe Sfântul Duh Dumnezeu: «*Pentruce a umplut Satana inima ta — zice sfântul apostol Petru lui Anania — ca să minți Duhului Sfânt?... N'ai mințit oamenilor, ci lui Dumnezeu*» (Acta 5.1—4). Ii atribue apoi natură dumnezească: «*Iar când va veni Mângâitorul, pe care-l volu trimite dela Tatăl, Duhul adevărului, care din Tatăl purcede, acela va mărturisi de mine*» (Ioan 15.26) și-l socotește deopotrivă cu Tatăl și cu Fiul, cum se vede din porunca pentru botez: «*Mergând, învățați toate neamurile...*» și din binecuvântarea apostolică:

«Darul Domnului nostru Iisus Christos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl...»

I-se atribue însuși dumnezeiești și anume :

Atotștiință: «Iar când va veni acela, Duhul adevărului, vă va povățui spre tot adevărul... și cele viitoare vă va vesti» (Ioan 16,₁₃); «El vă va învăța toate și vă va aduce aminte toate câte v'am spus» (Id. 14,₂₆).

Mărire dumnezească: «Adevăr zic vouă, că toate păcatele ce le vor face fiii oamenilor și toată blasfemia ce vor rosti se va ierta lor, dar dacă cineva va blasfema împotriva Sfântului Duh, nu i-se va ierta niciodată și va fi vinovat de un păcat veșnic» (Marcu 3,₂₈).

Atotputernicie. Sfântului Duh se atribue tot felul de daruri ce se revarsă asupra credincioșilor, ca d. p. darul înțelepciunii, al științei, al credinței al vindecării boalelor, al facerii de minuni, al profeției, etc., ceea ce însemnează că, putând da atâtea daruri, este atotputernic, etc.

I-se atribue în sfârșit lucrări dumnezeiești, ca d. p.

Participare la crearea lumii și renașterea spirituală: «Cu Cuvântul Domnului cerurile s'au întărit și cu Duhul gurii lui toată puterea lor». (psalm 32,₆); «De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea intra în împărăția lui Dumnezeu» (Ioan 3,₅).

Putere providențiatoare și mai ales împărțirea harului: «Trimite-vei Duhul tău și se vor zidi și vei înnoi fața pământului» (psalm 103,₃₀). «Luați Duh Sfânt, cărora veși ierta păcatele, se vor ierta.....» (Ioan 20,₂₂); «Luați aminte de voi și de turma în care Duhul Sfânt v'a pus episcopi, ca să păstoriți biserica Domnului, pe care a răscumpărat-o cu sângele său» (Acta 20,₂₈); etc. etc.

În Sfânta Scriptură se găsesc locuri din care s'ar părea că Sfântul Duh nu este Dumnezeu adevărat. Așa d. p. următoarele cuvinte ale Mântuitorului par a nega Sfântului Duh atotștiința: «*El nu va vorbi dela sine, ci câte va auzi va spune*» (Ioan 16,13). Aci este însă vorba de acțiunea Sfântului Duh în lume după înălțarea Mântuitorului la ceruri și pentru că această acțiune a fost o continuare a operii Mântuitorului la ceruri, de aceea s'a zis că Sfântul Duh nu va vorbi dela sine. Tot asemeni și cuvintele: «*Nimeni nu cunoaște pe Tatăl fără numai Fiul, nici pe Fiul fără numai Tatăl*» (Mat. 11,27) nu esclud pe Sfântul Duh dela atotștiința dumnezeirii, după cum nici cuvintele: «*Celece sunt ale lui Dumnezeu, nimeni nu le știe fără numai Duhul lui Dumnezeu*» (I Cor, 2,11) nu esclud pe Fiul dela atotștiință. În fine nu e o subordonare a Sf. Duh față de Fiul în acele locuri în care el se numește Duhul Fiului, sau în care se condiționează de el, ori se reprezintă ca continuator al operei sale mântuitoare.

b) *Sfânta Tradițiune* dă asemeni mărturii destul de numeroase și puternice despre dumnezeirea Sfântului Duh prin practica botezului, doxologia cea mică, Lumină lină și simboalele de credință, în care Sfântul Duh este numit Dumnezeu adevărat, deopotrivă cu Tatăl și cu Fiul, precum și prin atestațiunile părinților bisericești și condamnarea ereziei lui Macedonie, care tăgăduia dumnezeirea Sfântului Duh.

Fiecare din persoanele Sfintei Treimi fiind dar Dumnezeu, urmează că și toate trei sunt Dumnezeu și că sunt deopotrivă în mărire și putere și de aceeași ființă sau substanță, pentru care și fac un Dumnezeu în trei persoane, iar nu trei Dumnezei.

Atributele speciale ale persoanelor Sfintei Treimi.

Afară de însușirile pe care persoanele Sfintei Treimi le au în virtutea deoființimii sau consubstanțialității, cum sunt: atotputernicia, omniprezența, atotștiința, veșnicia, immutabilitatea, etc. fiecare din ele mai are și *însușiri particulare, deosebitoare sau personale*, adică însușiri prin care se deosebesc una de alta.

Aceste însușiri sunt de două feluri: 1) unele care se raportează la însăși persoanele dumnezeiești în sine și 2) altele care exprimă acțiunea lor în afară. Cele dintâi se numesc *interne*, cele de al doilea *externe*.

1. *Însușirile personale interne ale lui Dumnezeu Tatăl* sunt de două feluri: Unele care se raportează numai la persoana sa și care sunt: însușirea de a fi *fără început și de a nu fi născut sau cauzat*; altele care privesc raportul său față cu celelalte două persoane ale Sfintei Treimi și anume: față de Fiul însușirea de *tată*: «*Fiul meu ești tu, eu astăzi te-am născut*», (psalm 2,7), și față de Sfântul Duh de *trimițător, purcezător*: «*Duhul adevărului, care din Tatăl purcede*» (Ioan 15,26).

Ca *însușire externă* se atribuie Tatălui în chip special *creațiunea*.

2. *Însușirea personală internă a Fiului* este *nașterea pasivă*, adică însușirea de a fi născut din veci din Tatăl. Că această naștere nu este ca cea trupescă, nu mai încapă nici o îndoială, pentru că Dumnezeu este spirit absolut, dar în ce constă ea, este cu neputință de priceput. Părinții bisericești au asemănat-o

cu nașterea gândirii din minte sau cu aprinderea unei lumini dintr'alta.

Ca însușire externă se atribue Fiului mântuirea.

3. *Insușirea personată a Sfântului Duh este purcederea pasivă, adică însușirea de a fi purces din Tatăl: «Iar când va veni Mângâitorul, pe care-l voi trimite dela Tatăl, Duhul adevărului care din Tatăl purcede, acela va mărturisi de mine» (Ioan 15,26).* De bună seamă că e deosebire între naștere și purcedere, dar care este sau în ce constă această deosebire, Mântuitorul n'a spus-o, iar sfinții părinți au declarat-o mai presus de pricepere, cum zice sfântul Ioan Damasceanu: «*Fiul este din Tatăl prin naștere, iar Sfântul Duh, deși tot din Tatăl, dar nu prin naștere, ci prin purcedere. Și deși știm că este deosebire între naștere și purcedere, totuș în ce constă această deosebire și ce este nașterea Fiului și purcederea Sfântului Duh, nu știm.*»

Ca și nașterea Fiului, tot astfel și purcederea Sfântului Duh este din veșnicie.

De purcedere trebuie a deosebi *trimiterea în lume* a Sfântului Duh dela Tatăl prin Fiul, trimitere care s'a făcut după înălțarea Domnului Christos la ceruri.

Insușirea externă a Sfântului Duh este sfințirea.

Insușirile personale ale câtor trele persoanelor Sfintei Treimi sunt rezumate foarte bine în următoarele cuvinte ale simbolului zis *atanasian*: «*Tatăl nu este de nimeni creat, născut, ori făcut. Fiul este numai din Tatăl, nu făcut, nici creat, ci născut. Sfântul Duh este din Tatăl, nu făcut, nici creat, nici născut, ci purces.*»

Invățătura bisericii romano-catolice despre Filioque și combaterea ei.

1. Invățătura unanimă a bisericii ecumenice din primele opt veacuri este că Sfântul Duh purcede numai din Tatăl. Aceasta o adevăresc toate simboalele de credință, toate sinoadele ecumenice și unele din cele locale, cum și toți sfintii părinți.

Către sfârșitul veacului VI și anume în anul 589 se țină însă un sinod în *Toledo* (Spania) care introduse în simbol, după cuvintele: «*Și întru Duhul Sfânt, Domnul de viață făcătorul, care din Tatăl purcede*» adaosul «*și dela Fiul—Filioque*». Adaosul acesta fu făcut cu scopul de a atrage dela arianism la ortodoxie pe visigoți. Fiindcă arienii învățau că Fiul este mai mic decât Tatăl, episcopii spanioli ortodocși socotiră, că ar putea întoarce pe arieni dela rătăcirea lor, dacă ar învăța că și Fiul, iar nu numai Tatăl, purcede pe Sfântul Duh. Cu aceasta înlăturară arianismul, dar căzură într'o rătăcire nouă, nu mai puțin periculoasă. Rătăcirea pătrunse din Spania și în Galia. Niște călugări galicani, aflați în pelerinaj la locurile sfinte, prin anul 808, cântară într'o biserică din Ierusalim, Crezul cu adaosul «*și dela Fiul*». Călugării orientali se scandalizară cu drept cuvânt de această inovație și-i siliră să părăsiască Ierusalimul. Întorși în Apus, ei se plânseră papii, de celece li se întâmplaseră. Papa, în înțelegere cu Carol ce Mare, convocă un sinod la Aachen sau Aquisgranum, în anu 809. Sinodul găsi că adaosul «*și dela Fiul*» e bine făcut și supuse părerea sa aprobării scaunului papal. Papa Leon III puse să se graveze textul simbolului în grecește și latinește, fără adaosul «*Filioque*», pe

două table de aramă, care fură atârinate în biserica sfântului Petru, cu inscripția: «*Haec Leo posui amore et cautela orthodoxae fidei*». Aceasta însemna că papa dezaproba și osândia adaosul eretic dela simbol. Cu toate acestea, alți papi de mai târziu primiră și aprobară fără rezervă adaosul și astfel rătăcirea coprinsă în el se răspândi și generaliză în tot Apusul. Inșiși reformatorii Luther, Calvin și Zwingli n'au lepădat acest adaos, așa că până în ziua de azi atât papistașii cât și protestanții în genere se deosebesc de noi ortodocșii prin învățătura că Sfântul Duh purcede dela Tatăl și dela Fiul.

Decând au admis această rătăcire, teologii romano-catolici s'au silit și se silesc să facă dovada că aceasta ar fi învățătura cea dreaptă și că astfel ar fi învățat biserica întotdeauna.

În acest scop ei răstâlmăcesc Sfânta Scriptură și Sfânta Tradițiune.

2. În Sfânta Scriptură, Mântuitorul expune adevărata învățătură despre purcederea Sfântului Duh în cuvintele: «*Iar când va veni Mângâitorul, pe care voi trimite dela Tatăl, Duhul adevărului, care din Tatăl purcede, acela va mărturisi de mine*» (Ioan 15,26). Prin cuvintele «*pe care-l voi trimite dela Tatăl*» se înțelege trimiterea temporală în lume, despre care Mântuitorul vorbește la viitor, pentru că avea să se realizeze după înălțarea sa la ceruri. Acesta este adevăratul lor înțeles. Teologii apuseni zic însă: Deoarece Tatăl și Fiul sunt deoființă, cum zice Mântuitorul: «*Eu și Tatăl una suntem*», urmează că, dacă Sfântul Duh purcede din Tatăl, trebuie să purceadă și din Fiul. Dar ei se înșală cumplit, pentru că amestecă însușirile comune cu cele deosebitoare ale per-

soanelor Sfintei Treimi. — Apoi dacă am admite interpretarea lor, ar urma că Sfântul Duh nu purcesese încă în momentul când vorbea Mântuitorul, pecând biserica învață că purcederea Sfântului Duh e din veci. — În fine, ce rost ar mai avea cuvintele: «*care din Tatăl purcede*» din acelaș citat, dacă cele dintâi ar exprima purcederea Sfântului Duh?

b) Înțelegând că dovada scoasă prin interpretarea siluită a acestor cuvinte nu e probatoare, teologii apuseni au recurs la alta. Ei zic: De oarece Fiul poate trimite pe Sfântul Duh în lume, trebuie ca Sfântul Duh să purceadă din veci din Fiul, căci altfel acesta n'ar avea asupra lui acest drept. Raționamentul e însă cu desăvârșire fals și dacă l-am admite, ar trebui să admitem că și Fiul e născut din Sfântul Duh, deoarece și el se trimite în lume de Sfântul Duh, cum se vede din **cuvintele Mântuitorului**: «*Duhul Domnului peste mine, pentru care m'am uns, a binevesti săracilor m'a trimis*» (Luca 4,18).

c) La fel întortochiază teologii apuseni expresiunile: «*din al meu va lua*» și «*toate câte are Tatăl ale mele sunt*» din următorul citat: «*Încă multe am a vă spune, dar acum nu le puteți purta, când va veni însă acela, Duhul adevărului, vă va învăța tot adevărul, pentrucă nu va vorbi dela sine, ci câte va auzi va vorbi și cele viitoare vă va spune. Toate câte are Tatăl, ale mele sunt, pentru aceea am zis că din al meu va lua și va vesti vouă*» (Ioan 16,12-15). În aceste cuvinte, Mântuitorul făgăduiește ucenicilor săi, că Sfântul Duh va continua opera sa și-i va învăța tot adevărul, nu însă altfel, ci tot așa cum i-a învățat el. Această însemnează «*din al meu va lua*». El adaogă apoi că învățătura sa a primit-o, ca om dela Dum-

nezeu Tatăl, cum o spune altădată lămurit: «*Invățătura mea nu este a mea, ci a Celui ce m'a trimes pe mine, a Tatălui*» (Ioan 7,16). Acesta este înțelesul cuvintelor: «*Toate câte are Tatăl, ale mele sunt*», adică învățătura care era a Tatălui, a fost și a sa. Altfel încheierea: «*pentru aceea am zis, că din al meu va lua și va vesti vouă*», n'ar avea nici o noimă. Papistașii însă zic că «*din al meu va lua*» însemnează că Duhul Sfânt va lua ființă dela Fiul, adică purcede din el și că «*toate câte are Tatăl ale mele sunt*» au înțelesul că precum Sfântul Duh purcede din Tatăl, tot astfel purcede și din Fiul, pentrucă amândoi au aceleași însușiri. Ambele deducțiuni sunt însă cu totul false, cum rezultă din comparațiunea cu interpretarea de mai sus a acestui text, singura adevărată și admisă de sfinții părinți și chiar de unii teologi apuseni din evul mediu.

d) Numirea de «*Duhul Fiului*» (Galat 4,6) «*Duhul lui Christos*», (Rom. 8,9), care se întâlnește de câteva ori în N. Testament e luată de teologii apuseni iarăș în sensul că Sfântul Duh purcede și dela Tatăl și lela Fiul, căci, zic ei: Deoarece se numește «*Duhul Tatălui*», pentrucă purcede dela Tatăl, tot astfel, pentrucă se numește «*al Fiului*», trebuie să purceadă și dela Fiul. Dovadă că e așa — continuă ei — e că Fiul nu se numește niciodată «*al Duhului*» și nu se numește, pentrucă nu se naște din Duhul. — Numirea de «*Duhul Fiului*» și «*Duhul lui Christos*» se dă însă Sfântului Duh, pentrucă el e consubstanțial cu Fiul, cum este și cu Tatăl și pentrucă se trimite în lume de Fiul.

e) În fine cuvintele: «*Și acestea zicând, a suflat asupra lor și le-a zis: Luați Duh Sfânt, căroră veți*

lerta păcatele, lertate vor fi...» (Ioan 20,22), înfățișează după apuseni — în chip văzut — purcederea Sfântului Duh și dela Fiul. Aceasta este însă culmea rătăcirii și a impietății, căci dacă Sfântul Duh ar purcede dela Fiul, pentrucă el l-a împărtășit sfinților apostoli prin suflare, atunci ar urma ca a treia persoană a dumnezeirii să purceadă și dela apostoli, ba chiar și dela episcopi și preoți, cari, prin punerea mâinilor, au darul de a comunica pe Duhul Sfânt. La aceasta e de adăogat, că nici un părinte bisericesc n'a interpretat astfel aceste cuvinte.

În Sfânta Scriptură nu se găsește dar nici un temei pentru învățătura că Sfântul Duh purcede și dela Fiul.

3. *Sfânta Tradițiune* e deasemeni torturată de apuseni, dar fără folos, ca să dea mărturie în favoarea rătăcirii lor. Astfel :

a) *Simbolul zis atanasian* e primul lor refugiu; dar acest simbol datează abia de pe la începutul veacului VI și în textul grec n'are adaosul «și dela Fiul», care a fost introdus mai târziu în Apus.

b) *Sinodul III ecumenic din Efes* — zic ei — a condamnat simbolul lui Nestorie, în care se coprindea învățătura că Sfântul Duh purcede numai dela Tatăl și a aprobat deci indirect purcederea și dela Fiul. Sinodul a condamnat însă numai ce era eretic în învățătura lui Nestorie, nu și ce era ortodox.

c) *Epistola bisericii din Egipt către Nestorie*, aprobată de acelaș sinod, coprinde expresiunea: «*Sfântul Duh se revarsă din Fiul, ca și din Tatăl*», ceea ce însemnează — după apuseni — că purcede din Fiul; dar aci e vorba de trimiterea în lume a Duhului Sfânt de către Fiul.

d) *Anatematismul IX a lui Ciril în contra lui* . —

Nestorie — asemeni aprobată de acelaș sinod — zice că «*Sfântul Duh este propriu Fiului*», ceea ce ar fi iarăș — după logica apusenilor — o dovadă că Sfântul Duh purcede și dela Fiul; dar Ciril învață aci că Sfântul Duh e deoființă cu Fiul, iar nu ceva strein de el și cu ajutorul căruia făcea minuni, cum susținea Nestorie.

e) *Sinoadele din Toledo (589) și Aquisgranum (809)* au introdus și aprobat adaosul «*și dela Fiul*»; dar aceste sinoade n'au fost recunoscute de nici un sinod ecumenic și tocmai ele s'au făcut vinovate de recunoașterea formală a ereziei, că Sfântul Duh purcede și dela Fiul.

f) *Expresiunile: «Duhul Sfânt petrece în Fiul, odihnește în Fiul, se primește de Fiul, este icoana Fiului, își are izvorul în Fiul», etc.*, care se întâlnesc la mulți din părinții bisericești, exprimă — susțin apusenii — în chip indirect purcederea Sfântului Duh și dela Fiul; dar toate aceste expresiuni arată numai unitatea ființei Fiului cu a Sfântului Duh și nimic mai mult.

g) *Unii părinți bisericești, ca d. p. sfântul Grigore de Nisa și sf. Ioan Damasceanul* ar învăța că Sfântul Duh purcede dela Tatăl prin Fiul, adică prin mijlocirea Fiului, ceea ce ar însemna că purcede și dela Fiul; dar prepozițiunea *διὰ* din propozițiunea *Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ* are la acești părinți înțelesul de «*prin, mijlocirea*» numai când e vorba de trimiterea timporală a Sfântului Duh în lume, altfel are înțelesul de: «*deodată cu, împreună*», că adică Sfântul Duh purcede din veci din Tatăl «*deodată sau împreună cu Fiul*».

h) *În fine, sunt* — zic apusenii — *părinți bisericești cari învață precis că Sfântul Duh purcede și de*

la Fiul; dar ei n'au izbutit până acum să descopere nici un asemenea părinte bisericesc, decât numai dacă prin părinte bisericesc înțeleg pe teologii lor.

Așa dar atât Sfânta Scriptură cât și Sfânta Tradițiune condamnă rătăcirea apuseană despre purcederea Sfântului Duh și dela Fiul, rătăcire care-și are punctul de plecare și de razim numai în confundarea însușirilor comune cu cele personale sau deosebitoare ale persoanelor Sfintei Treimi.

4. Tot neîntemeiate și nepotrivite sunt și argumentele raționale pe care teologii scolastici le-au formulat pentru susținerea rătăcirii în care a căzut biserica de apus cu privire la această chestiune. Zădărnicia sforțărilor în orice direcțiune de a da aparență de adevăr rătăcirii papistase și osândirea lor a pronunțat-o de mai nainte **fericitul Augustin** în următoarele cuvinte: «*Invățații și marii cercetători ai Sfintei Scripturi n'au discutat până acum cu toată luarea-aminte și în amănunt despre Sfântul Duh, ca să se poată înțelege ușor însușirea lui personală, în virtutea căreia nu-l numim nici Fiu, nici Tată, ci Duh Sfânt... Totuși ei observă în predica lor, că Duhul Sfânt nu e născut din Tatăl, ca Fiul, pentru că unul este Christos; nu este din Fiul, ca un nepot al Părintelui atotate, ci tot ce este, datorește numai Tatălui, dela care sunt toate, pentru ca să nu admitem două principii necauzate, ceeace ar fi cu totul fals, absurd și eretic, iar nicidecum potrivit credinței sobornicești.*»

DUMNEZEU CREATORUL

Crearea lumii în general.

1. Dumnezeu este Creatorul lumii. Aceasta înseamnă, că el a făcut din nimic sau a chemat din ne-ființă la ființă totce există în afară de sine, adică lumea sau universul.

1. Invățătura că Dumnezeu a făcut lumea din nimic se întemeiază pe descoperirea dumnezească, se găsește numai în Sfânta Scriptură, e profesată de iudei și creștinii — dela cari au împrumutat-o și mahomedanii — și nu se întâlnește în nici o altă religie sau sistemă filosofică.

Celelalte religii și diferitele sisteme filosofice învățate despre origina lumii: a) *Sau* că lumea este o parte din Dumnezeu, ori că curge sau emană din el. Concepțiunea aceasta se numește *panteistă*. Așa învățată brahmanii și filosofii panteiști în genere, cum au fost; Giordano Bruno, Spinozza, Hegel, Fichte, Schelling, ș., a.; b) *Sau* că ea este făcută de Dumnezeu, dar nu din nimic, ci dintr'o materie eternă, ca și el. Această concepțiune se numește *dualistă* și a fost profesată de parsiști sau de adepții religiei lui Zoroastru și dintre marii filosofi de Plato și de școala lui, precum și de manihei și ginostici; c) *Sau* că lumea s'a făcut singură, ori a rezultat din tot felul de combinațiuni ale atomilor. Această concepțiune se chiamă *atomistă* sau *materialistă* și e profesată și propagată de materialistii și de necredincioșii în genere.

2. Fiind creată, *lumea nu este fără început și fără sfârșit*, adică veșnică, ci ea a fost făcută de Dumnezeu în timp sau deodată cu timpul — căci timpul nu este altceva decât unitatea de măsură a mișcării și deci a schimbărilor — și se va sfârși cândva. Dumnezeu singur e veșnic și altceva veșnic nu poate exista alături de el. Că lumea e făcută de Dumnezeu și că ea nu e veșnică ne-o spune Sfânta Scriptură prin cele dintâi cuvinte de pe cea dintâi pagină a ei: «*Intru început a făcut Dumnezeu cerul și pământul*» (Facere 1,1). «*Intru început*» înseamnă mai înainte de a fi existat ceva din ceea ce formează lumea, înainte de materie, deodată cu timpul. Exclamațiunea Psalmistului: «*Măi înainte de a se fi făcut munții și a se fi zidit pământul și lumea, din veac și până în veac Tu ești!*» (psalmul 89,2) și cuvintele Mântuitorului: «*Și acum mă proslăvește, Părinte, cu slava pe care am avut-o la tine înainte de a fi lumea*» (Ioan 17,5), arată limpede că numai Dumnezeu e veșnic și că lumea are un început. Numai planul pentru crearea lumii e veșnic, pentrucă e o nelegiuire a cugeta, că în mintea lui Dumnezeu ar exista într'un moment dat o idee pe care să nu fi avut-o din veci.

3. Scopul pentru care Dumnezeu a creat lumea este îndoit: a) cu privire la Creatorul însuș este manifestarea perfecțiunilor și în deosebi a bunătății sale, ceea ce e tot una cu proslăvirea sa, cum zice Psalmistul: «*Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor lui o vestește tăria*» (psalmul 18,1); b) cu privire la creaturi este binele și fericirea lor, în deosebi a celor înzestrate cu rațiune, a oamenilor: «*Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l stăpâniți*» (Facere 1,28). «*Atât de mult a iubit Dumnezeu lumea, încât și*

pe Fiul său unul-născut l-a dat (morții), pentru ca *ceice vor crede într'insui să nu piară, ci să aibă viață de veci*» (Ioan 3,16). Ambele scõpuri sunt astfel îmbinate, că atingerea unuia implică în sine în mod necesar și atingerea celuilalt: preamărind pe Dumnezeu, omul se simte fericit; adevărata fericire a omului este un imn de laudă și mulțumire adus lui Dumnezeu, este preamărirea sa.

4. Fiind opera lui Dumnezeu, ființa atotperfectă și atotbună, *creațiunea este și ea bună*. Sfânta Scriptură exprimă aceastã idee prin cuvintele Facerii: «*Și a văzut Dumnezeu că toate câte a făcut erau foarte bune*» (1,31)... Învățând că tot ce a făcut Dumnezeu este bun, biserica nu face pe Dumnezeu autorul răului, nici nu tăgăduște existența răului în lume, cum au făcut unii filosofi cari au căutat să explice origina răului (Leibnitz, optimiștii). Răul, atât cel fizic cât și cel moral, este — după învățătura bisericii — ceva real, dar nu e nici opera lui Dumnezeu, nici nu există din veșnicie ca principiu aparte, ci e opera omului care greșind — prin propria lui voință — s'a îndepărtat de Dumnezeu, izvorul oricărui bine și s'a făcut astfel cauza răului, de care suferă el în prima linie.

Când zicem că lumea este bună, nu înțelegem că este perfectă, că adică n'ar avea nici o lipsă. În deosebi lumea materială, fiind numai o treaptă către cea spirituală, urmează neapărat că nu poate fi perfectă. Imperfecțiunile din ea se completează însă prin perfecțiunile din lumea spirituală, așa că lumea este perfectă, dacă o privim în totul.

5. La opera creațiunii *au luat parte câte trele persoane Sfintei Treimi*, cutoatecă Tatăl se numește în chip special Creator. De aceea se zice d. p.: «*Să fa-*

cem om după chipul și asemănarea noastră» (Facere 1,26). Participarea Fiului la actul creațiunii o arată sfântul Evanghelist Ioan prin cuvintele: «*Toate printr'insul s'au făcut și fără de dânsul nimic nu s'a făcut din ce s'a făcut*», (1,3), iar despre Sfântul Duh zice Moisi: «*Și Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor*» (Facere 1,1).

6. Creațiunea coprinde două părți bine distincte: lumea spirituală sau nevăzută și lumea văzută, sau care cade sub simțuri.

Crearea lumii nevăzute.

1. Sub numele de lume nevăzută sau spirituală se înțeleg îngerii. Cuvântul «*înger*» (ἄγγελος) înseamnă «*sol, crainic, vestitor*». El nu ne arată dar ce sunt îngerii, ci numai ce funcțiune îndeplinesc ei, că adică fac cunoscut oamenilor voia lui Dumnezeu. În acest înțeles Sfânta Scriptură dă numele de înger și proorocilor, apostolilor, preoților și Mântuitorului însuș. Aceasta însă numai în sensul mai larg al cuvântului. În înțelesul mai restrâns sau propriu, se înțelege prin înger o ființă personală, de natură spirituală, superioară omului.

2. *Existența îngerilor* au tăgăduit-o în vechime sarduceii, iar în timpurile noi socinienii, raționaliștii și materialistii, dar despre adevărul existenței lor ne încredințează Sfânta Scriptură, care vorbește foarte des de îngeri, începând dela heruvimul pus să păziască cu sabia de foc la intrarea Edenului și până la cei șapte îngeri ai Apocalipsului. Prețutindeni ei sunt descriși ca ființe reale și faptul, că se face pome-

nire despre ei și în cărțile lui Moisi și în toate cărțile sfinte, scrise înainte de întoarcerea iudeilor din captivitatea babilonică, este o răsturnare a susținerii raționaliștilor, că iudeii ar fi împrumutat credința în îngeri dela persi, în timpul captivității. Rațiunea ne spune asemeni că trebuie să existe îngeri: Precum există o lume curat spirituală, tot astfel trebuie să existe și o lume curat materială. Precum apoi în lumea materiei există o mulțime infinită de ființe pe diferite trepte de perfecțiune, începând cu protozoarele și sfârșind cu omul — care, prin firea sa spirito-corporală, face trăsătura de unire între lumea văzută și cea nevăzută — tot astfel și în lumea spiritului trebuie să existe o serie infinită de ființe, începând cu îngerii inferiori și sfârșind cu Dumnezeu, spiritul absolut.

3. *Despre origina îngerilor*, biserica învață că ei nu emană din Dumnezeu — cum socotiau gnosticii — nici nu sunt făcuți din materie, ci sunt creați de Dumnezeu din nimic. Această idee o exprimă Sfânta Scriptură prin cuvintele Facerii: «*La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul*» (1.). Prin «*cer și pământ*» se înțelege lumea întreagă sau universul, ori cu alte cuvinte, tot ce e creat, prinurmare și îngerii. Despre cerul material știm apoi, că a fost creat în a doua zi a creațiunii, așa că prin cuvântul *cer* trebuie să înțelegem pe locuitorii cerului, adică pe îngeri ¹⁾. Tot din aceste cuvinte reiese că îngerii au fost creați de Dum-

---

1) Moisi nu vorbește lămurit ebreilor despre crearea îngerilor, cum n'a vorbit nici despre Sfânta Treime, de teamă că ebreii, neînțelegându-l, vor cădea în idolatrie.

nezeu înaintea tuturor celorlalte fapte, cum citim în cartea lui Iob: «*Când s'au făcut stelele, laudatu-m'au cu glas mare toți îngerii mei*» (38,7). «Se și cădea — zice sfântul Ioan Damasceanul — să fie făcută mai întâi firea rațională, după aceea cea sensuală și la urmă cea mixtă, adică omul».

4. *Natura îngerilor* este spirituală. Aceasta o spune Sfânta Scriptură direct: «*Nu sunt oare toți duhuri slujitoare, care se trimit spre slujire celorce vor să moșteniască mântuirea?*» (Evrei 1,14). Li se atribue apoi însușiri spirituale, rațiune și voință, căci se zice despre ei că văd fața lui Dumnezeu, că fac voia Tatălui ceresc, că preamăresc pe Dumnezeu, că se bucură de întoarcerea păcătoșilor, că doresc să cunoască tainele mântuirii, etc. Afară de acestea sunt socotiți superiori omului, atât ca putere și știință — căci se numesc «*puternici la virtute*» (psalmul 102,21) — cât și în orice altă privință, cum zice David: «*Ce este omul că-l pomenești, sau fiii oamenilor că-i cercetezi? Făcutu-l-ai cu puțin mai mici decât îngerii*» (psalm 8,5). Spiritualitatea îngerilor rezultă în sfârșit și din aceea că n'au trupuri, cum cântă biserica: «*N'au cunoscut când te-ai întrupat îngerii tăi cei fără de trup*». Neavând trup, ei sunt fără sex, nemuritori și n'au trebuință de mâncare, băutură, etc. ca ființele îmbrăcate în trup: «*La înviere (oamenii) nu se mărită, nici nu se însoară, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu din ceruri*» (Matei 22,30).

Dacă în Sfânta Scriptură se vorbește adesea despre arătări de îngeri sub forme văzute, nu urmează că ei au un trup oarecare, ci numai atunci când trebuie să se arate oamenilor, ei pot îmbrăca — cu invo-

irea lui Dumnezeu — o formă trupească, tot așa cum și Dumnezeu, când se arată oamenilor, ia o formă perceptibilă simțurilor. Tot astfel când se atribuie îngerilor: ochi, gură, buze, mâini, picioare, aripi, precum și limbă vorbită, se face numai în mod figurat. Dacă unii din sfinții părinți au atribuit îngerilor trup, au făcut-o sau în chip metaforic, sau pentru a arăta existența lor reală, ori pentru a exprima ideea, că ei nu sunt spirite absolute, ca Dumnezeu.

Deși sunt superiori omului, îngerii sunt totuși ființe mărginite, căci sunt creaturi. Astfel ei pot străbate spațiul cu iuteala gândului, dar nu pot fi într'un moment dat decât într'un singur loc, iar nu pretutîndeni, ca Dumnezeu. Ei cunosc mai bine ca omul cele prezente și viitoare, dar nu sunt atotștiutori. Fac lucruri pe care omul nu le poate face, dar minuni nu pot săvârși decât cu ajutorul lui Dumnezeu, etc.

5. *Numărul și ierarhia îngerilor.* Numărul îngerilor este foarte mare, pentru că în Sfânta Scriptură se vorbește de *tabere*, de *mii de mii*, de *întunerece*, de *cete* și de *legheoane de îngeri*. Nu toți îngerii sunt însă egali între ei, ci — după perfecțiunea și puterile cu care sunt înzestrați de la creațiune și după funcțiunea ce au de îndeplinit — se împart în mai multe categorii. S'au admis în general — după sfântul **Dionisie Areopagitul** — nouă cete de îngeri, împărțite în trei clase sau trepte :

1. Scaunele, Heruvimii, Serafimii ;
2. Stăpâniile, Domniile, Puterile ;
3. Ingerii, Arhanghelii și Incepătoriile.

Numele acestea ale cetelor îngeresti se găsesc și în Sfânta Scriptură. Ingerii din prima clasă sunt cei

mai superiori, cei cari stau mai aproape de Dumnezeu, iau cunoștință direct de voia și poruncile sale și le comunică celor din clasele inferioare.

6. *Starea morală a îngerilor și funcțiunea lor.* Ingerii au fost creați de Dumnezeu buni și înzestrați cu libertate, în virtutea căreia puteau înainta în perfecțiune și a se bucura de fericire deplină și veșnică. O parte din ei s'au și folosit în bine de libertate și au dobândit de la Dumnezeu privilegiul de a nu mai putea greși niciodată, pecând o altă parte a abuzat de libertate, a păcătuit și a căzut din starea originară de perfecțiune și fericire. Scopul creării lor — preamărirea lui Dumnezeu și împlinirea voiei lui, servind și de mijlocitori între Dumnezeu și om — nu l-au atins decât îngerii buni, acei cari n'au greșit. Funcțiunea îngerilor buni este dar față de Dumnezeu, de a-l preaslăvi, cunoscându-l, iubindu-l și împlinindu-i voia.

Față de oameni funcțiunea îngerilor buni constă în a le face cunoscut voia lui Dumnezeu, a-i îndemna spre totce e bine, a-i feri de rău și a le duce rugăciunile înaintea lui Dumnezeu, intervenind petru împlinirea lor. În vederea aceasta, biserica învață să ne rugăm lui Christos—Dumnezeu: *«Ingrădește-ne cu sfinții tăi, îngeri, ca cu mijlocirea lor fiind păziți și povățuiți, să ajungem la unirea credinței și la cunoștința slavei tale cei neapropiate»*. Biserica ne învață de asemeni, întemeindu-se pe Sfânta Scriptură, că fiecare om își are *îngerul său păzitor*. Aceasta o spune Mântuitorul în cuvintele: *«Vedeți, să nu disprețuiți pe vreunul dintre aceștia micii, că zic vouă că îngerii lor în ceruri pururea văd fața Tatălui meu celui din ceruri»* (Mat. 18.¹⁰). În sfârșit, fiecare împă-

răție, ținut și biserică își are îngerul său protector: «*Cele șapte stele* — zice Mântuitorul către sf. evanghelist Ioan — *sunt îngerii celor șapte biserici*» (Apocalips 1,20).

7. *Cinstirea sfinților îngeri*. Pentru că îngerii sunt ființe superioare omului, stau în apropierea lui Dumnezeu, sunt plăcuți lui și vin în ajutor oamenilor pentru săvârșirea a totce este bun și pentru dobândirea mântuirii, de aceea biserica învață că trebuie să-i cinstim sau venerăm în acelaș fel ca pe sfinți. Venerarea sfinților îngeri a avut loc întotdeauna în creștinătate, iar în sinodul VII ecumenic a fost stabilită și recunoscută în chip formal sau oficial.

Îngerii răi sau demonii.

Acei dintre îngeri cari au folosit în rău libertatea lor, răsvrătindu-se împotriva lui Dumnezeu din spirit de mândrie și cari din această cauză, au fost alungați din cer, se numesc *îngeri răi*. Numele acesta li s'a dat, pentru că ei nu vor și nu săvârșesc niciodată binele, ci numai răul. Precum îngerii buni nu pot face rău, tot astfel îngerii răi nu pot face bine, din cauza împietririi lor în rău. Afară de acest nume, ei se mai numesc: *demoni, draci, spirite rele, duhuri necurate*, iar căpetenia lor se numește: *Satan, Luțifer, Belzebug, Beliar*, etc.

Îngerii răi sunt ființe personale și reale, ca și îngerii buni. Despre ei și influența lor răufăcătoare asupra oamenilor se vorbește foarte adesea în Sfânta Scriptură și mai ales în Noul Testament, unde se vede că Mântuitorul a dus luptă înverșunată împotriva lor, izgonindu-i din trupurile oamenilor, pe cari poseseră stăpânire și mărgininu-le acțiunea.

Cât timp au rămas ei în starea originală, în care

fuseseră creați, nu se știe. În orice caz n'au căzut îndată după creare. Căzuseră însă înainte de crearea omului, căci știm că diavolului se datorește în prima linie căderea în păcat a primilor oameni. La aceasta face aluzie Mântuitorul când zice iudeilor: «*Voi sunteți fii ai diavolului și voiți să faceți voia tatălui vostru. Acela ucigător de oameni a fost dela început și în adevăr n'a stătut*» (Ioan 8,44).

Numărul demonilor este — ca și al îngerilor buni — foarte mare, pentru că în Sfânta Scriptură se vorbește de o întreagă împărăție a lor și de legheoane întregi. Intre ei există și deosebiri de trepte, căci Sfânta Scriptură amintește de căpetenii ale demonilor și vorbește de începătorii, domnii și stăpânii ale duhurilor rele. Dacă aceste deosebiri dintre ei se datoresc gradului lor de participare la actul răsvăririi împotriva lui Dumnezeu, sau treptei din care făceau parte înainte de cădere, nu se știe, pentru că revelațiunea dumnezească tace asupra acestui punct.

Fiind cu totul răi, voind și săvârșind numai răul, demonii se străduiesc să hotărască și pe oameni să facă răul și să-i piardă astfel sufletește, cum zice sfântul apostol Petru că: «*...Diavolul umblă ca un leu răcnind, căutând pe cine să înghită*» (I, 5,8). Ispitele lor se adresează de cele mai multe ori simțurilor, dar nu rare ori sunt îndreptate și asupra minții, infiltrându-i idei care zămislesc răul. Dacă omul este cu luare-aminte asupra sa, ispitele diavolului nu-i pot face nici un rău, pentru că ele nu pot constrânge voia liberă a omului, de care nici Dumnezeu nu se atinge. Mijloacele cele mai eficace pentru învingerea ispitelor sunt *rugăciunea* și *postul*, recomandate de Mântuitorul în cuvintele: «*Acest neam cu nimic nu poate*

fi scos, decât numai cu rugăciunea și cu postul» (Marcu 9,29).

Trebue să știm că diavolul nu ne poate ispiți decât cu învoirea lui Dumnezeu și că Dumnezeu îngăduie ispitele numai cu scopul de a ne oțeli în lupta împotriva răului și a ne face să stăruim în bine, asigurându-ne astfel mântuirea: «*Fericit bărbatul care răbdă ispita — zice sf. apostol Iacob — căci, lămurit făcându-se, va lua cununa vieții, pe care a făgăduit-o Domnul celorce-l iubesc pe dânsul*» (1,12).

Crearea omului.

Dupăce Dumnezeu a creat lumea spirituală sau nevăzută, a creat apoi și lumea materială sau văzută. Pentru aceasta a creat mai întâi materia cosmică, din care apoi — după cuvântul său — s'a făcut totce se vede, în 6 zile și într'o ordine treptată, începând cu lucrurile neînsuflețite și sfârșind cu omul. Trebuia ca omul să fie făcut la urmă, pentru două motive: a) pentrucă el întrunește în ființa sa atât elementele lumii materiale, cât și ale celei spirituale, din care cauză se mai numește și *microcosm*—lumea cea mică, și formează trăsătura de unire între ambele lumi; și b) pentrucă omul este ființa cea mai aleasă de pe pământ, regele lumii văzute și ca atare era firesc să fie create mai întâi lucrurile și ființele peste care avea să domniască în palatul în care avea să locuiască.

Crearea omului este descrisă de Moisi cu deamă-nuntul în următoarele cuvinte: «*Și a zis Dumnezeu: Să facem om după chipul și asemănarea noastră, ca să stăpâniască peștii mării, pasările cerului, anima-*

lele, tot pământul și tot ce se târește pe pământ. Și a făcut Dumnezeu pe om, după chipul lui Dumnezeu l-a făcut, bărbat și femeie i-a făcut și i-a binecuvântat, zicând: *Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l stăpâniți*» (Facere 1,26 urm.). În acest pasagiu se vorbește în general despre crearea omului, arătându-se, că el a fost făcut ca să fie stăpân al lumii văzute, că a fost făcut după chipul lui Dumnezeu și că dela început a fost făcut atât bărbatul cât și femeia.

În ce privește *chipul lui Dumnezeu în om*, biserica învață — cum zice sfântul Epifanie — că omul este în general creat după chipul lui Dumnezeu, dar nu precizează anume în ce constă sau ce este chipul lui Dumnezeu în om.

Trei sunt părerile emise de sfinții părinți în această chestiune :

a) Unii învață că chipul lui Dumnezeu în om sunt funcțiunile sufletești: inteligența, voința și simțămîntul, în virtutea cărora omul tinde către adevărul, binele și fericirea supremă, care este Dumnezeu ;

b) Alții întind chipul lui Dumnezeu și la trup, întrucât acesta este organul și instrumentul sufletului, fără de care sufletul n'ar putea exprima și valorifica înaltele sale însușiri ;

c) Alții, în fine, văd chipul lui Dumnezeu în prerogativa dată omului de a fi stăpânul lumii văzute. Se poate zice însă că această prerogativă este o urmare firească a sufletului rațional al omului, așa că rămâne de ales numai din primele două păreri.

Asemănarea cu Dumnezeu este, după unii din sfinții părinți, acelaș lucru cu chipul lui Dumnezeu în om. Cei mai mulți și mai cu yază sfinți părinți învață însă

că asemănarea cu Dumnezeu este aducerea la îndeplinire a chipului lui Dumnezeu, este virtutea și sfințenia, prin care omul se face într'adevăr asemenea cu Dumnezeu. Pecând dar chipul lui Dumnezeu a fost imprimat omului chiar prin creațiune, la asemănarea cu Dumnezeu se ajunge cu timpul, prin străduință din partea omului pe calea binelui. Aceasta rezultă din însuș referatul biblic despre crearea omului, căci Moisi pune în gura lui Dumnezeu, înainte de a crea pe om, cuvintele: «*Să facem om după chipul și asemănarea noastră*», după care zice: «*Și a făcut Dumnezeu pe om; după chipul lui Dumnezeu l-a făcut*». fără ca să adauge: «*și după asemănare*».

Ceva mai departe Moisi descrie apoi în chip special cum au fost făcuți cel dintâi bărbat și cea dintâi femeie. Despre bărbat zice: «*Și a făcut Dumnezeu pe om, luând țărână din pământ și a suflat în fața lui suflare de viață și s'a făcut omul suflet viu*» (Facere 2,7). Asemeni și despre femeie: «*Și a trimis Dumnezeu un somn peste Adam și a adormit și a luat una din coastele lui și a umplut cu carne locul ei și a făcut Domnul Dumnezeu, din coasta ce a luat din Adam, pe femeie*» (Facere 2,21).

Biserica a dat întotdeauna caracter istoric referatului lui Moisi despre crearea omului, adică l-a socotit ca o istorisire adevărată, iar nu ca un mit sau o ficțiune. Numai celece se referă la Dumnezeu le-a interpretat în chip spiritual. Ea învață dar, că trupul omului a fost făcut de Dumnezeu din pământ și anume cu totul în altfel de cum a fost făcute celelalte creaturi, căci pecând despre celelalte Moisi zice: «*Și a zis Dumnezeu să se*

facă....», despre om zice: «*Și a făcut Dumnezeu pe om, luând țărână din pământ*». Cu alte cuvinte, omul a fost făcut și după trup de Dumnezeu în chip nemijlocit.

Felul acesta deosebit de creare ne arată marea importanță a trupului omului în alcătuirea ființei sale. Trupul este instrumentul sufletului, organul său de manifestare și un prețios colaborator al lui. El vine de la Dumnezeu și va fi părtaș învierii și nemuririi după judecata de apoi. De aceea, el nu trebuie disprețuit și nesocotit — cum învățau gnosticii, manihei, neopitagoreii, neoplatonicii și budiștii, cari susțineau că e făcut din materia cea rea, îl numiau «închisoarea sufletului» și-l supuneau la tot felul de privațiuni și torturi — ci trebuie îngrijit și prețuit după cuviință. O altă rătăcire privitoare la origina trupului omenesc, este cea *evoluționistă* sau *darwiniană*, după care trupul omenesc ar fi rezultatul unei înfinite serii de transformări, cu alte cuvinte ar fi de origină animală. Până acum însă nu s'a dovedit pozitiv, că o ființă de un gen superior provine dintr'alta de gen inferior și evoluționismul e o simplă ipoteză științifică, a cărei temelie a început a fi zdruncinată de alte ipoteze.

Sufletul, a două parte constitutivă a ființei omenesti, a fost dat omului prin suflare dumnezească. Modul împărtășirii lui — deși descris antropomorfic — ne arată origina lui cu totul superioară trupului și tuturor lucrurilor create, natura lui deosebită de a materiei.

Fiind de origină dumnezească, sufletul omului este o substanță de sine stătătoare, imaterială, liberă și nemuritoare.

Desinestător este sufletul, pentru că este diferit de trup și poate exista singur, cum se zice în *Ecclasiast*: «*Și se va întoarce țărâna în pământ, precum a fost, iar sufletul se va întoarce la Dumnezeu care l-a dat*» (12,7). Acelaș lucru îl spune și *Mântuitorul*: «*Nu vă temeți de cei cariucid trupul, iar sufletul nu-l pot uicide, ci temeți-vă mai vârtos de acela care și trupul și sufletul poate să-l piardă în gheena*» (Mat. 10,28).

Imaterial, adică simplu sau necompus din părți, ori, cu alte cuvinte, spiritual, este sufletul întrucât este suflare dumnezească. De aceea i-se și dă adesea în *Sfânta Scriptură* numele de spirit, ca și lui Dumnezeu și *Mântuitorul* zice, că nu poate fi ucis, fiindcă e imaterial, simplu.

Liber este sufletul, pentru că este rațional și are puterea de a se hotărî în chip conștient într'un fel sau altul. Raționabilitatea și libertatea sufletului omenesc se vede limpede din viața primului om și din toată Dumnezeu a făcut și face pentru mântuirea oamenilor.

Pe primul om Dumnezeu l-a pus stăpân peste toate viețuitoarele pământului, cărora el le-a dat nume potrivite cu firea și apucăturile lor, ceea ce presupune nu-maidecât rațiune. Primului om și tuturor oamenilor în genere Dumnezeu le dă apoi sfaturi și porunci, a căror împlinire reclamă iarăș din partea omului atât rațiune, spre a le putea înțelege, cât și voie liberă, spre a le putea executa. Recompensele și pedențele, pe care Dumnezeu le prescrie, ca sancțiune a împlinirii sau neîmplinirii poruncilor sale, n'ar avea nici un rost, dacă omul n'ar fi liber, adică stăpân pe acțiunile sale. Atât de alese însușiri ale sufletului omenesc sunt rațiunea și libertatea, că mulți din sfinții

părinți le socotesc drept cele mai de căpetenie deosebiri între om și animal și dau omului numele de «*animal rațional*».

Nemuritor, adică nesupus pieirii sau distrugerii, este sufletul, pentru că este spiritual și imaterial sau simplu, adică necompus din părți, în care să se poată desface și deci nimici. În virtutea acestei însușiri, sufletul trăește și după despărțirea lui de trup și va trăi în veci împreună cu trupul, după judecata de apoi, fiind părtaș fericirii sau muncilor de veci.

Sfânta Scriptură confirmă direct nemurirea sufletului, când afirmă că sufletul e nemuritor și indirect, oridecâteori amintește despre viața viitoare sau veșnică, care n'ar fi veșnică, dacă sufletul ar fi muritor. Astfel când *Mântuitorul* zice: «*Și vor merge aceștia în munca de veci, iar dreptii în viața de veci*» (Mat. 25,⁴⁶), presupune ca ceva de sine înțeles că sufletul trăește în veci, adică e nemuritor.

Toate popoarele vechi și noi, culte și barbare ori sălbatice, au crezut și cred în nemurirea sufletului și au manifestat această credință sub diferite forme, unele josnice și grosolane — ca d. p. sălbaticii cari pun pe mormânt mâncare sau înjunghie la înmormântarea șefilor lor femei, sclavi, cai, câini, le pun în mormânt arme, podoabe, etc. crezând că sufletele au aceleași trebuinți ca în viața pământească — altele înalte și spirituale, cum sunt la iudei și creștini.

Nemulțumirea omului de totce e material și trecător și setea sau dorința lui de o fericire deplină și veșnică, care nu se poate atinge aci pe pământ, e o altă dovadă despre nemurirea sufletului.

Omul constă dar din trup material și din suflet imă-

terial. Trupul și sufletul sunt cele două elemente care alcătuiesc ființa sa. Dacă în unele locuri din Sfânta Scriptură — ca d. p. 1 Cor. 15,⁴⁵; Evrei 4,¹²; I Tesal 5,²³ — se vorbește despre «suflet» și «spirit», ceea ce ar părea că duce la admiterea a trei elemente constitutive ale ființei omenești și anume: trupul, sufletul și spiritul, trebuie să știm că expresiunile suflet și spirit sunt socotite sau sinonime, sau arată două puteri sau laturi diferite ale firii spirituale a omului: viața inferioară, organică, sau animală și viața superioară, spirituală. *Dihotomia* sau părerea că omul constă numai din două elemente — trup și suflet sau spirit — este singura admisă de biserică, pecând *trihotomia*, adică părerea că omul constă din trei elemente — trup, suflet și spirit — a fost condamnată de sinodul III ecumenic odată cu erezia apolinaristă, care se baza pe ea. Rătăcirea trihotomistă a fost profesată de unii filosofi din vechime, ca **Pitagora**, **Plato** și **Plotin**. Descrierea biblică a creării omului arată lămurit că Dumnezeu a făcut pe om din două, iar nu din trei, elemente constitutive.

Crearea femeiei din coasta bărbatului este dovada indiscutabilă, că alcătuirea ființei ei este întocmai aceeași cu a bărbatului. Dumnezeu a făcut pe femeie din coasta bărbatului, ca să arate legătura intimă ce trebuie să fie între amândoi și că ființa unuia se întregeste printr'a celuilalt. Numai astfel — ca bărbat și femeie — putea omul să-și ajungă scopul existenței sale: de a crește, a se înmulți și a stăpâni pământul. Binecuvântarea lor din partea lui Dumnezeu pentru ajungerea acestui scop este binecuvântarea mij-

Iocului de atingere a scopului, adică binecuvântarea vieții conjugale, a căsătoriei și așezarea ei ca taină și normă firească a vieții omenești.

Starea originală a omului și căderea lui (păcatul original).

1. Așa cum ieșise din mâinile Creatorului, cel dintâi om era perfect. Perfectiunea sa nu trebuie luată însă în sens absolut, ci numai relativ, căci absolut perfect, adică fără nici un fel de scădere, este singur Dumnezeu.

Perfect era primul om din punct de vedere intelectual, pentru că mintea-i era luminată, dreaptă și ferită de rătăcirii, cum rezultă din faptul că a pus nume potrivite tuturor animalelor, că a înțeles drept poruncile lui Dumnezeu, cu care sta în cea mai strânsă legătură și că a cunoscut atât pe Dumnezeu, pe cât îi era de trebuință, cât și lucrurile din natură.

Perfect era și din punct de vedere moral, pentru că inima lui nu inclina spre nimic rău, nu doria nimic nepermis, ci era mișcată de porniri nobile și afla mulțămire numai în împlinirea poruncilor dumnezeiești, iar voința era supusă întru totul rațiunii și — deși putea inclina și spre rău, dovedind astfel libertatea sa — săvârșia în chip statornic numai binele.

Perfect era în sfârșit primul om și din punct de vedere fizic, pentru că trupul îi era sănătos, robust, plin de putere. Nici o slăbiciune, nici o durere, nici o suferință nu-l atinsese și n'avea să-l atingă niciodată și

de aceea și trupul era destinat pentru nemurire, ca și sufletul.

Unele din aceste perfecțiuni, precum: mintea luminată, inima curată, voința ordonată și trupul sănătos țineau de însăși firea omului, adică erau însușiri ale lui, fără de care nu ni l-am putea închipui și n'ar fi fost superior celorlalte viețuitoare de pe pământ. Altele, precum: nemurirea trupului și desăvârșita armonie dintre trup și suflet, erau perfecțiuni care nu țineau de firea omului, ci-i erau date în dar de Dumnezeu.

Aceste perfecțiuni — cum am mai spus — erau numai relative și, dacă am putea zice așa, mai mult în principiu sau virtuale, adică ele nu erau pe deplin dezvoltate și atât de puternice încât omul să nu le mai poată pierde. La aceasta avea să ajungă el numai prin exercițiul continuu, prin neîntrerupta punere în practică a înaltelor însușiri cu care era înzestrat. Astfel mintea era luminată și posedea multe cunoștințe, totuș nu era în totul luminată și nu posedea toate cunoștințele în chip desăvârșit, putea însă să ajungă la aceasta în scurtă vreme.

Inima și voința nu înclinau spre nimic rău, așa că omul era cu totul strein de păcat, dar această stare de curăție morală nu se poate asemăna cu a unui sfânt, care a ieșit biruitor din lupta împotriva răului, ci cu starea de nevinovăție a copilului care n'a cercat încă răul. Aceasta o arată Sfânta Scriptură prin cuvintele: *«Si Adam și Eva erau goi și nu se rușinau»* (Facere 2, 25). *«Nu se rușinau — zice fericitul Augustin — nu pentru că goliciunea nu le-ar fi fost cunoscută, ci goliciunea nu era rușinoasă pentru ei, pentru că sensualitatea nu mișcase nici o poftă împotriva voinții*

lor». Cu timpul însă prin practicarea continuă a virtuții și prin darul lui Dumnezeu, omul avea să ajungă la acel grad de perfecțiune, să nu mai poată păcătui.

Tot astfel și trupul era nemuritor în înțelesul că omul avea puțință, dacă asculta în totul și întotdeauna de Dumnezeu, să fie nemuritor și după trup, iar nu în înțelesul că nu putea să moară. *«Trupul omului până la căderea în păcat putea să se numiască într'o privință muritor și într'alta nemuritor — zice fericitul Augustin. — Muritor, pentru că putea să moară; nemuritor, pentru că putea să nu moară. Căci una este a nu putea să mori, cum a făcut Dumnezeu pe unele ființe nemuritoare (îngerii) și alta a putea să nu mori, cum a făcut Dumnezeu pe primul om. Aceasta (nemurirea) avea să i-se împărtășiască lui de pomul vieții, iar nu de organizațiunea firii sale. De aceea, îndatăce a păcătuit, a fost îndepărtat de pomul vieții, ca să poată muri; așa că dacă n'ar fi păcătuit, ar fi putut să nu moară. Astfel omul a fost muritor după însușirea firească a trupului său și nemuritor prin grația Creatorului».*

Numai cu aceste însușiri, omul nu și-ar fi putut însă ajunge ținta sau scopul existenței sale: preaslăvirea lui Dumnezeu și fericirea sa, ci cel mult și-ar fi putut asigura un loc de frunte pe pământ, fără să se poată înălța la vrednicia de fiu al lui Dumnezeu și la asemănarea cu el. De aceea omul avea neapărată trebuință de grația sau harul dumnezeesc, fără de care creaturile nu pot face nimic bun. *«Dacă îngerului sau omului — zice fericitul Augustin — nu li s'ar fi dat îndată după creare ajutorul lui Dumnezeu, ei ar fi căzut . . . dar nu prin vina lor . . . ci din cauză că le-ar*

fi lipsit ajutorul (harul), fără de care ei nu pot rămâne în cele bune». Dumnezeu a dat într'adevăr acest dar sau ajutor primului om și în virtutea lui s'au născut în sufletul omului credința, nădejdea și dragostea, prin care el a fost în cea mai strânsă legătură și împărtășire vie și neîntreruptă cu Dumnezeu.

Din acest har supranatural sau din împărtășirea cu Dumnezeu — ceea ce era urmarea harului — a decurs și cea mai bună întrebuințare a celorlalte perfecțiuni sau însușiri cu care era înzestrat omul, așa că el era cu adevărat drept și sfânt. Pentru acest cuvânt harul supranatural, acordat de Dumnezeu primului om, s'a numit *har sau grație sfintitoare*.

Pe lângă toate aceste bunuri cu care Dumnezeu a hărăzit pe cel dintâi om, i-a mai dat încă unul și a nume l-a așezat într'o grădină frumoasă, plină de tot felul de pomi și flori, numită Eden sau Paradis (Facere 2.¹⁵). Pământul acestei grădini, care servia de locuință omului, era foarte productiv, așa că omul își agonisise cele necesare traiului fizic printr'o muncă ușoară și plăcută.

Aflându-se în posesiunea atâtor bunuri morale și materiale, primul om era pe deplin fericit.

Cu privire la starea originală a primului om învățătura romano-catolică și protestantă se deosebesc de a bisericii noastre. *Romano-catolicii* susțin că nici una din însușirile alese sau perfecțiunile primului om din starea originală nu era proprie firii lui, ci toate îi erau dăruite de Dumnezeu pe deasupra, sau ca un supliment¹⁾ iar *protestanții* pretind dimpotrivă, că

1) Vezi *Teologia dogmatică specială*, vol. I a teologului român unit V. Suciu, din *Balj și Grundzüge der katholischen Dogmatik* de L. Atzberger, profesor în München. „Biserica catolică

toate erau proprii firii omului, sau naturale și nimic supranatural. Biserica noastră învață că parte din ele erau naturale, parte supranaturale. Vederile acestea diferite duc la concluziuni cu totul diferite în chestiunea căderii primului om sau a păcatului original și a urmărilor lui și în chestiunea mântuirii.

II. Dumnezeu a voit să pună la încercare puterile morale ale primului om, pentru ca să-i dea prilejul să și-le întărească prin practică și să ajungă astfel la acel grad și fel de perfecțiune de a nu putea păcătui niciodată. În acest scop i-a poruncit ca din toți pomii Edenului să mănânce, numai din «pomul cunoștinței binelui și a răului» să nu mănânce, adăogând că *«îndată ce vei mânca, vei muri»* (Facere 2, 16).

«Pomul cunoștinței binelui și a răului» se numia astfel, pentru că gustând din fructele lui, omul avea să cunoască prin propria-i experiență, ce este bine și ce este rău. *«Să cunoască — cum zice Augustin — binele din care căzuse și răul în care căzuse»*. Acest pom a fost fără îndoială real, ca și «pomul vieții», iar nu ceva spiritual — cum au socotit unii din sfinții părinți — și nu fructele lui prin ele înșile aveau proprietatea de a pricinui moartea, ci nesocotirea poruncii dumnezeiești de a nu mânca din ele, a avut acest efect.

---

lică... învață că oamenii cei dintâi n'au fost creați în starea în care ne naștem noi astăzi, ci au fost înzestrați cu *«sfințenie și dreptate»*, prin care au fost ridicați în *«statul supranatural»* și pe lângă aceea au mai fost înzestrați și cu *«darul nemuririi și al scutirii de concupiscentă»*, sau au fost scutiți de lupta dintre minte și trup. Dar pentru aceea *«darurile acestea n'au fost datorite naturii omenești, așa că pierzându-le proto-părinții prin păcat, nu s'a stricat și natura omenească»* (Suciu, op. cit. pag. 319).

Porunca aceasta era ușor de împlinit, pentru că omul avea în ajutorul său, pe lângă firea sa rațională și morală, și harul lui Dumnezeu, care-i înlesnea împlinirea. La dispoziția sa stau apoi fructele tuturor pomilor Edenului și numai ale acestui singur pom îi erau interzise.

Porunca trebuia împlinită, pentru că ea cuprindea întreaga voință a lui Dumnezeu exprimată față de om și omul primise dela Dumnezeu atât de mari și numeroase binefaceri, încât nu trebuia să șovăiască nici o clipă. De împlinirea sau neîmplinirea acestei porunci atârna apoi întreaga soartă viitoare a omului: împlinirea avea să-i aducă perfecțiunea îngerească, de a nu mai putea păcătui și să-i păstreze pentru totdeauna bunurile cu care fusese hărăzit, iar neîndeplinirea avea să-i atragă pierderea tuturor bunurilor în posesiunea căroră se afla.

Cu toate acestea, omul n'a ascultat de porunca lui Dumnezeu, ci a mâncat din fructele pomului oprit și anume mai întâi femeia și după aceea bărbatul. Indemnul le-a venit din afară, dela diavol, care — pismuind fericirea lor — a luat formă de șarpe și a izbutit să înduplece pe femeie să calce porunca dumnezească, dășteptând în inima ei mai întâi neîncrederea în Dumnezeu și apoi dorința orgolioasă de a se face imediat asemenea cu el (Facere 3,1—7).

Că șarpele, care a amăgit pe strămoșii neamului omenesc, este însuș diavolul, care a luat chip de șarpe, se vede limpede din cuvintele Mântuitorului care-l numește «*ucigător de oameni din început*» (Ioan 8,44) și din Apocalips, unde se zice că «*balaurul*

cel mare, vechiul șarpe, e diavolul și satana, care amăgește pe toți» (12,_o; 20,₂).

Deși omul a căzut prin ispita diavolului, totuși, pentru că avea puțința să-i reziste, de aceea urmările căderii au fost foarte grele, dar nu ireparabile ca ale îngerilor, cari au căzut prin ei înșiși și erau înzestrați cu însușiri și perfecțiuni superioare celor ale omului.

Urmările păcatului original.

I. Neascultarea lui Adam și a Evei de porunca lui Dumnezeu se numește *păcat original* sau *strămoșesc*, pentru că e cel dintâi păcat săvârșit în lumea pământească de strămoșii noștri. Urmările acestui păcat sunt multe la număr și se raportează unele la suflet, altele la trup, iar altele la starea din afară a omului.

1. Cu privire la suflet sunt :

a) *Pierderea harului dumnezeesc*, Nesocotind porunca lui Dumnezeu, omul s'a lipsit prin aceasta și de harul său, s'a înstreinat de el și a întrerupt comunicarea cu el, pentru că Dumnezeu, sfințenia absolută, nu poate avea părtașie cu păcătoșii. Pierderea harului a adus după sine *moartea sufletului* (în sens figurat), pentru că sufletul nu poate trăi fără Dumnezeu, dupăcum trupul nu poate trăi fără aer, căci Dumnezeu este principiuul vieții și cine se depărtează sau se lipsește de el, se depărtează sau se lipsește de viață, iar lipsa de viață este moarte.

b) *Nimicirea armoniei dintre trup și suflet*. Insușirea firească a trupului, ca unul ce constă din materie, este de a fi irațional. În stare naturală, el nu as-

cultă de suflet, nu se supune lui, ci înclinările lui sunt protivnice și în luptă cu înclinările sufletului. În starea originală sau înainte de cădere, era între trup și suflet o armonie deplină, pentru că harul dumnezeesc ajută sufletului să țină în ascultare trupul. Când harul a fost pierdut, armonia aceasta s'a nîmicit și omul a căzut pradă instinctelor și patimilor josnice.

c) *Alterarea chipului lui Dumnezeu în om.* Pierzând busola vieții, care era harul dumnezeesc, s'a alterat și chipul lui Dumnezeu în om, adică facultățile sufletești: mintea s'a întunecat, inima s'a pervertit, voința s'a slăbit. Omul, care, înainte de cădere, dispunea de o minte așa de luminată, că a putut da nume potrivite tuturor animalelor, îndată după cădere este atât de întunecat la minte, încât crede că se poate ascunde în tufiș de vederea Celui atotvăzător și că poate găsi o îndreptățire a greșelii sale înaintea lui Dumnezeu, învinuind bărbatul pe femeie și femeia pe șarpe. Inima își pierde curăția și nevinovăția originală, e cuprinsă de frică și rușine după mîncarea din fructele pomului oprit și înclină pe viitor mai mult spre cele sensuale, iar voința urmează de preferință inimii, nedând ascultare minții, când o povățuește spre bine.

2. cu privire la trup :-

a) *Tot felul de suferințe și necazuri.* De unde înainte de cădere, omul era deplin sănătos, nu cunoștea boala, necazul și suferința, iar munca era pentru el o distracție, după cădere necazurile și suspinurile femeiei sunt multe, durerile nașterii o chinuesc, suferinerea față de bărbat o umilește, iar bărbatul muncește din greu pămîntul blestemat să-i producă spini

și pălămidă și-și agonisește pâinea întru sudoarea feții.

b) *Moartea fizică.* Boalele, suferințele și necazurile slăbesc trupul, îl sleiesc de puteri și-l duc în cele din urmă la desnodământul fatal, care este moartea. Icoana acestui spectru înfiorător o pune înaintea lui Adam Făcătorul a toate, în cuvintele: «*Întru sudoarea feții tale vei mânca pâinea ta, până ce te vei întoarce în pământul din care ești luat, pentru că pământ ești și în pământ te vei întoarce*» (Facere 3,10).

3. Cu privire la starea externă a omului :

a) *Alungarea din grădina Edenului.* Deoarece grădina Edenului era foarte productivă și nu era nevoie de muncă grea, ca să dea roade, iar omul fusese blestemat după cădere «să munciască întru sudoarea feții», de aceea el fu alungat din paradis, ca să simtă greutatea muncii.

b) *Blestemarea pământului.* Munca în sine nu e rea, din cauză însă că Adam fu osândit de Dumnezeu să munciască d'n greu, ea deveni o povară. Conștiința, că trebuie să munciască, pentru că aceasta-i era osânda, a făcut ca ea să apară primului om ca o povară. Pentru ca această povară să fie reală, Dumnezeu a blestemat pământul: «*Blestemat să fie pământul pentru tine. Spini și pălămidă să-ți producă*» (Facere, 3,17).

Sfântul apostol Pavel vorbește și de o deșertăciune a întregii firi provenită din cauza păcatului original: «*Deșertăciunii s'a spus făptura, nu de voie, ci pentru celce a supus-o*» (Rom. 8,20). În ce constă însă această deșertăciune, nu se poate ști, pentru că Sfânta Scriptură nu ne dă lămuriri asupra ei, iar sfinții părinți n'au explicat-o.

c) *Mărginirea stăpânirii omului asupra animalelor*

și a naturii înconjurătoare. Alterându-se chipul lui Dumnezeu în om, natura neînsuflețită și viețuitoarele nu mai recunoscără în om pe regele lor și nici el nu se mi simți stăpân peste făptură.

Acestea fiind urmările păcatului original, se înțelege ușor că după *învățătura bisericii noastre*, căderea e gravă dar nu ireparabilă, întrucât omul a pierdut harul dumnezeesc, ceea ce e forte mult, dar firea sa n'a fost nimicită sau distrusă, ci numai alterată în constituțiunea sa, ceea ce n'o face incapabilă de primirea mântuirii.

După *învățătura bisericii romano-catolice*, căderea în păcat n'a atins întru nimic firea omului, ci a avut drept urmare numai retragerea darurilor supranaturale ¹⁾, împărtășite omului prin har. Aceasta, de drept, nici n'ar trebui să poarte numele de cădere, pentru că omul n'a pierdut nimic din ceea ce era al său propriu, cum arată fraza scolastică: *Naturalia in hominibus post lapsum mansuerunt integra*, ci numai i-a căzut coroana de pe cap, cum zic teologii protestanți. Mântuirea aproape nu-și mai are rostul după această învățătură.

În sfârșit după *protestanți*, căderea a fost absolut gravă. Pierzând sfințenia și nevinovăția originală, nemurirea trupului și chipul lui Dumnezeu, omul a rămas ființa cea mai precară. Nici înarmat cu instincte și arme firești, ca animalele, nici condus de rațiune și liber, ci cum era mai rău: făcut pentru o viață spirituală și totuși lipsit cu totul de ea. Mintea-i era în așa grad întunecată, că nu mai putea face deosebire între bine și rău în sfera vieții morale, iar inima și voința atât de slăbite și pervertite, încât nu mai puteau dori și făptui decât păcatul. După această părere despre

1) E drept că nu toate perfecțiunile pe care le-a avut omul în starea originală sunt puse de teologii papistași deadreptul între darurile supranaturale, ci ei le împart în: preternaturale și supranaturale (vezi Suciuc, op. cit., p. 320) sau în: relativ supranaturale (vezi Atzberger, op. cit. p. 153). De perfecțiunile naturale nu se pomenește nimic.

urmările păcatului original, mântuirea este aproape imposibilă.

II. Aceleași urmări pe care le-a avut păcatul original pentru Adam și Eva, le are și pentru fiecare om în parte sau pentru omenire în general, pentru că toți oamenii se trag din ei. Și după cum omenirea întreagă s'ar fi bucurat de toate bunurile stării originale, dacă strămoșii ei n'ar fi greșit, tot astfel e firesc și drept ca să îndure urmările căderii lor.

Unitatea rasei umane, adică proveniența tuturor oamenilor dintr'o singură pereche de oameni, e combătută de preadamii și coadamii.

Preadamii susțin că în primele 2 capitole ale Facerii se vorbește despre crearea a două perechi de oameni diferite și că deci au mai fost oameni înainte de Adam și Eva. Ca dovadă invoacă ei faptul că Abel își păzia oile, desigur pentru că să nu i-le fure cineva, iar Cain trebuie să fi moștenit dela cineva instrumentele agricole, și teama lui de a nu fi ucis de cineva, după asasinarea fratelui său Abel, nu-și are explicația decât în împrejurarea că trebuie să fi fost oameni înainte de el și de Adam. *Preadamii* rătăcesc însă, neștiind Scripturile, pentru că în cele 2 dintâi capitole ale Facerii se vorbește de crearea aceleiaș perechi de oameni, într'un loc mai pe scurt, în celălalt mai pe larg. Abel își păzia turmele de fiare, ca să nu se piardă, etc. iar nu de hoți, cu toate că existau și alți oameni afară de el, de Cain și de părinții lor, și anume frații, surorile și nepoții lui. De aceștia avea să se teamă și Cain, că va fi ucis.

Coadamii sau *poligeniștii* se întemeiază pe diversitatea caracterelor fiziologice ale oamenilor din diferitele rase, spre a susține că fiecare rasă se trage dintr'o familie deosebită de oameni. Asemănările fiziologice dintre diferitele rase omenesti sunt însă cu mult mai mari de cât deosebiri, iar despre deosebiri se știe că provin din diferența de climă, de hrană, de felul și pozițiunea solului locuit, de felul de

viețuire și ocupațiune, etc. Nici diversitatea limbilor vorbite pe toată întinderea globului pământesc nu probează diversitatea originii neamului omenesc, pentru că toate limbile se reduc la câteva familii de limbi, iar în acestea se găsesc rădăcini comune de cuvinte, ceea ce dovedește, că la origină a fost o singură limbă.

Deosebirea între noi, urmașii lui Adam și ai Evei, și ei, relativ de păcatul original, este numai că ei au comis personal acel păcat, pecând noi moștenim vina păcatului și toate urmările lui, pentru că ne tragem din ei. Precum fiii unui părinte, care lasă pe urma sa datorii, sunt ținuți să achite acele datorii, deși nu le-au făcut ei personal, tot astfel și cu păcatul strămoșesc; toți oamenii se află sub greutatea lui.

Aceasta o învață biserica pe baza Sfintei Scripturⁱ, în care se vorbește foarte adesea de *realitatea și generalitatea păcatului original*. Astfel Psalmistul zice: «*Iată, într-o fărădelegi m'am zămislit și în păcate m'a născut maică-mea*» (psalmul 50,^c). Tot la păcatul original se referă și Mântuitorul, când zice lui Nicodim: «*Amin, Amin zic ție: De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va putea intra într-o împărăția lui Dumnezeu*» (Ioan 3,^s); iar sf. apostol Pavel exprimă în următoarele cuvinte în chip magistral realitatea păcatului acestuia cu care toți ne naștem, așa cum mîntea fiecăruia o descopere în sine, când se examinează cu luare aminte: «*Căci știu că nu locuiește în mine, adică în trupul meu, ceva bun; căci a voi se află în mine, dar a face binele, nu. Că nu fac binele pe care-l voesc, ci răul pe care nu-l voesc îl făptuiesc. Iar dacă fac ceea ce nu voesc, nu eu fac aceasta, ci păcatul care locuiește în mine. Găsesc dar că e lege, pentru mine care vreau să fac binele, că răul îmi stă înaintea; căci mă bucur cu legea lui Dumnezeu, după*

omul cel din lăuntru, dar văd altă lege în mădularele mele, luptându-se împotriva legii minții mele și robindu-mă legii păcatului, care este în mădularele mele» (Rom. 7, 18-23). — Cu adevărat, observarea de noi înșine ne arată, că în ființa noastră e o luptă înversunată între trup și suflet, între înclinările și aspirațiunile josnice și cele înalte, curate, ideale, între bine și între rău. Cu toții dorim binele, ne entuziasmăm de el, dar facem răul. Contractăm cu multă ușurință deprinderi rele și ne desvățăm cu multă greutate de ele, pecând deprinderile bune ni le însușim a-nevoe și le pierdem lesne. Toate aceste neajunsuri sunt urmări ale păcatului original și dovada tristă, dar sigură, a realității lui.

Biserica a formulat și apărât această învățătură în mai multe sinoade locale, împotriva lui Pelagiu și a partizanilor lui, cari tăgăduiau realitatea păcatului original.

Tot pe această învățătură se întemeiază și necesitatea primirii tainei sfântului botez de orice om și aplicarea lui și copiilor.

De vina și urmările păcatului original nu e scutit nimeni din cei cari-și trag origina pe cale naturală din Adam. Singur Mântuitorul Christos a făcut excepțiune, pentru că el n'a fost simplu om, ci Dumnezeu și om și s'a născut în mod supranatural.

Romano-catolicii învață că și Sfânta Fecioară Maria a fost scutită de păcatul original. Pe baza acestei învățături au instituit ei sărbătoarea „*Neprihănitei zămisliri a Sfintei Fecioare*” = *Festum immaculatae conceptionis beatæ Virginis*. Învățătura aceasta a început în Apus din veacul XII și în anul 1854 a fost pusă de papa Piu IX în rândul dogmelor. Ea n'are însă nici o bază în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradițiune și trebuie privită ca inovațiune și erezie.

Că păcatul original se moștenește de toți oamenii de la strămoși, e lucru sigur și sf. apostol Pavel o spune categoric: «*Precum printr'un om (Adam) a intrat păcatul în lume și prin păcat moartea, așa și în toți oamenii a intrat moartea în care (Adam) toți au păcătuit*» (Rom. 5,12).

Cum se propagă el însă, sau cum trece dela părinți la copii, aceasta e mai greu de spus. Probabil că în felul în care se transmite sufletul, în acelaș fel se transmite și păcatul. Sunt trei păreri mai însemnate cu privire la felul transmiterii sufletului și deci și al păcatului dela părinți la copii și anume :

a) *Preexistențianismul*, susținut de Origen și condamnat de sinodul V-lea ecumenic, învață că sufletele omenesti au fost create de Dumnezeu toate dela început, au păcătuit în cer și sunt trimise, drept pedeapsă, în trupuri ca într'o închisoare. — Sfânta Scriptură spune însă că păcatul a intrat în lume prin Adam.

b) *Traducianismul* sau *generațianismul*, formulat de Tertulian și profesat de protestanți, învață că sufletele copiilor se nasc dintr'ale părinților, așa ca și trupurile. Dacă s'ar admite aceasta, ar urma ca sufletul să fie muritor, ca și trupul.

c) *Creațianismul* învață că fiecare suflet în parte se crează de Dumnezeu și se unește cu trupul când acesta este format. Aceasta este părerea admisă de biserică în sinodul V ecumenic, când a fost condamnat preexistențianismul lui Origen. După părerea unor teologi mai noi, Dumnezeu nu crează sufletul din nimic, ci din sufletul părinților, așa că transmiterea păcatului se înțelege cu ușurință.

Realitatea providenței. Providența și libertatea omului.

1. Ingrijirea continuă a lui Dumnezeu de lume se numește *providență* sau *prorie dumnezească*.

În ideea de providență deosebim trei acte sau trei momente.

a) *Conservarea* este acea lucrare dumnezească în virtutea căreia lucrurile și ființele create se păstrează în forma lor originală. Ea nu este numai ceva negativ, că adică Dumnezeu nu voeste să dăstrugă creatura sa, ci e o neîntreruptă influență a lui Dumnezeu asupra lumii, în virtutea omniprezenței și atotputerniciei sale, este un fel de continuare a creațiunii, din care cauză scolasticii o numiau *creațiune continuă*.

b) *Cooperarea, conlucrarea sau asistența* este actul în virtutea căruia Dumnezeu împărtășește creaturilor ajutorul său pentru atingerea scopului lor, potrivit puterilor lor și în limitele legilor naturale de care se conduc, în așa fel că unul și acelaș efect este în acelaș timp atât lucrarea omului cât și a lui Dumnezeu. Pentru a se lămuri mai bine acest act, s'a asemănat cu scrisul, care este efectul mâinii și al condeiului în unul și acelaș timp și așa fel, că nu se poate spune până unde se întinde acțiunea mâinii și de unde începe a condeiului, ci amândouă se contopesc într'un tot. Cooperarea diferă după felul cauzelor secundare cu care Dumnezeu conlucrează, adică după cum ele

sunt fizice sau raționale și libere. Cu puterile fizice Dumnezeu conlucrează întotdeauna uniform: cu focul, ca să ardă, cu soarele, ca să lumineze și încălzească, etc., iar cu ființele libere în chip diferit, după scopul ce-și propun, mijloacele ce-și aleg, puterile de care dispun, etc.

c) *Guvernarea sau cărmuirea* este conducerea creaturilor către atingerea scopului existenței lor. Ea se aduce la îndeplinire în diferite chipuri.

Fiecare din cele trei acte ale providenței în special, ca și providența în general, se raportează atât la lume în genere, cât și la fiecare creatură în parte. Din acest punct de vedere, providența se împarte în *generală* și *specială*.

O altă împărțire a providenței este în *ordinară* și *extraordinară*. Providența ordinară este conservarea și conducerea lumii prin mijloacele naturale pe care Dumnezeu le-a rânduit în lume deodată cu creațiunea, iar providența extraordinară este conservarea și conducerea lumii prin mijloace care sunt în afară sau mai presus de ordinea naturală, prin minuni.

2. *Invățătura bisericii* despre providență și despre realitatea ei este coprinsă în Sfânta Scriptură, căci aproape întreagă Sfânta Scriptură este — cum au observat din vechime sfinții părinți și scriitorii bisericești — plină de cea mai vie, mai populară și mai poetică expresiune a acestei idei. În vechiul Testament cartea lui Iob și psalmii (mai ales psalmul de seara, 103), iar în Noul Testament cuvântările Mântuitorului sunt clasice în această privință.

Sfinții părinți, la rândul lor, au susținut și apărat *invățătura bisericii* despre providență cu argumente atât din Sfânta Scriptură, cât și din

mintea sănătoasă. Ei recunosc în mod unanim în Dumnezeu nu numai pe făcătorul a toate, ci și pe Atoate-
 ținătorul, cum mărturisim și în simbolul credinței.

3. Acțiunea providențiatoare este comună câtor trele persoanelor Sfintei Treimi. Despre Dumnezeu Tatăl, ca pronietor, zice Mântuitorul «Nu vă îngrijiți așadară, zicând: Ce vom mânca? sau, ce vom bea? sau, cu ce ne vom îmbrăca?... că știe Tatăl vostru cel ceresc că toate acestea vă trebuie» (Mat. 6^{31—32}). Referitor la Tatăl și la Fiul sunt apoi tot cuvintele Mântuitorului: «Tatăl meu până acum lucrează și eu lucrez» Ioan 5, ¹⁷), iar despre Sfântul Duh zice Psalmistul: «Trimite-vei Duhul tău și se vor zidi și vei înnoi fața pământului» (psalmul 103, ³¹).

4. Necredincioșii și diferiți eretici din toate timpurile au ridicat împotriva providenței numeroase obiecțiuni. Cele mai însemnate sunt :

a) *Că providența ar nimici libertatea omului.* Dacă Dumnezeu conduce lumea și dirijează faptele omului — zic fataliștii, predestinațianii și ceilalți susținători ai acestei obiecțiuni — atunci omul nu mai e stăpân pe actele sale, libertatea lui morală e numai un cuvânt fără înțeles. — A judeca și a vorbi astfel însemnează însă că Dumnezeu n'ar ști sau n'ar putea să vină în ajutorul omului prin pronia sa, fără ca să lovească în cea mai sfântă însușire a omului, în libertate. Dar e cu putință să cugetăm așa ceva despre Dumnezeu, când vedem că printre noi, sunt atâția cari conduc grupuri mai mari sau mai mici de oameni — dela familie și școală până la stat — fără să nîmicească libertatea celor încredințați conducerii lor? In lume vedem apoi o mulțime de oameni cari săvârșesc fapte rele, urite și știm că Dumnezeu, în virtutea sfințeniei

sale, nu face nimic rău și nu ia nici o parte la săvârșirea răului. Cum s'ar explica aceste fapte, dacă Dumnezeu n'ar respecta libertatea omului?

b) *Existența răului în lume ar contrazice realitatea providenței.* Dacă Dumnezeu conduce lumea, atunci cum există răul în lume? — zic susținătorii acestei obiecțiuni, în cea mai mare parte necredincioși — sau cumva e însuș Dumnezeu cauza răului?

Trebue să știm că răul e de două feluri: moral și fizic. Răul moral este păcatul, iar răul fizic sunt suferințele trupești, tot felul de catastrofe și moartea. Autorul răului moral, al păcatului, este mai întâi spiritul rău și însuș omul, iar păcatul este în cea mai mare parte izvorul din care decurge răul fizic. Din cauza greșelii primului om, pământul a fost blestemat să producă spini și pălămidă și numai prin muncă grea să dea roade folositoare, iar fiarele sălbatece sunt dușmane omului. Din cauza întunecării minții, a pervertirii inimii și a slăbirii voiei, tot ca urmare a păcatului strămoșesc, omul nu-și mai dă bine-seama de ceea ce e priincios sănătăței lui și în aceasta zace pricina celor mai multe boale, râvnește la bunul aproapelui său și caută să și-l însușească prin vicleșug sau samavolnicie, iar de aci decurg neînțelegeri, certuri, răniri, omoruri, războaie și tot felul de nenorociri. Dacă dăm toate acestea la o parte, ca urmări ale păcatului și deci ca pricinuite de om, direct sau indirect, ce mai rămâne rău în natură? Cutremurele de pământ, izbucnirile vulcanilor, seceta, inundațiile, viscolul, trăsnetul etc. nu sunt rele, dacă le privim ca agenți sau fenomene naturale, iar dacă ne fac rău, pentrucă ne ating persoana sau averea, trebue să ne gândim că ele sunt un mijloc forte eficace pentru e-

dificarea noastră sufletească, fiindcă ne aduc aminte de Dumnezeu și ne determină să împlinim cu mai multă scrupulozitate poruncile lui, care sunt numai spre binele și folosul nostru. Deci dar omul este autorul răului, iar Dumnezeu nu împiedică pe om, contra voiei lui, de a face rău, pentrucă aceasta ar însemna a-i stânjeni libertatea.

c) *Disproporția dintre merit și răsplată.* Dacă există o providență, pentruce atunci cel virtuos, drept, pios, e de cele mai adeseori nefericit, iar cel vițios, necredincios, rău, e fericit? astfel sună obiecțiunea. Răspundem, că în cele mai înulte cazuri, aceasta este o aparență care înșală. Noi suntem obicinuiți să considerăm fericiți pe toți câți înnoată în bogăție, ori sunt sus puși pe scara socială și dimpotrivă, să ținem de nefericiți pe toți cei lipsiți, suferinzi, de condițiune umilă, etc. Dacă am privi însă lucrurile mai deaproape, am vedea că bogatul nu e întotdeauna vițios, nici săracul întotdeauna virtuos, iar dacă un om rău, un necredincios, un vițios este bogat, el nu e fericit, cu toată abundența în care înnoată, cu toată considerațiunea de care se bucură — poate — în fața oamenilor. Cauza?

Pentrucă conștiința nu-i e împăcată, ci-l mustără cu asprime de faptele lui rele, sau dacă lipsește aceasta — ceeace se întâmplă foarte rar — îmboldul neadormit din sufletul lui de a strânge cât mai multe averi, de a ajunge la demnități mai înalte, de a umili cu orice preț pe adversarii săi, etc. etc. este ca un vierme neadormit care-i roade sufletul și nu-i dă nicidecum pace. El nu e dar fericit cum îl credem noi. Dimpotrivă, cel sărac, lipsit, suferind, dar virtuos, e fericit, pentrucă are seninătatea de cuget, mângâerea

conștiinței, mulțumirea sufletească. Dacă n'are avere, el se consolează cu cuvintele lui Iov: «*Gol am ieșit din pântecele mamei mele, gol mă voi întoarce*». Dacă e suferind, el știe că suferința sa se va sfârși și că răbdarea mai mult în necazuri trecătoare, îi dă un drept mai mult la fericirea veșnică, etc.

Iar dacă cumva cei credincioși, cei buni, cei drepti suferă într'adevăr în această viață, atunci trebuie să privim suferințele lor ca o încercare din partea lui Dumnezeu, pentru a-i întări și mai mult în virtute și a-i face părtași unei fericiri mai mari în viața de veci. Trebuie să le socotim ca o probă mai mult de dragostea lui Dumnezeu față de ei, «*căci pe cine iubeste Domnul, pe acela îl ceartă*» — zice sf. apostol Pavel — și bate pe tot fiul pe care-l primește. Iar de veți suferi certarea, ca unor fii văd fi vouă Dumnezeu, *căci care fiu este pe care nu-l ceartă tatăl?*» (Evrei 12,67). Tot astfel și prin acordarea de fericire celor răi, Dumnezeu urmărește îndreptarea lor, caută să-i atragă la sine, să-i dispună spre pocăință, să-i îndrepteze pe calea cea adevărată. «*Bunătatea lui Dumnezeu te aduce la pocăință*», zice acelaș apostol (Rom. 2,4).

În sfârșit trebuie să nu uităm că viața actuală este numai timpul semănatului, este calea și pregătirea către adevărata viață, către viața de veci, care este timpul secerișului, al răsplății după adevăratul merit. Acolo își va lua fiecare plata cuvenită faptelor sale, numai acolo este deplină proporție între merit și răsplată.

DUMNEZEU MÂNTUITORUL

Mântuirea sau răscumpărarea în general.

1. Ca urmare a căderii în păcat a primului om — în afară de pierderea harului supranatural — voința lui și a urmașilor lui se slăbi, inima se perverti și mințea se întunecă. Deși putința săvârșirii a ceea ce era bun și plăcut lui Dumnezeu nu se nimicise cu totul în om din această cauză, totuși el înclina mai mult spre rău decât spre bine. Practicarea îndelungată a păcatului a adus după sine împietrirea în el, a devenit — potrivit zicătorii latine: «*Inveterata consuetudo altera natura*» — a două natură a omului. Continuarea acestei stări de lucruri însemna înstrăinarea cu totul de Dumnezeu și moartea spirituală a creaturii raționale, ceea ce nu se potrivea cu scopul pentru care Dumnezeu făcuse pe om și cu dragostea sa nemărginită față de omenire. Pentru înlăturarea acestei stări anormale, «*trebuia*» — cum zice **fericitul Augustin** — una din două: «*sau ca omul să se ridice la Dumnezeu, sau ca Dumnezeu să se pogoare la om*». Prima alternativă era cu neputință, dată fiind starea de decădere a omului și imensitatea vinii față de Dumne-

zeu din cauza păcatului original. Nu rămânea dar decât a doua alternativă și de aceasta s'a și servit Dumnezeu, ca să readucă în staulul ceresc pe oăia duhovnicească rătăcită prin amăgirea Satanei. Coborîrea și sălășluirea lui Dumnezeu pe pământ, pentru ridicarea omului, avea să se facă în realitate și fusese hotărîtă de el din eternitate, pentru că el știa că omul ce va crea va cădea în păcat și în atotștiința și bunătatea sa rânduise mijlocul prin care să se repare greșala omului. Veșnicia hotărîrii pentru mântuire o exprimă sf. apostol Pavel în cuvintele: «*Grăim înțelepciunea lui Dumnezeu cea în taină ascunsă, pe care a rânduit-o Dumnezeu mai înainte de veci spre mântuirea noastră*» (I Cor. 2,⁷), iar biserica o numește în cântările sale: «*Taina cea din veac ascunsă și de îngeri neștiută*».

2. Felul în care s'a adus la îndeplinire hotărîrea din eternitate pentru mântuirea omului a fost întruparea persoanei a doua a Sfintei Treimi, adică a Fiului lui Dumnezeu.

La întrebarea, dacă Dumnezeu putea mântui pe om și în altfel decât prin întruparea Fiului, sfinții părinți au răspuns, că desigur putea, dar l-a ales pe acesta ca cel mai potrivit, cum zice fericitul Augustin: «*Erau și alte mijloace posibile pentru Dumnezeu, puterii căruia sunt șupuse toate, dar nu era și nu putea să fie altul mai potrivit pentru vindecarea neputinței noastre*». Rațiunea întrupării era, dar cum zice sfântul Ambroziu: «*Ut caro quae peccaverat, per se redimeretur*».

3. La mântuire au luat parte câte trele persoanele Sfintei Treimi, dar ea a fost săvârșită în chip special de Dumnezeu Fiul. Pentruce s'a întrupat a doua

persoană a Sfintei Treimi și nu o alta, Sfânta Scriptură nu ne spune, dar sfinții părinți au căutat s'o explice, spunând cu sfântul Ioan Damasceanu, că *«Fiul lui Dumnezeu, făcându-se Fiul Omului, nu-și pierde atributul său personal de Fiul»*, sau cu sfântul Atanasie, că *«se cuvenia ca omul, făcut după chipul lui Dumnezeu, să fie mântuit de Cuvântul cel în chipul Tatălui»*, etc.

4. S'a pus de asemeni și întrebarea, dacă Fiul lui Dumnezeu s'ar mai fi întrupat în cazul când omul n'ar fi greșit. Pelagienii în vechime, unii teologi scolastici în evul mediu, reformatorii Wiclef și Calvin în vremile mai nouă și Socinienii în timpul de față, răspund afirmativ. Biserica noastră însă răspunde negativ. Ea mărturisește în Crez că Mântuitorul Christos *«pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire s'a pogărit din cer și s'a întrupat din Duhul Sfânt și din Maria Fecioară și s'a făcut om»*. Acelaș lucru îl spune Mântuitorul însuș în repetite rânduri: *«A venit Fiul Omului să caute și să mântuească pe cel pierdut»* (Luca 19,10); *«N'a trimis Dumnezeu pe Fiul-său în lume ca să judece lumea, ci ca lumea să se mântuească prin el»* (Ioan 3,17), etc. Prin urmare, dacă Fiul lui Dumnezeu a venit în lume și a luat trup omenesc numai spre a mântui pe om din robia păcatului, urmează că dacă omul n'ar fi căzut, Fiul lui Dumnezeu n'ar fi venit în lume, nu s'ar fi întrupat. Aceasta este și părerea celor mai mulți sfinți părinți. Astfel sfântul Ioan Gură deaur zice *«Mântuitorul Christos, fiind Dumnezeu, a primit trupul nostru și s'a făcut om, nu în alt scop, ci numai pentru mântuirea neamului omenesc»*, iar fericitul Augustin spune și mai lămurit:

«*Si homo non periisset, Filius hominis non venisset.*»

5. În sfârșit se întrebă: Dacă Dumnezeu a hotărât din eternitate mântuirea omului și felul mântuirii prin întruparea Fiului său, atunci de ce n'a venit Mântuitorul în lume curând după căderea omului, ci dela cădere și până la venirea sa au trecut mai multe mii de ani, în decursul cărora omenirea a suferit greu sub robia păcatului?

Răspunsul este ușor de dat. În ceea ce privește pe Dumnezeu, el putea trimite în lume pe Mântuitorul și acesta se putea întrupa și a mântui pe om îndată după căderea lui. În ce privește pe om însă această era cu neputință, căci el căzuse prin propria sa voie și nu putea fi mântuit decât tot cu voia lui. Până să se ajungă ca omul să dorească și voească mântuirea, trebuia să treacă vreme îndelungată pentru mai multe motive și anume :

a) Pentru ca în decursul veacurilor oamenii să se convingă pe deplin de gravitatea păcatului strămoșesc și a urmărilor lui; să învețe a cunoaște din experiență proprie uriciunea păcatului și neputința de a se libera din robia lui numai prin puterile lor; să simtă și dorească din adâncul inimii trebuința unui ajutor supranatural și când se va ivi, să-l primească fără șovăire.

b) Pentru ca decăderea morală și rătăcirea religioasă, careea căzuse pradă omenirea din cauza păcatului original, să ia cea mai mare desvoltare posibilă, să ajungă la apogeu și astfel să fie vindecată radical de Mântuitorul. Faptul este asemănător cu mersul boalelor, umflăturilor, abeceselor, etc. care au nevoie de operație chirurgicală. Operația nu se face decât în momentul când umflătura e la apogeu, când

abcesul e plin de puroiu, când cataracta, chistul, etc. sunt deplin dezvoltate. La fel a fost și cu mântuirea: trebuia ca răul să fie la culme, spre a putea fi stârpit sau curmat din rădăcină și pentru totdeauna.

c) Pentru ca venirea Mântuitorului, împrejurările în care el se va arăta și învăța, mijloacele de care se va servi pentru efectuarea mântuirii, timpul și locul arătării sale, etc. să fie cunoscute cât mai bine și decât mai mulți posibil și astfel mântuirea să fie patrimoniul întregii omeniri.

Această îndelungată pregătire s'a făcut pe două căi: pe cale pozitivă, prin revelațiunea dumnezească, și pe cale negativă, prin suferințele îndurate și experiența dobândită de omenire prin ea însăși.

Pregătirea neamului omenesc spre a primi pe Răscumpărătorul Iisus Christos.

I. Odată cu dictarea pedepsei pentru călcarea poruncii, Dumnezeu a dat primului om și nădejdea mângâitoare a venirii în lume a unui Răscumpărător sau Mântuitor, care să scape pe oameni de sub greutatea păcatului. Această nădejde se coprinde în cuvintele adresate șarpelui: *»Vrăjmășie vouă pune între tine și femeie, între sământa ta și sământa ei. Acela va zdrobi capul tău, iar tu vei păzi călcâiul lui (Facere 3,15).* Nădejdea sau făgăduiala aceasta se numește *Protoevanghelie*.

Nădejdea venirii Mântuitorului făgăduit în aceste cuvinte a fost steaua care a condus omenirea spre limanul mântuirii, timp de mii de ani, cât ea a rătăcit

prin întunerecul păcatului și până ce s'a ivit soarele dreptății, Christos — Dumnezeu nostru. — Adam și Eva credeau că Mântuitorul făgăduit va veni în curând. Eva crezu chiar că a dobândit în persoana primului ei născut de parte masculină, în Cain, pe Răscumpărătorul făgăduit, căci Cain însemnează «dobândire, câștig». Lui Set, pe care ea-l născu după omorîrea lui Abel de către Cain, ea-i dete asemeni acest nume, care însemnează «o altă sămânță», închipuindu-și desigur că el va fi Răscumpărătorul din «sămânța ei». Tot astfel urmașii apropiați ai protopărinților au avut nădejdea că Răscumpărătorul se va arăta îndată. Așa d. p. dreptul Lameh credea că primul său născut *Noah* = liniște, mângâere, va face ca oamenii «să se odihnească de lucrurile lor și de osteneala mâinilor și de pământul blestemat de Dumnezeu» (Facere 3,29). Noah sau Noe e încălzit de aceeaș nădejde cu privire la fiul său *Sim*.

Cu amestecarea limbilor și împărțirea urmașilor lui Noe pe toată fața pământului, făgăduiala Protoevangheliei fu luată de fiecare din cei cari vorbeau acum limbi diferite, ca o sfântă aducere aminte despre origina lor comună. Astfel se explică pentru ce întâlnim — cum vom vedea puțin mai departe — aproape la toate popoarele nădejdea în venirea unui Răscumpărător sau Mântuitor, deși de multe ori e așa de desfigurată, că cu greu poate fi recunoscută.

Instrăinarea din nou a omenirii de Dumnezeu și căderea ei în idolatrie, făcu pe Dumnezeu să aleagă pe Avram din mijlocul poporului haldeu, să-l conducă în Palestina și să-i dea făgăduiala că urmașii săi vor forma «poporul ales». În sânul acestui popor, al po-

porului Israel, făgăduiala despre Răscumpărătorul lumii nu numai că s'a păstrat nealterată, ci s'a amplificat și precizat mai mult prin noi descoperiri dumnezeiești. Astfel lui Avraam, Isac și Iacob li se întărește această făgăduială prin cuvintele adresate fiecăruia: «*Intru sămânța ta se vor binecuvânta toate neamurile pământului*» (Facere 22, 18; 26, 4; 28, 14). Iacob, pe patul de moarte, inspirat de Duhul Sfânt, prezise chiar timpul venirii Răscumpărătorului și tribul dincare se va naște, în cuvintele cu care binecuvântă pe fiul său Iuda: «*Nu va lipsi sceptrul din Iuda și povățuitor din coapsele lui, pânăce va veni împăcatorul și de el vor asculta neamurile*» (Facere 49, 10). Înțelesul acestei profetii este că Mântuitorul se va naște din tribul lui Iuda și anume atunci când nu vor mai domni peste Israel regi din neamul lui Iuda, ci de naționalitate streină.

Moisi, amintind poporului făgăduiala dată de Dumnezeu strămoșilor și neînnoită patriarhilor, despre trimiterea unui Răscumpărător, adaogă că el va fi prooroc: «*Prooroc asemenea mie va scula ție Domnul Dumnezeul tău dintre frații tăi, de acela să ascultați*» (Deutoronom 18, 15).

În psalmi, se cuprind o mulțime de preziceri cu privire la Mântuitorul și sunt psalmi întregi, așa și ziși psalmi mesianici, care au de obiect descrierea persoanei și vieții Mântuitorului, precum și a diferitelor împrejurări din viața sa. Așa sunt psalmii 2, 21, 39, 40, 109, etc.

Mai precis s'a prezis despre Mântuitorul de către prooroci. Astfel :

1) *Despre timpul venirii Mântuitorului* au prezis proorocii Daniil, Agheu și Maleahi.

Iată cum se exprimă Daniil: «*Şaptezeci de de săptămâni s'au hotărît pentru poporul tău şi pentru cetatea cea sfântă, ca să se sfârşească crimele (şi) să se pecetluească păcatele, să se şleargă fărădelegile, să se curăţească nedreptăţile (şi) să se aducă dreptatea veşnică, să se împlinescă vedenia şi proorocia şi să se ungă Sfântul Sfinţilor. Să ştii dar şi să cunoşti, că de la ieşirea cuvântului (edictului) ca iarăş să se zidească Ierusalimul şi până la Christos povăţuitorul, săptămâni 7 şi 62 vor fi. Şi se va întoarce poporul şi se va zidi uliţa şi zidul în vremuri de asuprire. Şi după 62 de săptămâni, se va ucide Christos şi judecată nu va fi întru el, iar cetatea şi templul le va risipi poporul povăţuitorului viitor şi după sfârşitul războiului hotărît va fi pustiire. Şi va întări legătura multora o săptămână şi în mijocul săptămânii va înceta jertfa şi turnarea şi în templu va fi uriciune şi pustiire şi până la sfârşitul veacurilor nu va înceta pustiirea» 9, ²⁴⁻²⁷).*

Prin cele 70 de săptămâni de care se vorbeşte aci se înţeleg săptămâni de ani, adecă grupe de câte 7 ani. Timpul de când se începe numărarea celor 69 de săptămâni până la venirea Mântuitorului este darea edictului lui Artaxerxe Longimanul pentru rezidirea Ierusalimului. Aceasta s'a întâmplat în anul 452 a. Chr. Adăogând la aceştia şi cei 30 de ani, care au trecut dela naşterea Domnului până la începerea activităţii sale în public, se fac 483 de ani sau tocmai 69 de săptămâni de ani.

Agheu, care a trăit pe timpul când Iudeii — întorşi din exil în urma permisiunii lui Ciru — voiau să zidească templul, a prezis venirea Mântuitorului în tim-

pul cât va dura templul zidit atunci. Din cauza lipsei de mijloace și a dușmăniei continui a Samarinenilor, Iudeii ne mai putând construi un templu, care să egaleze în splendoare pe al lui Solomon și lipsindu-le arca alianței, cupa cu mană și toiagul lui Aron, se descurajaseră și erau aproape să înceteze cu zidirea templului. Atunci se ridică Agheu, care-i încurajează, zicând: «*Acestea zice Domnul Atotțiitorul: Încă odată voi scutura cerul și pământul, marea și uscatul și voi reclădi toate popoarele și va veni Cel așteptat de toate neamurile și voi umple casa aceasta de slavă... și slava de pe urmă a casei acestea va fi mai mare decât cea dintâi. Și voi da pace în locul acesta*», (2,7,8,10). «*Cel așteptat de toate neamurile*» și care avea să umple de slavă și să aducă pace în sărăcăciosul templu zidit de Zerubabel nu putea fi altul decât Mântuitorul Christos¹⁾.

Maleahi prezice asemeni că Mântuitorul va veni în templul zidit de Zerubabel și că venirea lui va fi precedată de a unui Înaintemergător: «*lată eu trimet pe îngerul meu și va găti calea înaintea feții tale și îndată va veni la templul său Domnul pe care-l căutați, îngerul legământului pe care-l voiți*» (3,1).

2. Tribul și familia din care avea să se nască Mântuitorul le-a prezis proorocul Natan, care a asigurat pe David din partea lui Dumnezeu că familia lui va domni în veci, ceea ce însemna că Mântuitorul se va naște din familia sa (II Samuel 7,12—16); le-a prezis

¹⁾ Se știe că templul zidit din Zerubabel a fost mărit și înfrumusețat de Irod cel Mare sau Idumeul. El însă nu l-a refăcut din temelie. De aceea profetia lui Agheu, că Mântuitorul va veni în timpul cât va dăinui templul zidit pecând profetia el, s'a împlinit.

David însuș (psalmul 88,³⁶) precum și proorocii Isaia ¹⁾ Ieremia ²⁾ și Ezechiel ³⁾.

3. *Locul nașterii Mântuitorului l-a prezis proorocul Mihea: «Și tu BetleHEME, pământul lui Iuda, mic ești între muntele Iudeii, însă din tine va răsări mie povățuitor lui Israel și ieșirea lui dintru început din zilele veacului» (5,₁).*

4. *Nașterea lui din fecioară a prezis-o Isaia prin cuvintele: «Iată fecioara în pântece va lua și va naște fiu și va chema numele lui Emanuel (cu noi Dumnezeu)» (7,₁₄).*

5. S'a prezis apoi că Mântuitorul va fi prooroc ⁴⁾,

¹⁾ „Rămură de rădăcina lui Iesă și floare din tulpina lui se va înălța și se va odihni peste el Duhul lui Dumnezeu, Duhul înțelepciunii și al înțelegerii, Duhul statului și al puterii, Duhul cunoștinței și al buneii credințe, Duhul temerii de Dumnezeu și-l va umple“, (11. 1—9).

²⁾ „Iată zile vin, zice Domnul și voi ridica lui David odraslă dreaptă și va împărți ca împărat și va înțelege și va face judecată și dreptate pe pământ. În zilele lui se va mântui Iuda și Israel va locui cu nădejde și aceasta este numele lui care-l va chema: Domnul, Dreptul nostru“, (23, 5).

³⁾ Și voi pune lor păstor și-i va paște sluga mea David și le va fi păstor și eu, Domnul lor, le voi fi Dumnezeu și sluga mea David rege în mijlocul lor“ (34, 23). Că cele prezise aci nu se pot raporta la David personal, ci la un urmaș din familia sa, e evident, căci David era mort de mult, când Ezechiel pronunță aceste cuvinte.

⁴⁾ Despre aceasta au proorocit Isaia și Mihea aproape cu aceleași cuvinte, care le Isaia sună: „În zilele de apoi va fi arătat muntele Domnului și casa lui Ievova pe vârfurile munților și vor veni la el toate popoarele și vor merge neamuri multe și vor zice: Veniți să ne suim în muntele Domnului și în casa Dumnezeului lui Iacob și ne va înălța căile sale și vom umbla pe ele, căci din Sion va ieși legea și cuvântul Domnului din Ierusalim“ (Isaia 2, 2-4; Mihnea 4, 1-3).

preot sau arhiereu ¹⁾ și împărat ²⁾, precum și o mulțime de amănunte din veața și patimile sale, ca d. p. că va fi vândut de unul din ucenicii săi pentru 30 de arginți, că martori mincinoși îl vor acuza înaintea Sinedriului, că va fi ocărit, lovit cu palme peste o-

¹⁾ Astfel David zice: „Juratu-s'a Domnul și nu-i va părea rău: tu ești preot în veac după rânduiala lui Melhisedec” (psalm 109, 5), iar Isala spune că el va aduce ca preot o jertfă pe care n'a adus-o încă nimeni, adică se va jertfi pe sine însuș: „Doamne, cine a crezut cuvântul nostru și brațul Domnului cui s'a descoperit? Căci ca o ramură a răsărit înaintea lui și ca o rădăcină în pustiu însetat. Nici chip nici mărire n'are el; și l-am văzut și n'avea nici chip nici frumusețe, ci chipul lui necinstit și mai micșorat decât al fiilor omenesți. Cel mai desprețuit și nesocotit era, plin de dureri și de ocară. Atât era de disprețuit, că toți își întorceau fețele de către el; de aceea l-am socotit și noi de nimic. Acesta păcatele noastre le poartă și pentru noi rabdă dureri și noi am socotit că dela Dumnezeu este întru dureri și necaz. El s'a rănit pentru iără de legile noastre și a pățimit pentru păcatele noastre. A luat asupra-și osânda, pentru ca să avem noi pace și cu rana lui noi toți ne-am vindecat. Noi toți, ca niște oi am rătăcit, fiecare s'a abătut dela calea sa și Domnul l-a dat pe el pentru păcatele noastre. Și el chinuit fiind, ca un miel dus spre junghiere și ca o oae fără de glas înaintea celui care o tunde, așa nu-și deschide gura sa...” (53).

²⁾ David pune în gura Mântuitorului cuvintele: „Și eu sunt pus de dânsul împărat peste Sion, muntele cel sfânt al lui, ca să vestesc porunca Domnului. Zis-a Dōmnul către mine: Fiul meu ești tu. Eu astăzi te-am născut. Cere dela mine și-ți voi da neamurile moștenite și stăpânire până la marginile pământului (psalmmul 2, 5). Zaharia, prevestind intrarea trimfală a Domnului în Ierusalim, zice: „Bucură-te fca Sionului. Iată împăratul tău vine la tine drept și însuș Mântuitor, blând și călare pe asin, pe mânz de asin și va pierde căruțele din Eftrem și caii din Ierusalim și va pieri arcul de războiu... și va stăpâni dela mare până la mare și dela râuri până la marginile pământului” (9, 9).

braz, scuipat în față, că mâinile și picioarele îi vor fi străpunse de cuie și coasta de sulită, că hainele îi vor fi împărțite prin tragere la sorti, că va fi adăpat cu fiere și oțet, că la moartea lui pământul se va cutremura și soarele se va întuneca, că după moarte se va coborî în iad și că va învia a treia zi.

Pe lângă aceste preziceri clare despre Mântuitorul, întreagă Legea veche a pregătit pe poporul iudeu pentru primirea Mântuitorului. Legea morală cuprindea dispozițiuni înalte care, neputând fi împlinite, deșteptau conștiința păcatului și dorința de un Răscumpărător; Legea ceremonială consta aproape numai din simboale care preînchipuiau pe Christos; iar Legea civilă prescria pedepse grele pentru călcarea poruncilor, însufla frică și făcea să se nască dorința de lege duhovnicească, care să scape de *Legea păcatului și a morții* (Rom 8, 2). De aceea cu drept cuvânt sfântul apostol Pavel numește Legea veche *pedagog* sau *conducător către Christos* (Gal. 3, 24).

Astfel dar Iudeii erau foarte bine pregătiți pentru primirea Mântuitorului sau Răscumpărătorului făgăduit și dacă totuși nu l-au recunoscut și primit, când el a venit în persoana Domnului nostru Iisus Christos, ei au așteptat și așteaptă încă un Mesia național, războinic, un mare viteaz care să întemeieze împărăția universală a lui Israel, vina e numai a lor, că au închis ochii față de înțelegerea adevărată a prezicerilor despre Mântuitorul.

II. Popoarele păgâne au păstrat mai mult sau mai puțin vag ideea din Protoevanghelie despre un Răscumpărător. Dorința vie de răscumpărare a dat naștere, la păgâni, jertfei, ca mijloc de împăcare cu Dumnezeu și de răscumpărare a sufletului din robia pă-

catului. Universalitatea jertfelor dovedește universalitatea credinței și a așteptării unui Răscumpărător.

Legende și miturile multor popoare din vechime sunt o dovadă convingătoare despre aceasta.

Astfel *vechii Parsi* credeau că la sfârșitul fiecăreea din cele trei perioade de câte 3000 de ani din veața omenirii va veni câte un trimes al zeului bun, Ahuramazda, ca să scape pe oameni de sub influența zeului rău Angromainius. Tustrei acești trimiși vor fi fiii lui Zaratuștra, reformatorul religios al perșilor. În deosebi cel din urmă dintre ei, anume Saosiant, se va naște dintr'o fecioară, care va concepe scaldându-se într'un lac în care se va afla sămânța lui Zaratuștra. El va avea un rol asemănător cu al lui Mesia.

Indienii — în faza ultimă a religiunii lor, în Hinduism — credeau că înțeleptul Crișna, încarnațiunea lui Vișnu, a venit în lume între altele, ca să sfârșească capul șarpelui Calia, dușmanul oamenilor.

La *Mexicani* se întâlnește credința că va veni un mare reformator religios, care va înlocui jertfele omenesti și nemiloase ca o jertfă nevinovată, iar statuiele lor sfinte reprezintă adesea un șarpe rupt în bucăți de Teotl, zeul soarelui.

După un mit egiptean, zeul bun Horus, fiul lui Osiris și al Isidei, învinge pe Tifon, zeul rău, cu chip de șarpe care a adus oamenilor tot felul de nenorociri.

Asemănarea dintre aceste mituri în care se vorbește de un șarpe răufăcător și istorisirea biblică despre căderea primului om, prin amăgirea diavolului în formă de șarpe, este izbitoare.

La Greci, zeul Hermes adresează lui Prometeu, cel osândit să i-se sfâșie inima în fiecare zi de către un vultur, următoarele cuvinte mângâietoare: «Nu mai aștepta sfârșitul chinurilor tale până ce nu se va

— arăta unul dintre zei, care să ia asupra-și muncile tale și să îndrăznească a se urca în întunericul taratarului». Făgăduiala unui Mântuitor dată lui Prometeu aci, este dată omenirii pe care o preînchipuiește Prometeu.

Filosoful **Plato** și **Stoicii** vorbesc de *Logos*, puterea lui Dumnezeu, care insuflă oamenilor distinși toate ideile de bine, adevăr, frumos, dreptate, etc. în așa termeni că s'ar părea că e o ființă personală, cu rol de Mântuitor. Ei îi dau adesea — cu **Socrates** — și numele de «*Invățător universal*». Apologeții creștini au văzut în *Logos* unii pe Fiul, alții pe Duhul lui Dumnezeu, care a lucrat asupra păgânilor, spre a-i aduce la mântuire. Pe acest *Logos* îl numesc ei λόγος σπερματικός = *ratio seminalis*, spre deosebire de *Logos* care lucrează în Creștinism și pe care-l numesc λόγος προφορικός sau ἐνδιάθετος.

La Romani, cărțile sibiline vorbeau în termeni destul de limpezi — cum nu se obicinuia în stilul lor — despre venirea Impăratului-mântuitor, trimis din cer, spre a aduce din nou pe pământ vârsta de aur. **Cicero** reducea aceste preziceri la timpul său, neștiind pe cine priveau, iar **Vergil** încearcă în zadar să le atribue lui August, ceace dovedește că ei se apropiaseră în calcularea timpului arătării Impăratului-mântuitor de timpul în care a venit într'adevăr Mântuitorul lumii, Iisus Christos.

Alți doi scriitori romani, *istoricii Tacit* și **Suetoniu**, vorbesc cu mai multă precizie de timpul și locul nașterii Mântuitorului. Tacit relatează că, pe baza vechilor tradițiuni sfinte, convingerea generală era că Orientul va deveni cândva dominant și aproape de acel timp (în care a scris Tacit) vor ieși din lu-

deea cei cari vor avea autoritate asupra evenimentelor. Aproape la fel se exprimă și Suetoniu.

Venirea magilor din răsărit la nașterea Domnului este în fine o dovadă strălucită că în Orientul îndepărtat se aștepta de asemeni un Mântuitor și se cunoștea cu precizie locul și timpul venirii lui.

Din toate acestea rezultă că nu numai Iudeii ci și păgânii erau pregătiți pentru primirea Răscumpărătorului. Pecând însă pregătirea Iudeilor se întemeia deadreptul pe revelațiunea dumnezească și era limpede și sigură sau pozitivă, pregătirea păgânilor avea la bază numai slabe amintiri despre făgăduiaa Protoevgheliei, câteva idei, nu destul de lămurite, împrumutate de unii din ei dela Iudei, cu cari veniseră în atingere, și în cea mai mare parte experiența lor religioasă și morală. Rătăcirile în care ei se afundau din ce în ce mai mult în materie de religie și morală și zădărnicia sforțărilor lor de a se scăpa de ele, au făcut să li-se nască în suflete setea de răscumpărare venită de sus și de un Răscumpărător supranatural. Pregătirea aceasta e dar mai mult negativă.

Dovezile despre dumnezeirea Mântuitorului Iisus Cristos, bazate pe învățătura și actele sale.

I. Dumnezeirea lui Iisus Christos, Mântuitorul lumii, au tăgăduit-o.

1. *Ebioniții*, cari-l socotiau om adevărat, numai că era luminat de Dumnezeu ;

2. *Elchesaiții*, *Cerintienii* și *unii Gnostici* cari credeau că asupra omului Iisus s'a coborât, la botez, un eon superior, care l-a părăsit la răstignire ;

3. *Gnosticii docheți*, cari învățau că Iisus a fost un eon care a înbrăcat trup aparent ;

4. *Subordinațianii și în deosebi Arianii*, cari susțineau că Iisus este cea dintâi creatură, creatura din nimic, un Dumnezeu de a doua mână ;

5. *Socinienii*, cari pretind că Iisus Christos este om ca toți oamenii, numai că s'a născut în chip supranatural din Sfânta Fecioară și că a fost înzestrat de Dumnezeu cu darul facerii de minuni ;

6. *Necredincioșii de tot felul, filosofii și teologii raționaliști*, cari văd în Mântuitorul sau un om ca toți oamenii, sau un geniu religios.

Impotriva tuturor acestor rătăciră, biserica a învățat, a susținut și apărat dumnezeirea lui Christos. Ea învață că Iisus Christos este Fiul lui Dumnezeu sau a doua persoană a dumnezeirii și face din aceasta — împreună cu dogma Sfintei Treimi, — învățătura fundamentală a Creștinismului.

Învățătura bisericii despre dumnezeirea lui Christos se întemeiază în deosebi pe învățătura și minunile lui.

Învățătura lui Iisus Christos este cea mai înaltă, cea mai curată și mai frumoasă învățătură religioasă și morală. Nici o altă religiune sau morală nu s'a ridicat la înălțimea ei și n'a dat roade binefăcătoare pe care le-a dat ea.

Din punct de vedere religios, Mântuitorul Christos a învățat pe oameni că Dumnezeu este duh și dragoste și că e unul după ființă și întreit după persoane.

Fiind duh, el n'are în sine nimic comun cu materia, ci e perfecțiunea absolută, suma și izvorul tuturor perfecțiunilor. Fiind dragoste, el a făcut totul din dra-

goste și e condus în toate actele sale numai de dragoste. În raportul său cu oamenii Dumnezeu e ca un tată cu fiii săi. De aceea el se numește în chip deosebit «Tată».

Ideea de Dumnezeu spirit, dragoste și tată e cea mai sublimă idee de Dumnezeu, la înălțimea căreia nu s'a ridicat niciodată mintea omenească. De aceea ea nu numai că nu va fi întrecută, dar nici egalată nu va fi vreodată și religiunea creștină este și va rămâne religiunea de veci a omenirii, fără teamă de a fi răsturnată sau înlocuită vreodată de alta.

Potrivit caracterului absolut spiritual al lui Dumnezeu, cultul instituit de Iisus Christos este și el cu desăvârșire spiritual. «*Duh este Dumnezeu și ceice se închină lui, în Duh și în adevăr trebuie să i-se închine*» zice el (Ioan 4,24). Cinstirea lui Dumnezeu cu cuget curat, prin fapte morale, ține dar în Creștinism locul ritualului formalist și lipsit de duh, faptelor adesea imorale săvârșite sub egida religiunii, jertfelor nemiloase de animale de tot felul și chiar de oameni, din alte religiuni. Unica jertfă reală, care se aduce lui Dumnezeu aci, este jertfa cea nesângerată jertfa trupului și sângelui lui Christos, sub forma pâinii și a vinului.

Din punct de vedere moral, oamenii fiind toți fiii lui Dumnezeu, Tatăl ceresc, urmează că sunt frați între ei. Fiind frați, sunt apoi deopotrivă unul cu altul și legea care trebuie să determine raportul dintre ei este legea dragostei: «*Poruncă nouă vă dau, ca să vă iubiți unii pe alții, dupăcum v'am iubit eu... Într'acestea vor cunoaște oamenii că sunteți ucenicii mei, dacă veți avea dragoste între voi*» (Ioan 13,34-35).

Un traiu ideal trebuie să fie între oameni sub im-

periuł legii morale creștine, pentrucă orice dușmănie, orice rivalitate, orice ură și pismă trebuie alungată din suflete și iubirea cea mai curată și dezinteresată trebuie să le ia locul. Împărăția lui Dumnezeu este nu numai în ceruri, nu numai în vieța de dincolo de mormânt, ci și aci pe pământ, în vieța aceasta vremelnică, pentrucă oamenii trebuie «*să fie desăvârșiți, precum este desăvârșit Tatăl lor din ceruri*» (Mat. 5,₄₈) și lumina urmașilor lui Christos trebuie «*să lumineze în așa fel înaintea oamenilor, încât aceștia, văzând faptele lor cele bune, să preamărească pe Tatăl ceresc*» (Mat. 5,₁₆), iar unde oamenii duc o astfel de vieță sfântă, acolo este împărăția lui Dumnezeu.

Origina unor idei atât de înalte și de bogate în urmări nu poate fi mintea omenească, pentrucă nu le întâlnim nicăieri altundeva decât în sfânta Evanghelie. Ele vin dela Dumnezeu și cel care le-a descoperit e și el Dumnezeu.

Dumnezeirea lui Christos se dovedește și din *minunile* săvârșite de el. Toate boalele, toate necazurile, toate suferințele au fost vindecate prin cuvântul său cu cea mai mare ușurință. El vindecă orbi, ologi, surdo-muți, leproși, îndrăciți, înviază morții, preface apa în vin, liniștește marea și vânturile, umblă pe mare ca pe uscat, satură mii de oameni cu câteva pâini și pești, se schimbă la față în munte și înviază a treia zi după îngroparea sa.

Prin toate aceste minuni el dovedește în chip strălucit dumnezeirea sa, încât nu arareori adversarii săi cei mai înverșunați sunt constrânși să exclame, ca sutașul care a luat parte la răstignire: «*Cu adevărat*

Fiul lui Dumnezeu a fost». Numai cei orbiți la minte n'au conchis dela minunile Domnului la dumnezeirea sa. Aceasta o spune el însuș, când zice: «*De n'aș fi făcut între dânșii lucrurile pe care nimeni altul nu le-a făcut, păcat n'ar avea...*» (Ioan 15,24).

Dintre toate minunile Mântuitorului, cea mai mare și mai însemnată, minunea minunilor, este învierea sa din morți. Prin aceasta el a dovedit în chip indiscutabil dumnezeirea sa și a dat în acelaș timp o cheazăsie sigură despre adevărul uneia din cele mai de frunte învățături ale sale despre învierea morților, cum scrie sfântul Pavel Corintenilor: «*Căci dacă se propoveduește că Christos a înviat din morți, cum zic unii dintre voi că nu este învierea morților?*» (Cor. 15,12).

Pe lângă acestea Iisus însuș se numește pe sine în mai multe rânduri «*Fiul lui Dumnezeu*» (Ioan 9,35-37; Mat. 26,63-67, etc); «*una cu Tatăl*» (Ioan 10,30); «*judcător suprem*» (Mat. 16,27; Ioan 5,22, etc.) și și atribue atotștiință, veșnicie, atotputernicie, omniprezență, etc. Toate aceste nume și însușiri trebuie luate în sens propriu, că adică se cuvin într'adevăr Mântuitorului Christos, căci dacă și le-ar fi însușit fără să i-se cuvină, sau dacă și le-ar fi atribuit numai în sens impropriu sau figurat, atunci n'ar fi Dumnezeu, ci un înșelător. Sublimitatea învățurii sale, strălucitele minuni ce a săvârșit, vieța sa morală absolut nepătată, efectul salutar pe care l-au avut asupra lumii cuvântul și întreagă opera sa, sfințenia bisericii întemeiate de el, etc. dovedesc însă că el e Dumnezeu adevărat, cum se mărturisește în simbolul creștinței.

Modul răscumpărării.

Pentru ca să poată răscumpăra sau mântui pe om din robia păcatului și a-l împăca cu Dumnezeu, a doua persoană a Sfintei Treimi, a trebuit — potrivit economiei dumnezeiești — să se coboare pe pământ și să ia trup omenesc. Întruparea Fiului lui Dumnezeu, vieața sa umilită și plină de ascultare și supunere față de părinți până la vârsta de 30 ani, apoi activitatea sa în public, cu învățătura, minunile, purtarea sa model în toate împrejurările, în cele din urmă patimile, moartea și învierea sunt momentele singuraticale ale lungului șir de fapte care constituiesc actul răscumpărării sau mântuirii și arată modul cum ea s'a făcut.

I. 1. *Întruparea Domnului.* Mântuitorul Christos n'a fost numai Dumnezeu adevărat, ci și om adevărat, adică a avut trup și suflet la fel cu al nostru, cu singura deosebire că a fost fără de păcat. Prin întrupare înțelegem tocmai aceasta că el a luat trup omenesc din pântecul Sfintei Fecioare Maria cu conlucrarea Sfântului Duh, cum se învață în simbolul credinței: «...Care pentru noi oamenii și a noastră mântuire s'a pogorât din ceruri și s'a întrupat din Duhul Sfânt și din Maria Fecioara și s'a făcut om». Dacă Mântuitorul nu s'ar fi întrupat cu adevărat, adică dacă nu s'ar fi făcut om adevărat, atunci toată vieața sa pământească, patimile și moartea n'ar fi fost reale și ca urmare mântuirea ar fi fost numai o iluziune sau amăgire.

Luând asupra-și sarcina păcatului omenirii, spre a împăca pe om cu Dumnezeu, Mântuitorul a trebuit să îmbrace în totul și firea omenească. Numai ast-

fel, substituindu-se omului, mântuirea dobândită de el putea fi privită de Dumnezeu ca dobândită de om.

2. În două feluri au tăgăduit ereticii primelor veacuri firea omenească a lui Christos :

a) Unii ziceau că el n'a avut adevărat trup omenesc, ci un trup care numai în aparență semăna cu cel omenesc. Așa învățau Dochetii propriu ziși, mulți dintre Gnostici, precum și Maniheii și Priscilianii. Tot aici aparțin și unii Gnostici și teologi protestanți cari învățau că Mântuitorul și-a adus trupul din cer.

b) Alții ziceau că Christos n'a avut adevărat suflet omenesc. Așa Apolionarie susținea — bazându-se pe doctrina trihotomică — că Mântuitorul a avut numai trup omenesc și suflet (σώμα și ψυχή), dar i-a lipsit sufletul rațional sau spiritul (ψυχὴ λογικὴ) sau λόγος). În locul acestuia a avut pe Λόγος sau natura dumnezească.

Sfânta Scriptură spune lămurit că Mântuitorul a fost și om adevărat, iar nu numai Dumnezeu, căci îl numește adesea «om» și «Fiul omului». «Unul este Dumnezeu, unul și mijlocitorul între Dumnezeu și oameni, omul Iisus Christos», scrie Pavel (I Tim. 2, 5). Iar în Evanghelie citim: «Că a venit Fiul omenesc să mântuească pe cel pierdut» (Mat. 18, 11). «Fiul omului» sau «Fiu omenesc» se numește Mântuitorul, tocmai pentru că a fost om adevărat. Atât de mult accentuiază Sfânta Scriptură firea omenească în persoana Mântuitorului Christos, încât de multe ori îl numește numai după trup: «Și cuvântul trup s'a făcut...», «Tot Duhul care mărturisește pe Iisus Christos, că a venit în trup, dela Dumnezeu este...» (I Ioan 4, 2).

În deosebi despre trupul Domnului, Sfânta Scriptură spune că a fost conceput în pântecul Sfintei Fecioare, că s'a născut din ea, a fost înfășat în scutece,

tăiat împrejur, prezentat în templu; că a simțit trebuință de mâncare și băutură, de somn și odihnă; că a fiămânzit și însetat, a obosit, a suferit în timpul patimilor: bătăi, loviri, schingiuri, încununare cu spini, răstignire și moarte. Acest trup era compus din carne și oase: «*Vedeți mâinile și picioarele mele că însumi eu sunt. Pipăiți-mă și vedeți, că duhul carne și oase n'are, precum mă vedeți pe mine având*» (Luca 24, 39).

Despre suflet vorbește apoi ca despre sufletul omenesc: Pruncul Iisus creștea și se întăria cu duhul și asculta de părinți. După începerea activității în public, Mântuitorul se bucură, se indignează, se turbură, se întristează, se umilește, suspină, își împlinește voința, sau o supune Tatălui, iar pe cruce își dă sufletul în mâinile Tatălui. Toate acestea ne arată că el avea suflet la fel cu al nostru și că prinurmare era om deplin.

Mântuitorul Christos s'a deosebit, ca om, de toți muritorii prin aceea că a fost fără de păcat. Prin nașterea sa supranaturală, el a fost strein de păcatul original, iar prin voința sa în totul sfântă a stat departe de orice păcat personal. Pentru aceasta sfântul apostol Pavel îl numește «*Adam cel nou*» sau «*Adam spiritual*». Nimeni altul afară de el n'a avut curajul să zică dușmanilor săi infuriați, cum a zis el: «*Cine dintre voi mă învinuiește de păcat?*» (Ioan 8, 40), pentru că nimeni nu s'a știut și nu se poate ști fără niciun păcat.

3. Cele două firi sau naturi — dumnezească și omenească — ale Mântuitorului Christos, au fost unite între ele, așa cum este unit trupul cu sufletul în ființa omului și au format o singură ființă sau persoană, ființa sau persoana divino-umană a Domnului

Christos. În unul și acelaș timp, în una și aceeaș persoană, Iisus Christos era și Dumnezeu și om: Dumnezeu adevărat și om adevărat. Ambele firi nu erau nici atât de deosebite în persoana sa, ca să formeze două persoane, nici amestecate una cu alta, ca una să dispară sau să fie absorbită în cealaltă și astfel să rămână o singură fire.

Contrariul de aceasta au învățat erecii nestorienii, adopțienii, monofiziții și monoteliți.

Nestorie și urmași lui despărțeau atât de mult cele două firi în persoana Mântuitorului, încât făceau din fiecare o persoană, așa că — după ei — în Christos ar fi două persoane, de unde și numele ereziei de *dioprosopism*. Apoi Christos-Dumnezeu fiind cu totul deosebit de Christos-omul, Sfânta Fecioară Maria n'a născut decât pe acesta din urmă și de aceea ea nu trebuie să se numească Născătoare de Dumnezeu sau Maica lui Dumnezeu, ci Născătoarea sau Maica lui Christos.

Adopțienii — prin veacul VIII în Spania — învățau că numai Christos-Dumnezeu este adevărat fiu al lui Dumnezeu, iar Christos-omul este fiu adoptiv al lui Dumnezeu, așa cum se face orice om prin botez. Ei admiteau dar în Christos două persoane, ca și Nestorienii.

Monofiziții susțineau că firea omenească s'a amestecat cu cea dumnezească sau s'a contopit cu ea în așa fel, în persoana Mântuitorului, că nu poate fi vorba de două firi, ci numai de una singură, de cea dumnezească.

Monotelii socotiau că, deși în Christos sunt două firi, totuș ar fi numai o voință, cea dumnezească, care a absorbit pe cea omenească. Erezia lor a ieșit din Monofizitism și duce la el, căci dacă firea omenească e lipsită de voință, este nimicită, distrusă sau cel puțin foarte necompletă.

Împotriva acestor erezii sinoadele III și IV ecumenic, din Efes și Chalcedon, au stabilit, potrivit Sfintei Scripturi și Tradițiuni :

a) Că cele două firi ale Mântuitorului sunt unite între ele în chip *neîmpărțit* (nu atât de separate sau deosebite ca să formeze două persoane) și *nedes-părțit* (nu se despart niciodată una de alta) și că în Christos este dar o singură persoană, iar Sfânta Fecioară Maria, născând pe Christos care era în una și aceeaș persoană Dumnezeu și om, se numește cu drept cuvânt Născătoare de Dumnezeu.

b) Că cele două firi și voi și-au păstrat fiecare integritatea sa și că au fost unite între ele în chip *ne-amestecat* (fără să se confunde una cu alta) și *neschimbat* (fiecare și-a păstrat însușirile sale).

Această unire reală sau fizică — iar nu numai morală, cum au socotit unii eretici — a celor două firi în persoana Mântuitorului Christos se numește *unire personală* sau *ipostatică*.

Din unirea ipostatică decurg mai multe consecinți dogmatice și anume :

a) *Comunicarea însușirilor* celor două firi în persoana Mântuitorului, în virtutea căreia omului Iisus i-se atribue însușiri dumnezeiești și Dumnezeului Iisus însușiri omenești. Așa d. p. zicem: «Dumnezeu a câștigat sau a răscumpărat biserica cu sângele său, sau a pățimit, a murit, a înviat», etc. ori numim pe Mântuitorul: Om fără început, necreat, fără patimă, prunc mai nainte de veci, etc. Asemenea *attribute*, din care unele stau în contradicere cu firea omenească, iar altele cu cea dumnezească, dăm Mântuitorului numai când vorbim de persoana sa, care coprinde în sine ambele firi, iar nu când este vorba de fiecare fire în parte.

b) *Indumnezeirea firii omenești în Iisus Christos*, adică ridicarea ei la cel mai înalt grad de perfecțiune posibilă pentru ea, fără ca cu toate acestea să înceteze de a mai exista și aparte și fără să-și piardă însușirile-i proprii. Precum un fier ținut în foc capătă însușirea de a dogori și arde, dar tot fier rămâne, tot astfel și firea omenească din persoana Mântuitorului, capătă însușiri dumnezeiești de atotștiință, omniprezență, sfințenie și dreptate absolută, etc., dar tot omenească rămâne.

c) *Lui Iisus Christos i-se cuvine adorare dumnezească în întregimea persoanei sale*, adică adorăm în el nu numai firea dumnezească, ci și pe cea omenească, pentru că amândouă alcătuiesc persoana sa și firea omenească e strâns unită și nedespărțită de cea dumnezească.

d) *Sfânta Fecioară Maria este într'adevăr Născătoare de Dumnezeu*, pentru că natura omenească e nedespărțită de cea dumnezească.

e) *În persoana lui Christos s'a unit firea omenească cu întreagă firea dumnezeirii*, dar nu s'a întrupat întreagă Sfânta Treime, ci numai Fiul lui Dumnezeu.

f) *Raportul dintre Fiul lui Dumnezeu și celelalte două persoane ale Sfintei Treimi* a rămas după întrupare acelaș ca și mai înainte, fără nici o schimbare.

II. *Cele trei serviri ale Mântuitorului.*

Întruparea este condiția *sine qua non* pentru realizarea mântuirii sau răscumpărării, în timp ce mântuirea sau răscumpărarea s'a îndeplinit prin cele trei serviri, chemări sau misiuni ale lui Iisus Christos.

1. *Servirea profetică.* Profetii Vechiului Testament aveau chemarea de a face cunoscut oamenilor ade-vărata învățătură religioasă-morală descoperită de

Dumnezeu sau sfânta sa voie. Această chemare și-o îndeplineau ei nu numai cu cuvântul, ci și cu fapta, adică prin minuni care întăreau și adevărau cuvântul lor.

În acest sens este profet și Mântuitorul. Pecând însă toți profeții afară de el, preziceau evenimentele viitoare și făceau minuni numai în marginile puterii date lor de Dumnezeu, Mântuitorul Christos, ca Fiul lui Dumnezeu și Dumnezeu adevărat, are putere nemărginită de a prezice și săvârși minuni. El este adevăratul profet, profetul profeților. Cele mai multe din profețiile Vechiului Testament vestesc pe Mântuitorul ca profet. El însuș pune în mare parte scopul venirii sale pe pământ în propoveduirea adevărilor mântuitoare, în împrăștierea întunerecului neștiinței de cele religioase și în luminarea minții oamenilor, pentru înțelegerea și însușirea mântuirii adusă de el. «*Eu sunt lumina lumii — zice el. — Cel ce vine după mine, nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții*» (Ioan 8, 12). Către sfârșitul activității sale mesianice, el pronunță, în rugăciunea din grădina Ghetsemani, memorabilele cuvinte: «*Părinte! făcut-am cunoscut numele tău oamenilor... și cuvântul tău au păzit... și au cunoscut cu adevărat că dela tine am ieșit și au crezut că tu m'ai trimis*» (Ioan 17, 6-8).

Învățătura propoveduită de Mântuitorul Christos este adevărul absolut, pentru că însuș Dumnezeu — adevărul suprem — este cel care o propoveduește. De aceea și zice Mântuitorul despre sine: «*Eu sunt adevărul*». În totalitatea sa, ea este continuarea, îndeplinirea și spiritualizarea Legii vechi. Ea face cunoscut lumii cele mai înalte, mai curate și mai lim-

pezi ideii religioase și morale, așa cum nu se găsesc în nici o altă religie. Spre deosebire de toți proorocii, de toți întemeietorii de religie, de toți înțelepții lumii cari au propovăduit învățături sănătoase, sfaturi frumoase, Mântuitorul Christos a împlinit în viața sa pământească tot ce a învățat. Deși îmbrăcat în trup omenesc, totuși el nu s'a făcut vinovat de niciun păcat înaintea lui Dumnezeu sau a oamenilor, de nicio abatere cu fapta dela ceea ce a învățat cu cuvântul.

Minunile săvârșite de Mântuitorul, pentru întărirea și adevărarea cuvântului său, au fost fără număr și atât de strălucite că nici dușmanii săi cei mai înverșunați nu le-au putut tăgădui, ci unii din ei s'au mărșăluit numai de a le socoti ca făcute cu ajutorul magiei și vrăjitoriei sau al duhurilor necurate. Scopul înalt pentru care ele s'au făcut și săvârșirea lor întotdeauna pe față și fără nici o pregătire dovedesc însă puterea dumnezească a Săvârșitorului lor și însușirea lor de adevărate minuni. Ele sunt de mai multe feluri :

a) *Minuni care se referă la lumea din afară*, precum au fost: Prefacerea apei în vin la nunta din Cana Galileiei, umblarea pe apă și potolirea furtunii, săturarea a 5000 de oameni cu cinci pâini și doi pești, etc.

b) *Vindecări de tot felul de boale*, precum: Vindecarea slăbănogului din Capernaum, a celui dela lacul Bethesda (care zăcea de 38 de ani), a orbului din naștere, a orbului din Ierihon, a slugii sutașului, a femeiei chanaanence, alungarea demonilor, învierea fiicei lui Iair, a fiului văduvei din Nain, a lui Lazăr, etc.

c) *Minuni făcute cu sine însuși*, precum: învierea, intrarea prin ușile încuiate, înălțarea la cer.

2). *Servirea arhierească.* — Arhiereul Vechiului Testament servia de mijlocitor între Dumnezeu și oameni, prin aceea că el se ruga pentru oameni și aducea jertfe pentru iertarea păcatelor lor. Jertfele și arhiereul Vechiului Testament erau însă numai o preînchipuire a adevăratei jertfe și a adevăratului arhiereu Iisus Christos, care a adus odată pentru totdeauna jertfa care a spălat păcatul întregii omeniri și a împăcat pe om cu Dumnezeu. Această jertfă a fost trupul său, căci el s'a dat pe sine însuși morții, cum zice sfântul apostol Pavel: «*Arhiereu ca acesta se cădea nouă: curat, fără răutate, fără pată, deosebit de păcătoși, mai înalt decât cerurile, care nu are în toate zilele nevoie ca alți arhierei, să aducă jertfă mai întâi pentru păcatele sale și apoi pentru ale poporului, căci acesta a făcut-o odată pentru totdeauna, aducându-se jertfă pe sine însuși*» (7, ²⁶—²⁷).

Cum că moartea Mântuitorului ieste jertfă adevărată, adusă pentru curățirea păcateor și împăcarea omului cu Dumnezeu, ne o spun atât profetiile mesianice, cât și el însuși și apostolii săi, precum și biserica învățătoare din toate timpurile, care prin glasul autorizat al reprezentanților ei și prin simboalele și mărturisirile de credință, învață aceasta lămurit.

Dintre proorociile mesianice relativ de aceasta cea mai precisă este a lui Isaia: «*Aceste păcatele noastre poartă și pentru noi răbdă dureri și noi am socotit că dela Dumnezeu este întru dureri și în necaz. Pentru păcatele noastre s'a rănit și pentru fărădelegile noastre a pătimit. Luat-a asupra-si osânda, ca să avem noi pace și cu rana lui noi toți ne-am vindecat. Toți ca niște oi am rătăcit, fiecare s'a abătut din calea sa și Domnul l-a dat pe el pentru păcatele noastre și el rănit fiind, ca un miel dus spre*

junghiere și ca o oacă fără de glas înaintea celui ce o tunde, așa mi-și deschide gura sa» (53,4-7). Sfântul Ioan Botezătorul zice despre el: «Iată mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatul lumii» (Ioan 1,29), iar Mântuitorul însuși, zice despre sine: «Fiul Omului n'a venit ca să-i se serviască, ci ca el să serviască și să-și dea sufletul său răscumpărare pentru mulți» (Mat. 20,28); «Acesta este trupul meu care se fârnge pentru voi.. Acesta este sângele meu, al Legii cei nouă, care pentru voi și pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor» (Mat. 26,27-28). Sfântul Pavel zice iarăși: «Nu prin sânge de țapi și de viței, ci prin propriul său sânge a intrat Christos întru cele sfinte, dobândind răscumpărarea veșnică» (Evrei 9,12) și «Christos, Paștele nostru, pentru noi s'a jertfit» (I. Cor. 5,7), etc.

La fel glăsuiesc și sfinții părinți.

Prin jertfirea vieții sale, Mântuitorul a satisfăcut, în locul omenirii, dreptatea dumnezeiască jignită prin păcat și a adus împăcarea omului cu Dumnezeu. Jertfa sau satisfacțiunea adusă de Iisus Christos a avut întocmai aceeași valoare pentru om, ca și când ar fi fost adusă de om însuși, pentru următoarele motive :

a) Iisus Christos s'a substituit omenirii cu învoirea lui Dumnezeu, care fusese insultat prin căderea omului în păcat și ca atare jertfa adusă de Mântuitorul, în locul și în numele omenirii, a fost bine primită de Dumnezeu ;

b) El este adevăratul reprezentant al omenirii înaintea lui Dumnezeu, pentru că a avut în persoana sa, pe lângă firea dumnezeiască, și fire adevărat omenească a fost cu totul fără de păcat.

În sfârșit, pentru că Mântuitorul Christos n'a fost numai om desăvârșit, ci totdeodată și Dumnezeu adevărat, jertfa sa nu numai că a satisfăcut dreptatea dumnezească, jignită prin păcat, ci a întrecut cu mult întinderea vinii noastre și a avut și alte urmări, atât pentru oameni — în numele cărora s'a adus — cât și pentru Mântuitorul care a adus-o. Oamenii nu numai că s'au împăcat cu Dumnezeu, ci s'au făcut fiii săi adoptivi, părtași ai harului care le ajută să rămână drepți și să devină sfinți și au câștigat d'n nou slava și viața de vei. Mântuitorul a câștigat pentru firea sa omenească — căci pentru cea dumnezească nu avea nici o nevoie, posedând toate perfecțiunile, — privilegiul ca trupul său să devină nesticăcios, nemuritor și preamărit, să stea în ceruri și să fie stăpân a toate în cer și pe pământ.

Fiind adusă în numele omenirii întregi, jertfa lui Iisus Christos este pentru toți oamenii din toate locurile și timpurile și pentru toate păcatele, într'un cuvânt este *universală*.

3. *Servirea împărătească*. Ca profet și arhiereu, Mântuitorul desfășură mărirea sa într'un chip care se putea vedea aproape numai cu ochii minții. Ca arhiereu, el s'a umilit și înjosit peste măsură, primind de bună voie a îndura insulte, chinuri, dureri și moarte de ocară. De aceea, pentru ca opera sa mântuitoare să fie deplină, pentru ca oamenii să creadă ceea ce îl învățase ca prooroc și făcuse ca arhiereu, trebuia să arate și o putere și slavă deosebită, care să fie văzute cu ochii trupesti. Nici o dregătorie omenească nu e mai strălucită, mai pompoasă ca cea de împărat. Împărat trebuia dar să fie și Mântuitorul și împărat a fost, dar nu lumesc, ci spiritual, ceresc, împărat

al adevărului. Aceasta ne-o dovedește numele de împărat dat lui de prooroci, de unii din contemporanii săi și de el însuș, precum și minunile sale și în deosebi cele făcute cu el însuș, precum: Coborirea la iad, învierea din morți, înălțarea la ceruri și șederea deadreapta Tatălui.

În profeții se vorbește de Mântuitorul că va fi împărat care va perpetua în veci casa și împărăția lui David (*psalmi*), împărat care va face judecată și dreptate (*Ieremia*), împărat și mântuitor (*Zaharia*), etc. Împărat îl numește și **arhanghelul Gavriil**, când anunță Sfintei Fecioare nașterea sa: «*Acesta va fi mare și Fiu al Celui Prea Înalt se va chema și Domnul Dumnezeu îi va da tronul lui David, părintelui său, și va împărăți peste casa lui Iacob în veac și împărăția lui nu va avea sfârșit*» (Luca 1:32,33).

Magii dela răsărit întreabă, după nașterea sa, de locul unde s'a născut «*împăratul Iudeilor*» și aflându-l, îi aduc daruri ca unui Dumnezeu, *împărat* și muritor.

Când sătură în chip minunat 5000 de oameni, gloatele voiau să-l *proclame împărat* (Ioan 6,15). La intrarea triumfală în Ierusalim, Iudeii îl numesc «*Împărat al lui Israel*» (Ioan 12,13) și el însuș nu respinge acest titlu când Pilat îl întreabă, dacă este împărat, ci dimpotrivă răspunde: «*Tu însuși zici, că sunt împărat*» (Ioan 18,37), iar deasupra capului lui pe cruce era scris: «*Iisus Nazarineanul, Împăratul Iudeilor*» (Ioan 19,19).

Că Mântuitorul a trebuit să fie profet, arhiereu și preot, o arată însuș numele său, căci *Iisus* însemnează «*Mântuitor*», după cuvântul Arhanghelului către dreptul Iosif, logodnicul Sf. Fecioare: «*Și va naște Fiu și vei chema numele lui Iisus, pentru că acesta*

va mântui pe poporul său de păcatele sale» (Mat. 1,21), iar Christos însemnează «uns» și unși erau în Vechiul Testament profeții, preoții și împărații. Ungerea Domnului Christos n'a fost însă materială, ci spirituală, nevăzută, ungere dela Sfântul Duh, cum a prezis Isaia: «Duhul Domnului peste mine, pentru care m'a uns, a binevesti săracilor m'a trimis»... (Isaia 61, 1).

DUMNEZEU SFINȚITORUL

Grația divină.

1. *Definiția și telurile grației.* Sub numele de grație sau har dumnezeesc se înțelege orice dar pe care Dumnezeu îl dă oamenilor în chip gratuit, mai ales în vederea mântuirii.

După cum aceste daruri se dau pe cale naturală sau supranaturală și grația poartă numele de *naturală* și *supranaturală*. Astfel sănătatea, înțelepciunea, averea, etc., sunt daruri naturale și constituie grația naturală, iar darul profeției, darul facerii de minuni, etc., sunt supranaturale și constituie grația supranaturală.

Pentru că grația se dă mai ales în vederea mântuirii și pentru că Iisus Christos este Mântuitorul neamului omenesc, de aceea ea se mai numește și *grație mântuitoare* sau *a Mântuitorului*.

După felul sau chipul cum lucrează în om, se disting mai multe feluri de grație. Așa d. p. grația se numește *internă*, când lucrează înlăuntrul sufletului, luminând rațiunea, deșteptând dorința și dând puteri voinței pentru dobândirea mântuirii și *externă*, când înrăurește din afară asupra omului, ca d. p. prin minunul, prin predica cuvântului lui Dumnezeu, etc. Se mai numește *grație actuală sau trecătoare* și *habituală sau permanentă*, după cum înrăurește numai

un timp sau în permanență asupra sufletului. În acest din urmă caz, pentru că duce cu siguranță la sfințire, se mai numește și *sfinșitoare*. I-se mai zice apoi *prevenientă sau premergătoare, concomitentă și subsecventă* după cum premerge sau însoțește o faptă, ori îi urmează. În fine se mai numește *suficientă*, când dă în deajuns putere pentru dobândirea mântuirii, cu toate că omul poate să nu facă uz de ea și *eficace*, când efectuează mântuirea.

2. *Necesitatea grației*. Din însăși numirile date fe-lurilor grației se vede că ea este absolut necesară pentru mântuire.

Fără ajutorul grației, omul nu poate face începutul mântuirii sale, căci dacă ar putea face începutul, ar putea să și continue și să se mântuiască singur și dacă aceasta ar fi fost posibil, Mântuitorul Christos n'ar fi mai venit în lume. El însă zice: «*Fără de mine nu puteți face nimic*» (Ioan 15,5), iar biserica — întemeiată pe cuvintele sale — a condamnat ca erezie învățătura, susținută de semipelagieni, că omul face începutul mântuirii sale.

Fără ajutorul grației, omul nu poate avea credință și face fapte bune, ca să se mântuiască, nici nu poate să păstreze mântuirea dobândită.. Cu un cuvânt, grația este necesară în toate clipele și în toate împrejurările vieții, pentru ca omul să se poată mântui cu adevărat. Aceasta o spune lămurit Mântuitorul Christos în mai multe rânduri: «*De nu se va naște cineva din apă și din Duh, nu va intra în împărăția lui Dumnezeu*» (Ioan 3,5); «*Rămâneți întru mine și eu întru voi. Precum mlădița nu poate aduce rod de sine, de nu va fi în viță, așa și voi de nu veți fi întru mine. Eu sunt vița, voi mlădițele. Celce locuște întru mine*

și eu întru el, acela aduce rod mult, căci fără de mine nu poți face nimic» (Ioan 15,4-5).

Apostolul zice asemeni: «Nu din faptele cele întru dreptate, care le-am făcut noi, ci după a lui îndurare ne-a mântuit, prin baia nașterii de a doua și a înnoirii Sfântului Duh, pe care l-a vărsat peste noi cu prisosință prin Iisus Christos, Mântuitorul nostru, ea îndreptându-ne prin grația lui, să fim moșteni după nădejde ai vieții veșnice» (Tit. 3,5).

Sfinții părinți au exprimat iarăș în termeni foarte elocvenți doctrina despre grația mântuitoare: «Precum un măslin sălbatec -- zice sfântul Irineu — dacă nu se altoește, n'aduce nici un folos stăpânului său prin starea sa de sălbătecie, ci se taie și se aruncă în foc ca un pom neroditor, așa rămâne și omul care nu primește altoirea prin credință. Rămâne ceace a fost mai nainte și ce este: carne și sânge și nu poate moșteni împărăția lui Dumnezeu», iar sfântul Macarie cel Mare zice: «Precum peștele nu poate viețui fără apă, sau precum nimeni nu poate umbla fără picioare, vedea fără ochi, vorbi fără limbă, ori auzi fără urechi, tot astfel fără de Domnul Iisus și fără conlucrarea puterii dumnezești nu este cu putință a înțelege tainele atotînțelepciunii dumnezești și a fi creștin desăvârșit».

Necesitatea grației pentru mântuire au tăgăduit-o în vechime pelagienii, iar în timpurile mai nouă raționaliștii și socinienii. Cu toții, tăgăduind realitatea păcatului original, tăgăduesc și necesitatea grației pentru mântuire și afirmă că omul se poate mântui numai prin puterile sale firești. Biserica a condamnat această rătăcire prin canoanele 122—124 ale sinodului din Cartagina, recunoscute și aprobate de sinodul VI ecumenic.

3. *Grația și libertatea omului.* Cu toate că fără de ajutorul grației divine nu putem face nimic bun, totuși grația nu mărginește, nu restrânge întru nimic libertatea noastră de a voi și lucra, nici n'o constrânge să facă binele. În actul mântuirii, grația dumnezeiască și libertatea omului merg mână în mână. Grația începe și tot ea sfârșește și desăvârșește lucrarea mântuirii, iar libertatea conlucrează cu ea. Conlucrarea este cu totul liberă și nesilită, ceea ce ne-o dovedește faptul că nu toți oamenii se mântuesc, deși Dumnezeu dă tuturor grația sa. Și dacă nu toți se mântuesc, cauza e că nu toți vor să conlucreze cu grația.

Că omul singur, în virtutea libertății sale, nu poate dobândi mântuirea, e în afară de orice îndoială. Că grația dumnezeiască singură nu mântuește pe om, ne-o spune limpede o mulțime de locuri din Sfânta Scriptură. Este de ajuns să ne amintim cuvintele pline de amărăciune ale Mântuitorului: «*Ierusalime! Ierusalime!.... de câte ori am voit să adun pe fiii tăi, cum adună cloșca puii sub aripi, dar n'ai voit*» (Mat. 23,37), sau cuvintele puse în gura sa de sfântul Ioan Evangelistul: «*Iată eu stau la ușă și bat. De va auzi cineva glasul meu și va deschide ușa (sufletului), voi intra la el și voi cina cu el și el cu mine*» (Apocalips 3,20).

Sfinții părinți învață cu toții acelaș lucru. Așa sfântul Ioan Gurădeaur zice: «*Dumnezeu nu constrânge pe nimeni, dar dacă Dumnezeu voește și noi nu voim, mântuirea noastră este cu neputință. Aceasta însă nu din cauză că voința sa ar fi neputincioasă, ci pentru că nu voește să facă silă nimănui*», iar sfântul Macarie cel Mare spune și mai limpede că: «*Firea omenească este capabilă să primiască și binele și răul, și grația dumnezeiască și puterea vrăjmașului, dar*

nu poate fi sllă fără consimțirea voinței omenești. Din cauza libertății cu care este înzestrat omul, Dumnezeu nu produce nimic în om, cu toate că poate».

Ce se atinge mai departe de felul cum conlucrează grația cu libertatea în actul mântuirii, acesta este și rămâne o taină nepătrunsă de mintea omenească.

Cu privire la raportul grației cu libertatea greșesc *reformații*, adică următorii lui Calvin și ai lui Zwingli, cari admit predestinațiunea absolută. Ei învață că Dumnezeu a hotărît din veșnicie ca unii oameni să se mântuiască, iar alții să fie pierduți. Celor hotărâți pentru mântuire sau fericirea veșnică, Dumnezeu le dă grația sa în așa fel și măsură, că ei *trebuie* să facă ceea ce e necesar pentru mântuire și se mântuesc, iar celor hotărâți sau predestinați spre pieire sau osânda de veci nu le dă grația sa. În cei predestinați spre bine, grația nimicește sau cel puțin nesocotește cu totul — după această învățătură — libertatea omului, căci ea singură mântuește. Biserica noastră a condamnat învățătura despre predestinațiunea absolută în sinodul din Ierusalim, din anul 1672. Ea învață că există o predestinațiune, sau mai exact că Dumnezeu știe din veci cari oameni se vor mântui și cari nu. Mântuirea nu atârână însă numai de Dumnezeu, ci și de om. Dumnezeu dă tuturor oamenilor grația sa, dar numai cei cari conlucrează cu ea se mântuesc. Cu alte cuvinte, *predestinarea*, atât spre bine cât și spre rău, *nu e absolută, ci condiționată de faptele omului*.

4. *Credința și faptele bune.* Conlucrarea libertății omului cu grația dumnezească pentru dobândirea mântuirii trebuie să se arate prin credință și fapte bune.

Credința este actul liber prin care omul primește toate adevărurile descoperite de Domnul nostru Iisus

Christos pentru mântuirea lumii. Cele mai multe din adevărurile mântuitoare nu pot fi coprinse de ninte, de aceea la ele nu se ajunge prin cugetare, nici prin observațiune, ca la adevărurile filosofice și științifice, ci trebuie primite ca atare, crezute. Aceasta nu însemnează că ele sunt mai puțin sigure sau de mai mică valoare decât adevărurile filosofice și științifice, ci sunt cu mult mai sigure, pentru că sunt descoperite de Dumnezeu, adevărul absolut și sunt cu atât mai de preț și mai presus decât adevărurile omenești, cu cât mai de preț este sufletul decât trupul și cu cât mai presus este Dumnezeu decât omul. Dovadă că lucrul este așa, e că pentru adevărurile filosofice și științifice prea rar își pune cineva viața; pecând pentru adevărurile descoperite de Dumnezeu, pentru adevărurile religioase, și-au dat viața cu plăcere mii și milioane de martiri.

Caracterul acesta transcendent îl are în vedere sfântul apostol Pavel când numește credința «*convingere despre celece nu se văd și incredințare despre celece se nădăjduesc*» (Evrei 11,1). Aceasta este credința mântuitoare, credința propoveduită și cerută de religiune, credință în lucruri care în cea mai mare parte nu se văd, nu se pricep, care nu sunt în posesiunea noastră, ci le așteptăm, le nădăjduim.

Mai este și un altfel de credință, o credință inferioară, despre care se vorbește adesea și se confundă de multe ori cu credința religioasă sau mântuitoare: este acea treaptă sau acel grad al cunoașterii adevărului, în care n'avem siguranță deplină, nu știm sau nu cunoaștem ceva fără umbră de îndoială, în mod precis, indiscutabil și când deci nu putem zice «știu», ci «cred». Așa d. p. când ne aflăm în fața unui

acuzat, despre care nu suntem pe deplin siguri că e nevinovat, sau a unui bolnav a cărui stare inspiră teamă, nu zicem: «știu că e nevinovat, știu că se va face bine», ci ne expirăm mai cu sfiială: «cred că e nevinovat, cred că se va face bine», etc. Acest fel de credință poate să ne dea uneori cea mai deplină siguranță morală sau sufletească, fără ca ea totuș să se întemeieze pe ceva sigur în afară de noi. O mamă crede d. p. în nevinovăția fiului său, învinuit de crimă, în așa fel că numai cele mai zdrobitoare dovezi ar putea-o clinti din credința ei. Copiii cred în cinstea părinților lor, fără vreo altă dovadă, așa fel că ar fi în stare să se împotrivescă cu orice mijloace celor cari i-ar bănuși de necorecți, etc., etc. În acest caz credința este o treaptă inferioară a cunoașterii adevărului, pentru că singuranța ce ne dă se întemeiază numai pe motive sufletești, iar nu pe dovezi care ar putea fi verificate. Această credință joacă un foarte mare rol în viață, dar n'are nimic deaface cu credința religioasă, care este necesară pentru mântuire.

Că credința este partea cu care omul trebuie să contribuie în actul mântuirii, sau că ea este absolut necesară pentru mântuire, ne o spune lămurit Sfânta Scriptură. Astfel **Mântuitorul** poruncește apostolilor săi: «*Mergând în toată lumea, propoveduiți Evanghelia la toată făptura și cel ce va crede și se va boteza, se va mântui, iar cel ce nu va crede, se va osândi*», (Marcu 16, 16). -- «*Fără de credință nu este cu putință a plăcea lui Dumnezeu — zice dumnezeesul Pavel — căci, pentru a te apropia de Dumnezeu, trebuie să crezi că este un Dumnezeu și că va răsplăti celorce-l caută*» (Evrei 11, 6). Tot el zice în altă parte: «*De vei mărturisi cu gura ta pe Domnul Iisus și vei crede în inima ta că Dumnezeu l-a înviat*

pe el din morți, te vei mântui; căci cu inima se crede spre dreptate, iar cu gura se mărturisește spre mântuire» (Rom. 10, 9—10).

Însăș mintea sănătoasă ne spune, că fără credință nu ne-am putea mântui, căci pentru a ne mântui, trebuie să știm mai întâi ce mijloace de mântuire ne-a pus Dumnezeu la îndemână. Deoarece aceste mijloace sunt coprinse în învățătura și pilda vieții Mântuitorului, nu le-am putea cunoaște, dacă n'am cunoaște cele spuse și făptuite de Mântuitorul. Cunoscând apoi că acestea sunt singurele mijloace de mântuire, trebuie să și credem în ele cu tărie, căci numai credința tare și statornică este mântuitoare.

Pe lângă credință mai sunt necesare pentru mântuire și *faptele bune*. Acestea sunt roadele credinței adevărate, ale credinței vii sau ale credinței care lucrează nedespărțită de dragoste și de nădejde. Credința care ar sta ascunsă în suflet fără să se arate prin fapte, n'ar fi de nici un folos, ar fi ca și cum n'ar fi. **Sfântul apostol Iacob** numește moartă o astfel de credință: «*Credința fără de fapte este moartă*» (2, 17). Tot el zice: «*Omul se îndreptează prin fapte, iar nu numai prin credință*» (2, 21). «*Nu celce-mi zice: Doamne! Doamne! va intra întru împărăția cerurilor — zice Mântuitorul — ci celce face voia Tatălui meu care este în ceruri*» (Mat. 7, 21). Acelaș lucru îl învață și toți sfinții părinți. Mai limpede-l spune sfântul **Ciril** al Ierusalimului: «*Cinstirea de Dumnezeu constă din două părți: din cunoașterea exactă a dogmelor pietății și din fapte bune. Dogmele fără de fapte bune nu sunt plăcute lui Dumnezeu. El nu primește însă nici faptele, dacă nu sunt întemeiate pe dogmele pietății, căci la ce ar servi a cunoaște pe Dumnezeu și a*

săvârși d. p. uriciosul adulter? Sau la ce i-ar servi cuiva cumpătarea, dacă ar blasfema ca un nelegiuit?»

Protestanții, cu Luther în frunte, învață că omul se mântuește numai prin credință (*sola fide*) și că deci de fapte bune nu e nevoie pentru mântuire. Ba unii din ei au susținut chiar că faptele bune ar fi păgubiitoare pentru mântuire. Rătăcirea lor se întemeiază pe înțelegerea greșită a câtorva texte din epistolele sfântului apostol Pavel, ca d. p. următoarele: «*Prin credință se îndreptățește omul, iar nu prin faptele Legii*» Rom. 3,²⁸); «*Nici un trup nu se va îndrepta din faptele Legii*» (Rom. 3,²⁰; Galat. 2,¹⁶; Efes. 2,⁸) etc., etc. În aceste locuri, ca și în altele, Apostolul combate pe iudei și pe păgâni, dintre cari cei dintâi credeau că se pot mântui numai prin faptele Legii lui Moisi și în deosebi prin împlinirea părții ceremoniale a Legii, iar cei de al doilea prin faptele bune săvârșite potrivit legii naturale, fără de credință în Iisus Christos. Alte dăți Apostolul vorbește de mântuire numai prin credință, referindu-se la mântuirea obținută la intrarea în sânul bisericii prin primirea tainei sfântului botez, când creștinul într'adevăr primește mântuirea numai pentru credința ce mărturisește cu acest prilej, căci fapte bune n'a avut când să facă. Cel care trăiește după primirea botezului, nu se mântuește însă, dacă n'adaogă la credință și fapte. Aceasta o spune Apostolul limpede, cum se vede și din cuvintele de mai sus. E adevărat că și protestanții vorbesc despre faptele bune, dar ei nu le socotesc drept premergătoare mântuirii sau ca o condițiune necesară pentru mântuire, ci le țin de roade ale mântuirii sau justificării și ca un semn sau încredințare pentru om, că e mântuit.

Romano--catholicii învață, ca și noi ortodocșii, că credința v'e, adică credința unită cu faptele bune, mântuește pe om, dar ei cred greșit că sunt oameni cari pot face mai multe fapte bune decât le-e necesar pentru mântuire. Ca cineva să se mântuiască, e deajuns

să împliniască poruncile dumnezeiești. Cine împlinește și sfaturile evanghelice, acela dobândește merite de prisos (*opera supererogatoria*). Toate meritele prisositoare formează un tezaur din care ierarhia superioară împarte celorce n'au îndeajuns fapte bune, ca să se poată mântui. Impărțirea se face prin indulgențe.

În legătură cu învățătura că omul se mântuește numai prin credința în Iisus Christos, protestanții mai au și o altă rătăcire și anume, că prin mântuire, adică prin sfințire sau prin justificare—cum îi z'c ei—ori prin îndreptățirea omului înaintea lui Dumnezeu, nu se iartă omului păcatele, ci numai nu i-se țin în seamă, pentru meritele lui Iisus Christos. Cu alte cuvinte în omul mântuit, sfințit sau justificat, nu se produce nici o schimbare lăuntrică spre bine, ci el rămâne tot așa de rău, nedrept, sensual, păcătos în orice privință, cum era și înainte de justiificare, dar pentru că s'a botezat, Dumnezeu nu-i mai ține în seamă păcatele și-l socotește bun, drept, sfânt. Biserica noastră învață, dimpreună cu cea romano-catolică, dimpotrivă: că cei mântuiți, îndreptățiți sau sfințiți sunt oameni cu totul noi, renăscuți, streini de păcat, cu adevărat drepti și sfinți. Numele de «*bae a renașterii și reînnoirii*» dat tainei sfântului botez, care împărtășește omului harul sfințitor, calificativele de «*fii ai lui Dumnezeu*», «*Adam cel nou*», «*părtași ai firii dumnezeiești*, etc. date în Sfânta Scriptură celor renăscuți, cum și o mulțime de locuri în care se vorbește despre curățirea creștinului de păcate prin sângele lui Iisus Christos și nu mai puțin considerațiunea că Mântuitorul, răscumpărând pe om de sub jugul păcatului a trebuit să-l pună în acea stare în care se aflau protopărinții înainte de cădere, sunt temelile pe care e clădită învățătura bisericii ortodoxe și care vădesc rătăcirea protestantă.

Despre Biserică.

1. *Biserica ca organ prin care se împărtășește omului sfințirea.* Deși Mântuitorul Christos a răscumărat pe toți oamenii din robia păcatului și a morții, sau a adus mântuirea pentru toți, ori a îndreptățit pe toți înaintea lui Dumnezeu, cu toate acestea omul nu-și poate însuși singur mântuirea, după cum n'a putut nici s'o câștige singur. Pentru păstrarea și întărirea grației mântuitoare revărsată asupra sfinților apostoli, Mântuitorul a trimis pe Sfântul Duh, care să întărească, să conducă și să învețe pe apostoli tot adevărul. Sfinții apostoli, fiind luminați și conduși de Sfântul Duh, au rânduit sfintele taine, prin care să se comunice mai departe grația Sfântului Duh și au designat ca următori ai lor pe episcopi, preoți, și diaconi, cari să propoveduiască cuvântul lui Dumnezeu, să săvârșiască sfintele taine și să conducă pe credincioși pe calea mântuirii. Biserica învățătoare sau ierarhia bisericească este dar mijlocitoarea sau organul mântuirii ori sfințirii omului. Numai în sânul bisericii și prin ascultarea și urmarea învățăturilor și practicilor propuse de ea este cu putință însușirea mântuirii sau sfințirii, pentru că numai ea dispune de adevăratele mijloace necesare sfințirii. Această idee au exprimat-o teologii scolastici în propozițiunea: «*Extra ecclesiam nulla salus = în afară de biserică nu e mântuire*», propozițiune care coprinde un adevăr dogmatic recunoscut și admis și de sfânta noastră biserică.

2. *Invățătura despre biserica creștină.* a) Prin cuvântul biserică înțelegem totalitatea celor cari cred în Iisus Christos, ca adevărat Fiu al lui Dumnezeu, îl mărturisesc ca atare și țin învățătura sa.

Deoarece și înainte de venirea în lume a Mântuitorului Christos au fost oameni — în deosebi în sânul poporului evreu — cari au trăit și murit cu credința și nădejdea în el, ca Răscumpărător al lumii, de aceea se poate vorbi de o *biserică a Vechiului și de o biserică a Noului Testament.*

Tot astfel se poate vorbi de o biserică luptătoare și de o biserică triumfătoare.

Biserica luptătoare este comunitatea celor cari cred în Iisus Christos, privită în timpul cât ei viețuiesc pe pământ. Ea se numește astfel, pentru că membrii ei trebuie să lupte neconținut cu dușmanii din afară și să se străduiască din toate puterile, să păstreze harul mântuitor, ceace iarăși cere luptă.

Biserica triumfătoare este totalitatea credincioșilor cari au trecut din această viață întrarmați cu credință și nădejde în Dumnezeu, încălzii de focul dragostei, împodobiți cu podoaba faptelor bune. Cu alte cuvinte este comunitatea credincioșilor repauzați, cari au luptat în această viață lupta cea bună și au primit în ceruri cununa dreptății. Pentru că locuința acestora e în ceruri, biserică triumfătoare se mai numește și *biserică cerească* sau *împărăția slavei.*

b) Credința în Iisus Christos, fiind condițiunea ce se cere pentru ca cineva să poată fi membru al bisericii, iar botezul fiind poarta care conduce în sânul bisericii, urmează că *membrii bisericii* sunt toți oamenii cari au primit botezul și păstrează credința mărturisită la botez în persoana și învățătura Mân-

tuito­rului Christos. Numai *apostații* sau *re­negații*, adică cei cari se leapădă în toată forma de credința creștină, *ereticii*, adică cei cari falsifică învățătura de credință a bisericii și *shismaticii*, adică cei cari nu se supun disciplinii bisericii, numai aceștia nu mai sunt, încetează de a fi membri ai bisericii. Incolo, chiar dacă un creștin a căzut în păcate grele, dar nu intră în vreuna din cele trei categorii de mai sus, el continuă a fi membru al bisericii.

Această învățătură, că adică toți câți au primit bo­lezul, fie buni, fie răi — afară de re­negați, eretici și shismatici — sunt membrii ai bisericii, o profesează și susține biserica noastră împotriva protestanților, cari învață că numai cei drepți și sfinți, iar nu și cei păcătoși, sunt membrii ai bisericii. Falsitatea învățăturii lor se învederează însă din însuș scopul bisericii, care este de a pregăti și conduce la mântuire pe toți oamenii. Pentru aceasta s'au dat bisericii mijloace harice: ca să poată îndrepta pe păcătoși. Silințele ei sunt îndreptate mai ales ca să aducă pe cei păcătoși la calea mântuirii, căci — după cuvântul Mântuito­rului — cei bolnavi, iar nu cei sănătoși au nevoie de doctor. Apoi Mântuito­rul însuș aseamănă biserica cu *țarina*, în care crește și grâu și neghină, cu *plasa de pescuit*, care prinde și pești mari și mici, cu *zece fecioare*, dintre care numai cinci au fost înțelepte, iar cinci fără minte, cu un *ospăț de nuntă*, la care lau parte și buni și răi, cu *o turmă*, în care sunt și oi și capre, etc. Apostolii spun iarăș limpede că biserica se compune din drepți și păcătoși. Sfântul Pavel aseamănă biserica cu «*o casă mare, în care nu sunt numai vase de aur și argint, ci și de lemn și de pământ, și unele de cinste, iar altele de necinste*» (II Tim, 2, 20). Sfântul Eanghelist Ioan zice că nimeni nu e fără păcat; «*De vom zice că nu avem păcat, ne înșelăm pe noi înșine și adevăr nu este în noi; iar de ne vom mâr-*

turisi păcatele, credincios și drept este (Dumnezeu) să ne ierte păcatele și să ne curățiască de toată nedreptatea» (I Ioan 1,^s). Dacă nu e om fără păcat, ar urma — după învățătura protestantă — ca nimeni să nu mai fie membru al bisericii. Se înțelege că biserica noastră, învățând că și cei păcătoși sunt membrii ai bisericii, nu susține că ei sunt adevărații membri ai ei, membre vii sau sănătoase, cum sunt cei buni și drepti, ci-i numește membre bolnave, care au nevoie de însănătoșire, de vindecare.

c) Deși toți membrii bisericii sunt egali înaintea lui Dumnezeu — căci, după expresia sfântului apostol Pavel, înaintea lui Dumnezeu nu este iudeu nici ellin, nici stăpân, nici rob, nici parte bărbătească nici parte femeiască (Galat. 3,²⁸), totuș pentru bunul mers al bisericii, ca așezământ compus din oameni, Mântuitorul însuș a rânduit ca unii din fiii bisericii — cei mai destoinici, mai apți, mai luminați și devotați lucrului mântuirii lor și altora — să aibă rolul de învățători și conducători, iar ceilalți să asculte de aceștia, să se supună lor și să le urmeze.

Membrii conducători formează *biserica conducătoare sau învățătoare* ori *ierarhia bisericească*, care constă din trei trepte: episcopat, presbiterat și diaconat, iar membrii conduși formează *biserica ascultătoare sau turma cuvântătoare*.

Protestanții nu recunosc deosebirea dintre biserica conducătoare și ascultătoare, dintre ierarhie și turmă. Bazati pe cuvintele Sfântului Petru: «*Voi sunteți semințele aleasă, preoție împărătească, neam sfânt, popor al său dobândit...*» (I Petru 2,⁹), ei susțin că fiecare creștin este preot și deci nu mai e trebuință de o preoție specială. Dacă au și ei oameni anume însărcinați cu săvârșirea sfintelor taine și cu propovedu-

irea cuvântului lui Dumnezeu — pe păstori — aceștia sunt socotiți că-și primesc puterea prin delegație dela popor, iar nu dela Dumnezeu. Vom avea prilejul să dovedim mai departe că această învățătură e cu totul rătăcită.

d) Constând din oameni, având o ierarhie asemeni compusă din oameni, biserica (luptătoare) este *văzută*. Aceasta este atât de limpede, că nici n'ar mai trebui amintit, dacă protestanții n'ar susține că adevărata biserică este nevăzută. Pentru că membrii bisericii sunt numai cei drekți și sfinți sau, mai exact, cei predestinați, și pentru că numai Dumnezeu știe cine sunt predestinați, de aceea — zic ei — biserica este nevăzută. Falsitatea acestei susțineri este atât de mare, că chiar teologi protestanți mai noi învață că biserica este văzută.

3. *Atributele adevăratei biserici creștine*. In simbolul credinței (art. IX) mărturisim că biserica este *una, sfântă, sobornicească și apostolească*. Aceste patru însușiri sau atribute sunt caracterele esențiale ale bisericii lui Christos.

a) *Una* se chiamă biserica, pentru că unul este capul și întemeietorul ei, Christos, al cărui trup este ea: «*Bărbatul este cap femeiei, precum și Christos este cap bisericii*» (Efes. 5, 23). Mântuitorul vorbește apoi de o unică *turmă* a sa, peste care este el păstor, de o unică *împărăție a cerurilor*, spre care el însuș este calea și sub ambele aceste nume — de turmă și împărăția cerurilor — se înțelege biserica. *Scopul* sau *ținta* către care tinde biserica este iarăș de a strânge pe toți oamenii la un loc, de a-i face să formeze o unitate, un întreg, cum se exprimă Mântuitorul în grădina Ghetsemani: «*Și nu numai pentru*

aceștia mă rog, ci și pentru cei cari vor crede în mine prin cuvântul lor (al apostolilor), pentru ca toți să fie una, precum tu, Tată, ești în mine și eu în tine...» (Ioan 17,_{20—21}). *Credința și învățătura* dată bisericii de Mântuitorul este de asmeni una și pentru a ajunge la unitatea credinței a dat el bisericii păstori și învățători (Efes. 4,₁₃). Acelaș lucru îl învață și sfinții părinți. Așa d. p. sfântul Ciprian zice: «*Biserica este una, cu toate că răspândindu-se credința, membrii ei sunt mulți la număr. Astfel și soarele are multe raze, dar e unul singur. Asemeni un arbore are multe ramuri, dar este un singur arbore sau mai bine, cu toate că dintr'un izvor curg mai multe râulețe și apele curg cu îmbelșugare, totuș se păstrează unitatea cu izvorul...»*

b) *Sfântă* se numește biserica, pentru că întemeietorul și capul ei este sfânt; pentru că el s'a jertfit pentru ea, ca s'o sfințiască; pentru că în ea lucrează Sfântul Duh, care revarsă asupra-i harul său sfințitor; pentru că scopul el este de a sfinți pe credincioși, etc. «*Proorocul numește biserica cetate sfântă — zice sfântul Ciril Alexandreanul — pentru că s'a sfințit, nu prin serviciul după Lege, căci Legea nu desăvârșește nimic, ci prin participarea la firea lui dumnezească».*

c) *Sobornicească sau universală ori catolică* (dela καθ' ἅλλοις = care e peste tot) se zice biserica, pentru că are menirea să primiască în sânul său pe toți oamenii, din orice neam, din orice loc și din orice timp, cari cred în Iisus Christos «*Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh, învățându-le să păziască toate câte am poruncit vouă»* zice Mântuitorul a-

postolilor săi, când îi trimite la propoveduire. Deci glasul bisericii se adresează tuturor oamenilor, sâmul ei de mamă duhovnicească este deschis până la sfârșitul veacurilor tuturor celorce se închină dumneze-escului ei Intemeietor. Se mai zice universală biserică și pentru că harul Sfântului Duh, pe care ea-l administrează, poate să ierte toate păcatele și să mântuiască pe toți păcătoșii. Această însușire a bisericii o exprimă în frumoase cuvinte **fericitul Teodoret**, când zice: *«Biserica este una peste tot pământul, ca și apa. Pentru aceea pomenim în rugăciuni biserica cea una, sfântă, sobornicească și apostolească, care e dela o margine a lumii până la cealaltă»*.

d) *Apostolească* se numește în sfârșit biserica, pentru că sfinții apostoli au întemeiat și organizat cele dintâi biserici, după porunca și în spiritul dumneze-escului lor Invățător și au rânduit până în cele mai mici amănunte totce trebuia să se facă în ele, iar cum au rânduit ei așa s'a păstrat fără schimbare până în ziua de azi de adevărata biserică, apostolică, biserică ortodoxă. Ierarhia bisericească, care a fost așezată tot de sfinții apostoli, potrivit poruncii Domnului, priveghiază neconținut la urmarea întocmai în toate bisericile din orice loc și timp a celor rânduite de sfinții apostoli. Pentru aceasta se zice chiar și în Sfânta Scriptură (Efes. 2,20; Apoc. 21,14) *că biserica e zidită pe temelia apostolilor*, deși se știe că unicul ei întemeietor, în înțelesul strâns al cuvântului, este Iisus Christos.

4. *Biserica ortodoxă orientală este adevărata biserică creștină*. Biserica creștină este una în totalitatea ei, dar se împarte în mai multe biserici, după deosebiri de învățături admise în decursul vremii,

după naționalitatea membrilor ei, etc. Așa din punctul de vedere al deosebirilor de învățătură avem biserica ortodoxă, romano-catalică, protestantă, armeană, monofizită, nestoriană, etc., iar din punctul de vedere al naționalității avem biserică română, rusă, greacă, bulgară, etc. Această din urmă deosebire o aflăm numai în sânul bisericii ortodoxe și protestante, căci biserica romano-catalică nesocotește deosebirile naționale. Singura deosebire reală dintre diferitele biserici este deosebirea de învățătură, căci deosebirile dintre bisericile naționale se reduc în cea mai mare parte la deosebirea de limbă în cult și la mici deosebiri în materie de disciplină.

Fiecare din bisericile creștine, care se deosebesc de celelalte prin învățătura sa, pretinde că numai ea e în totul în spiritul învățăturii Mântuitorului Christos, cu alte cuvinte că numai ea este adevărata biserică a lui Christos, pecând celelalte s'au depărtat mai mult sau mai puțin de tipul adevăratei biserici. Adevărul și dreptatea nu pot fi decât deoparte și anume de partea sfintei noastre biserici ortodoxe.

Intr'adevăr, dintre celelalte biserici, cea armeană monofizită și nestoriană sunt biserici eretice. Ele s'au despărțit de trupul bisericii mame, al bisericii adevărate — osândindu-se astfel ele însăși — încă din vremea când biserica era nedespărțită, din timpul ecumenității ei, adică în decursul celor dintâi opt veacuri ale erei creștine. Rătăcirea lor fiind vădită, nu mai poate fi luată în seamă afirmațiunea că vreuna din ele ar putea fi biserica adevărată.

Rămân dar numai alte două biserici, afară de a noastră, ale căror pretențiuni trebuie examinate: biserica romano-catolică și cea protestantă. Cea din

urmă este cea mai depărtată de adevăr, pentru că învățătura ei este o întreagă țesătură de erezii. Astfel ea nu admite ierarhia, nu primește decât două sfinte taine, interpretează Sfânta Scriptură în chip arbitrar, leapădă Sfânta Tradițiune, nu venerază pe sfinți, icoanele și sfintele moaște, tăgăduiește necesitatea faptelor bune pentru mântuire, admite predestinațiunea absolută, înțelege Sfânta Treime în chip modalist și altele multe. Biserica noastră a combătut aceste rătăcirii în diferite ocaziuni și le-a condamnat chiar formal în sinodul dela Iași, din 1642, și în sinodul din Ierusalim, ținut în anul 1672. Prin urmare biserica protestantă în genere nu poate fi adevărata biserică.

Biserica romano-catolică a adoptat chiar înainte de despărțirea ei de biserica ortodoxă (1054) unele erezii și practici neconforme cu Sfânta Tradițiune, pentru ea mai târziu să le sporiască numărul. Astfel ea învață că Sfântul Duh purcede și dela Fiul, face din papă capul văzut al bisericii și-i atribue însușirea dumnezească de a nu putea greși, adică infalibilitate, săvârșește sfânta euharistie cu pâine nedospită sau azimă, admite un foc curățitor (purgatorul), în care se expiază păcatele ușoare ale răposaților, constrânge pe preoți să trăiască necăsătoriți, etc. etc. Biserica romano-catolică, s'a abătut deci dela adevărata învățătură dată de Mântuitorul, propoveduită de sfinții apostoli și fixată de sfinții părinți și de aceea nu e biserică adevărată.

Biserica ortodoxă este adevărată biserică, pentru că ea singură a păstrat fără schimbare totce provine dela Mântuitorul și dela sfinții apostoli și în forma în care s'a stabilit de sfinții părinți și de sinoadele ecumenice. Ea n'a schimbat nimic și n'a adăugat ni-

nic la ceceace a ținut și a învățat biserica ecumenică în cele dintâi opt veacuri ale existenței ei, veacuri care formează epoca clasică a creștinătății. Dușinani ei o acuză din această cauză de înțelenire, de incapacitate de progres, dar ea se fălește — și cu drept cuvânt — de statornicia sa, de conservatismul său și nu regretă așa zisele progrese cu care se fălesc alte biserici în materie de credință, pentrucă acelea nu sunt decât inovațiuni și rătăcirii primejdioase. Progresul în materie de credință stă în îmbogățirea formei, în adâncirea înțelesului, iar nu în schimbarea fondului. Numai în acest sens a căutat biserica noastră să progreseze, pecând cea protestantă și romano-catolică au schimbat însuș fondul, însăși temeliile credinței, depărtându-se astfel de adevăr.

Cum că biserica noastră este adevărata biserică a lui Christos, se vede apoi din aceea că ea singură întrunește atributele adevăratei biserici.

Ea singură se poate numi *una*, pentrucă numai ea recunoaște de unŃic cap al ei pe Mântuitorul Christos și păstrează unitatea credinței și învățaturii ce i-a fost încredințată de dumnezeescul ei Intemeietor, pecând biserica papistașă admite un al doilea cap (văzut) în persoana papii, iar cea protestantă a sfâșlat unitatea credinței și a învățaturii, admitând nenumărate erezii.

Ea singură este *sfântă*, pentrucă numai ea se folosește, așa cum a rânduit Mântuitorul, de roadele jertfei sale pe cruce și de harul Sfântului Duh și deci numai ea conduce fără greș pe oameni la mântuire. Romano-catolicii și protestanții au falsificat învățătura despre mântuire, justificare sau sfințire, cei dintâi admitând meritele prisositoare și indulgențele,

iar cei dealdoilea tăgăduind trebuința de fapte bune pentru mântuire și înțelegând mântuirea numai ca ceva extern, ca un act juridic.

Ea singură este *universală*, pentru că numai ea se întemeiază pe hotărârile sinoadelor ecumenice sau universale și este deci îndreptățită a se răspândi în toată lumea și a trăi până la sfârșitul veacurilor.

Ea singură în sfârșit este *apostolească*, pentru că numai ea a păstrat organizațiunea dată de sfinții apostoli și a rămas neclintită pe temeliile puse de ei, potrivit poruncii Domnului.

În fine, însuș numele «*ortodoxă*», care însemnează «drept credincioasă» sau «drept slăvitoare», arată că biserica noastră este adevărata biserică creștină.

Invățătura despre primatul papal și infalibilitate. Combaterea ei.

I. *Primatul papal*. Biserica noastră ortodoxă învață, potrivit Sfintei Scripturi și Sfintei Tradițiuni, că cea mai înaltă autoritate bisericească este adunarea sau sinodul episcopilor, care conduce biserica în chip văzut, iar capul ei este Mântuitorul Christos, care o conduce în chip nevăzut. Invățând că autoritatea supremă în biserică este sinodul episcopilor, biserica ortodoxă nu învață prin aceasta că sinodul ar fi capul sau șeful bisericii, ci susține că această cinste se cuvine întemeietorului ei, Mântuitorului Christos, care a făgăduit apostolilor săi și prin aceeași și urmașilor lor, că *va fi cu ei în toate zilele până la sfârșitul veacurilor* (Mat. 28,20). «*A fi cu ei*», nu poate însemna altceva decât a conlucra cu ei, a-i

îndrepta pe calea adevărului și prin aceasta a conduce biserica.

Tot Mântuitorul zice sfinților apostoli, că *cei cari ascultă de cuvântul lor, de el ascultă și cei cari se leapădă de ei, de el se leapădă* (Luca 10, 16), ceea ce iarăși însemnează că el este cel care, în chip nevăzut, propoveduește cuvântul dumnezeesc prin roștul apostolilor și al următorilor lor. Pentru aceasta le și poruncește zicând: *«Iară voi să nu vă chemați învățători, căci unul este învățătorul vostru Christos»* (Mat. 23,10).

Precum este învățătorul suprem în biserică și după înălțarea sa la ceruri, tot astfel este el și arhierul și cârmuitorul suprem al bisericii, sau *«mai marele păstorilor»*, cum îl numește **sfântul apostol Petru**.

Sfântul apostol Pavel spune categoric, că Iisus Christos este capul bisericii, iar acesta este trupul său: *«Bărbatul este cap femeiei, precum Christos este cap bisericii...»* (Efes 5,23). Invățătura aceasta e profesată și de sfinții părinți.

Contrariul de aceasta învață biserica romano-catolică, care susține că papa este autoritatea supremă și capul văzut al bisericii. Rătăcirea ei se întemeiază în prima linie pe interpretarea greșită a câtorva pasagii din sfânta Evanghelie, din care mai însemnate sunt următoarele :

a) *Matei 16, 13-19*, unde citim: *«Și venind Iisus în părțile Cezareei lui Filip, întrebă pe ucenicii săi, zicând: Cine zic oamenii că sunt eu, Fiul Omului? Iar ei răspunseră: unii Ioan Botezătorul, alții Ilie, iar alții Ieremia sau unul din prooroci. Zis-a lor: Dar voi cine ziceți că sunt? Și răspunzând Simon-Petru, zise: Tu ești Christos, Fiul lui Dumnezeu celui viu. Și răs-*

punzând Iisus, zise lui: Fericit ești Simone, fiul lui Ionă, că trupul și sângele nu ți-au descoperit ție aceasta, ci Tatăl meu cel din ceruri. Și eu zic ție: Tu ești Petru și pe această piatră voi zidi biserica mea și porțile iadului nu o vor birui. Și-ți voi da ție cheile împărăției cerurilor și ori câte vei lega pe pământ, legate vor fi și în ceruri și câte vei deslega pe pământ, deslegate vor fi și în ceruri».

Din acest loc, romano-catolicii deduc, că Petru este temelia bisericii, că lui singur i-s'a dat puterea cheilor sau a jurisdicțiunii în toată biserica și că papa, fiind urmașul său direct pe scaunul episcopal din Roma, a moștenit el singur această întâietate și este capul văzut al bisericii. Dar prin piatra, pe care Mântuitorul zice că va zidi biserica sa, nu se înțelege Petru, căci atunci ar fi trebuit să zică: «*Tu ești Petru și pe tine voi zidi biserica mea...*» Prin piatră unii din sfinții părinți au înțeles pe Mântuitorul însuș, care se numește adeseori în Sfânta Scriptură «*piatră*», «*piatra cea din capul unghiului*», «*piatră de mult preț*», etc. După această interpretare, temelia bisericii este Mântuitorul însuș. Pe sine va zidi el biserica sa, ca pe o piatră sau temelie neclintită, de aceea nu vor putea s'o birue nici porțile iadului. Alți sfinți părinți au înțeles prin «*piatră*» credința mărturisită de Petru în dumnezeirea lui Iisus Christos, iar alții pe toți apostolii. Nici un părinte bisericesc nu înțelege aceste cuvinte așa cum le înțeleg romano-catolicii, ceea ce e o dovadă sigură că interpretarea lor este arbitrară și încheierea trasă din ea neîntemeiată.

Prin cuvintele: «*Și-ți voi da ție cheile împărăției cerurilor...*» Mântuitorul nu dă numai lui Petru puterea jurisdicțională, ci tuturor apostolilor deopotrivă,

mai întâi, pentru că în această împrejurare Petru a vorbit în numele tuturor apostolilor și al doilea, pentru că aceeași putere o dă Mântuitorul în alte rânduri (Mat. 18,¹⁸; Ioan 20,²¹) și întocmai cu aceleași cuvinte, tuturor apostolilor.

b) Luca 22,³¹: «*Simone, Simone, iată Satana a cerut ca să cearnă ca grâul, ia eu m'am rugat pentru tine, ca să nu se împuțineze credința ta și tu oarecând, întorcându-te, întărește pe frații tăi*». Pentru că Mântuitorul zice că se va ruga numai pentru Petru, iar el la rându-i să întăriască pe frații săi, romano-catolicii pretind că am avea aci un primat al lui Petru.. Adevărul e însă cu totul altul. Aceste cuvinte au fost pronunțate cu puțin mai înainte de patimile Domnului. Ca Dumnezeu, Mântuitorul știa că Petru se va lepăda de el, de aceea îl previne prin aceste cuvinte. Petru avea să întăriască pe frați, adică pe ceilalți apostoli prin pățania sa, iar nu prin porunci sau sfaturi venite dela el ca superior. Aceasta se adeverește și din termenul «frați» adică «egali», cu care numește Mântuitorul pe tovarășii de apostolat ai lui Petru.

c) Ioan 21,¹: «*Simone al lui Ionă, mă iubești mai mult decât aceștia? Răspuns-a lui: Așa este Doamne, tu știi că te iubesc. Zis-a lui: Paște mieluseii mele. Zis-a lui: Simone al lui Ionă, mă iubești? Răspuns-a lui: Așa este, Doamne, tu știi că te iubesc. Zis-a lui: Paște oile mele. Zis-a lui: Simone al lui Ionă, mă iubești? Și s'a întristat Petru, că i-a zis a treia oară «mă iubești?» și a răspuns: Doamne, tu știi toate, tu știi că te iubesc. Zis-a lui: Paște oile mele*». Romano-catolicii susțin că Mântuitorul a dat aci lui Petru puterea deosebită de a conduce turma sa cuvântătoare,

adică biserica.. Înțelesul adevărat este însă altul și anume: prin aceste cuvinte Mântuitorul reintegrează în apostolat pe sfântul Petru, care se lepădase de el de trei ori în curtea arhiereului Caiafa, în timpul pa-timilor. Pentru aceasta-i zice Simon — nume pe care-l avusese înainte de a fi apostol — și-l întreabă de trei ori, dacă-l iubește. Petru însuș a înțeles rostul întreitei întrebări, de aceea s'a și întristat, când a fost întrebat a treia oară. Așa au înțeles acest text toți părinții bisericești. E destul să cităm pe **ferlicitul Augustin**, care e apusean și pe care se întemeiază teologii papistași în susținerea primatului papal. Iată ce zice el într'o cuvântare la ziua sfinților apostoli Petru și Pavel: «*Nu fii trist, apostole. Răspunde întâia, a doua, a treia oară. De trei ori să învingă în dragoste mărturisirea, pentrucă de trei ori a învins în frică semeția. Trebuie deslegat de trei ori ceea ce s'a legat de trei ori. Desleagă prin dragoste ceea ce ai legat prin frică*». Iar altădată comentând aceste cuvinte, zice: «*Pentru întreita lepădare se face întreita mărturisire, ca să nu sluiască limba mai puțin dragostei decât fricei*».

d) Ioan 1, 43: «*Tu ești Simon, fiul lui Ionã. Tu te vei chema Chefã, care însemnează Petru*».

Pentrucă Mântuitorul a schimbat numele lui Petru la intrarea în apostolat — zic romano-catolicii — se vede că a avut în vedere să facă din el ceva deosebit, mai mult decât din ceilalți apostoli. Dar nici aceasta nu e adevărat, pentrucă încă alți cinci apostoli și-au schimbat numele la intrarea în apostolat: Ioan și Iacob primesc numele de Βοανεργός = Fiii Tunetului, Natanael se numi Bartolomei, Iuda al lui Iacob primi supranumele de Tadeul sau Lebeul, Simon pe

cel de Zelotul, iar Levi vameșul se numi Matei. Schimbarea numelor s'a făcut pentru că așa se obișnuia în Orient și se obișnuiește și azi, ca atunci când cineva își alege o misiune sau se dedică unei carieri, care reclamă un nou fel de viață, să-și schimbe numele. Așa se face d. p. și la noi la intrarea în monahism. Prin urmare nici din acest citat nu se poate scoate un argument serios pentru primatul papal.

Din felul cum romano-catolicii interpretează aceste pasagii din Sfânta Evanghelie, fără a mai cita altele, se vede pe ce temelie șubredă se sprijine primatul papal.

Afară de aceasta, ideea de primăție, așa cum o înțeleg romano-catolicii, este în totul protivnică spiritului învățăturii Mântuitorului. Când mama fiilor lui Zevedei a rugat pe Domnul să facă fiilor ei onoarea de a șede unul de dreapta și altul de stânga sa întru împărăția sa, adică de a avea un fel de primăție, de întâietate, față de ceilalți apostoli, Mântuitorul a pronunțat memorabilele cuvinte: «*Știți că împărății neamurilor domnesc peste ele și cei mai mari le stăpânesc, dar între voi nu va fi așa, ci cel care va voi să fie mai mare între voi, să vă fie slugă și care va voi să fie întâi să vă fie slugă, căci și Fiul Omului n'a venit ca să fie slujit, ci ca să slujască și să-și dea sufletul răscumpărare pentru mulți*» (Mat. 20, 23-27). Iată primăția pe care o recomandă Domnul Christos și de care însuș a dat pildă, spălând picioarele ucenicilor, suferind și jertfindu-se pe cruce pentru păcatele omenirii! Papa vrea însă o primăție care să-l pună mai presus de toți episcopii creștini și de împărați și să-i dea dreptul de a i-se săruta pa-pucul de ceice vor să-i vadă fața..

Teologii romano-catolici au căutat dovezi pentru primatul papal și în Sfânta Tradițiune, dar și acestea sunt tot așa de slabe ca și cele din Sfânta Scriptură. Astfel ei zic că în literatura patristică se dau sfântului Petru calificative din care rezultă că el a avut întâietate între apostoli, ca d. p. «*temelia bisericii, piatra credinței, chelarul sau ușierul cerului, corifeul apostolilor*», etc. Toate aceste expresiuni sunt însă panegirice și aceleași calificative sau altele la fel se dau și altor apostoli și chiar unora din sfinții părinți, așa că dacă ne-am lua după ele, ar trebui să avem o mulțime de primați. Așa d. p. sfântul evanghelist Ioan e numit de sfântul Ioan Gură de aur «*stâlp al bisericilor lumii*», iar sfântul Pavel «*părețele neclintit și stâlp al bisericii, părinte deobște și cap al slujitorilor lui Dumnezeu, principe al apostolilor*», etc., etc. Nu e dar de nici o importanță că papii sunt succesorii sfântului Petru pe scaunul episcopal din Roma, — cum susțin papistașii, pentru a dovedi primatul papal — pentru că sfântul Petru n'a avut nici un primat față de ceilalți apostoli, sau, dacă a avut, a avut cel mult un primat de onoare, a fost un *primus inter pares*, din cauza vârstei lui mai înaintate. Un asemenea primat nu convine însă papii.

II. *Infailibilitatea papii*. Prin infailibilitate se înțelege însușirea de a nu putea greși sau păcătui. Această însușire o are — după învățătura bisericii noastre — numai biserica învățătoare în întregimea ei, adică episcopii când sunt adunați în sinod.

Infailibilitatea bisericii se înțelege ușor, dacă ne gândim că Iisus Christos este adevăratul cap al bisericii, cel care o conduce neîntrerupt, potrivit făgăduelii: «...Și iată, eu cu voi sunt în toate zilele,

până la sfârșitul veacurilor» și că sfântul Duh priveghiază de asemeni asupra bunului mers al bisericii, cum iarăș a făgăduit Mântuitorul sfinților apostoli: «Voiu ruga pe Tatăl și alt Mângâitor vă va trimite, care să rămână cu voi în veac».

Autorul infailibilității este dar însuș Dumnezeu, organul ei este sinodul episcopal, iar obiectul sunt adevărurile de credință revelate, iar nu cele raționale, căci numai cele dintâi sunt veșnice și neschimbătoare, pecând cele de al doilea sunt trecătoare.

Biserica romano-catolică a falsificat și această dogmă cu rădăcini adânci în Sfânta Scriptură și în Sfânta Tradițiune. Învățând că papa este capul văzut al bisericii, că el este deci cea mai înaltă autoritate în biserică, trebuia neapărat să învețe, că este și infailibil, căci altfel ar fi urmat, că stă sub autoritatea sinodului. Aceasta s'a urmărit de veacuri în biserica romană de către teologi, dar s'a hotărît în chip formal abia în sinodul din Vatican, în anul 1870. Atunci s'a decretat, că papa este infailibil nu numai în chestiunile privitoare la credință, ci și în cele privitoare la moravuri, la administrație, la disciplină, etc., cu un cuvânt în toate atribuțiunile sale de arhipăstor. O rătăcire mai grozavă ca aceasta nu se putea! Omul se vede aci îmbrăcat cu atributele Dumnezeirii! a avut dreptate Luther, când a numit pe papă Anti-christ.

